

Kentleşme, Çevre ve Göç Politikaları

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Volkan Turan

Kentleşme, Çevre ve Göç Politikaları

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Turan

Published by
Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.
Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şhitkamil/Gaziantep
☎ +90.850 260 09 97
📞 +90.532 289 82 15
🌐 www.ozguryayinlari.com
✉ info@ozguryayinlari.com

Kentleşme, Çevre ve Göç Politikaları

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Volkan Turan

Language: Turkish
Publication Date: 2025
Cover design by Mehmet Çakır
Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0
Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5646-16-3

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub783>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Turan, V. (ed) (2025). *Kentleşme, Çevre ve Göç Politikaları*. Özgür Publications.
DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub783>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguryayinlari.com/>

Ön Söz

Kentler, sanayi, ticaret, hizmetler ve yönetim sektörlerinin yoğun olduğu, insanların geçimlerini bu sektörlerden sağladığı, yoğun nüfus barındıran, kendine özgü ekonomik, toplumsal, kültürel ve yönetsel örgütlenmeye sahip yerleşim alanlarıdır. Sanayileşme ve ekonomik gelişmenin sonucu olarak, kırdan kente göç ve uluslararası göç ile birlikte kent sayıları artmış, kentler büyümüştür. Doğal kaynakların verimsiz, kötü ve aşırı kullanılması nedeniyle kirlilik oluşmuş ve çevresel sorunların en çok yaratıldığı alanlar kentler olmuştur. Kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artması kentsel ve çevresel sorunları çarpan etkisi yaparak büyütülmüştür.

“Kent bir ayna”dır. Devletlerin ekonomik, hukuksal, yönetsel ve sosyal politikalarının yansımalarını/sonuçlarını bu aynadan görebiliriz. Seçilen birkaç örnek “Ayna” üzerinden tüm ülkeyi kapsayacak ölçekte politika sonuçlarını değerlendirebiliriz. Bu sonuçlar incelendiğinde ortaya çıkan sorunların çevresel ve kentsel eksikliklerin giderilmesi için politikalarda gerekli düzeltmelerin yapılmasını sağlayabiliriz. Politikaların kentteki yansımalarının incelenmesiyle sürdürülebilir kentleşmeyi, ekonomik, çevresel, siyasal ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamakla gerçekleştirebiliriz.

Kentlerde doğal kaynakların aşırı, yoğun ve kötü kullanılması nedeniyle oluşan çevre sorunlarının giderilmesi, çevrenin korunması ve yaşam kalitesinin sürdürülebilir şekilde artışının sağlanması için kent ve çevre sorunlarıyla ilgili yeni yaklaşımlar ve politikalar uygulanmaktadır. İklim değişikliğinin dünyada yarattığı çevre sorunlarına karşı mücadele politikaları, çevreci kentleşme uygulamaları, Akıllı Kentler, Dirençli Kentler, Suya Duyarlı Kentler, Sessiz Kentler, Eko-kentler gibi sürdürülebilir kent modellerinin uygulanması sivil toplum örgütlerinin kent yönetimi ve kentsel dönüşüme katılımının arttırılması, uluslararası göç yönetişiminin sağlanması ve devletlerin iç göç konusundaki yasal, yönetsel politikaları ve uygulamalarında yapılan düzenlemeler kentleşme, çevre ve göç politikalarında yeni yaklaşım örnekleri olarak uygulanmaktadır.

Kitabımız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; İbrahim MAVİ, “Kentsel Dönüşüm ve Yerel Direnç Hareketleri: Türkiye’de Yeni Kentleşme Pratikleri” başlıklı çalışması ile Türkiye’de kentsel dönüşümün hukuki ve kurumsal yapısı, yerel ve merkezi yönetimlerin rollerinin değişimini inceleyerek yasal düzenlemeler ve uygulama süreçleri üzerinden kapsamlı bir

değerlendirme yapmıştır. Kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunlar ile yerel halkın direniş mekanizmaları değerlendirilerek katılımcı, sürdürülebilir kent yönetimi ihtiyacı vurgulanmış ve mevcut sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmiştir.

İkinci bölümde; Serdar ŞENOL, “İklim Değişikliği ve Dirençli Kentler” başlıklı çalışması ile kentlerin iklim değişikliğinden en fazla etkilenen yerleşim yerleri olduğunu belirterek, kentlerin iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına karşı kırılganlığını azaltmak ve uyum kapasitesini artırmak dirençli kentleri oluşturmak için bu yeni duruma uygun politikaların geliştirilmesinin gerektiğini değerlendirmiştir.

Üçüncü bölümde; Veysel BAŞUSTA ve Mustafa LAMBA, “Suya Duyarlı Şehirler ve Örnek Uygulamalar” başlıklı çalışması ile iklim değişikliğinin nedenlerini ortaya koymuştur. Özellikle kentlerdeki nüfus yoğunlaşmasının su kıtlığına ve su kirliliğine neden olduğunu, bu durumun insanlık için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Suya Duyarlı Şehirleri oluşturma gerekliliğini belirterek, dünyadaki uygulama örneklerini hakkında bilgiler vermiştir.

Dördüncü bölümde; Mehmet ÖLMEZ ve Bülent BAYRAK, “Uluslararası Göç Yönetişiminin Bölgesel İş Birliği Bağlamında Kurumsal Yapılanması” başlıklı çalışması ile Türkiye ve AB’nin uluslararası göç yönetiminde bölgesel iş birliği bağlamında kurumsal yapılanması açısından yapılan çalışmaları ortaya koymuştur. AB ve Türkiye’nin bölgesel iş birliği kapsamında kurumsal yapılanma aşamasında olduğu ancak bölgesel ve yerel yönetimler ile sivil toplum örgütlerinin bu sürece yeterli düzeyde dâhil edilmediği sonucuna ulaşmıştır.

Beşinci bölümde; Jale TAŞOĞLU, “Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Değişmeyen Göç Politikası” başlıklı çalışması ile 2011 yılında Suriye’de meydana gelen iç savaş sonrasında Türkiye’ye sığınan ve sayıları 4 milyonu aşan Suriyeli sığınmacılara yönelik göç politikasını ulusal/uluslararası mevzuat hükümleri üzerinden değerlendirmiştir. Göç konusunda, uluslararası sözleşme ve protokoller, Birleşmiş Milletler ve Mülteciler Yüksek Komiserliği klavuzları/kararları, Avrupa Birliği yönergeleri/direktiflerinden hareketle Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası göç konusunda hazırladığı kanunları, uyguladığı göç yönetimi ve göç politikaları ortaya koymuştur. Suriyeli sığınmacıların hukuki statüleri ve bu statü çerçevesinde kendilerine tanınan hakları ve Türkiye’nin vazgeçmediği geçicilik temelli göç politikası incelenerek değerlendirmelerde bulunmuştur.

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Kentsel Dönüşüm ve Yerel Direnç Hareketleri: Türkiye’de Yeni Kentleşme Pratikleri	1
<i>İbrahim Mavi</i>	

Bölüm 2

İklim Değişikliği ve Dirençli Kentler	23
<i>Serdar Şenol</i>	

Bölüm 3

Suya Duyarlı Şehirler ve Örnek Uygulamalar	37
<i>Veysel Başusta</i>	
<i>Mustafa Lamba</i>	

Bölüm 4

Uluslararası Göç Yönetişiminin Bölgesel İş Birliği Bağlamında Kurumsal Yapılanması	55
<i>Mehmet Ölmez</i>	
<i>Bülent Bayrak</i>	

Bölüm 5

Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Değişmeyen Göç Politikası	75
<i>Jale Taşoğlu</i>	

Kentsel Dönüşüm ve Yerel Direnç Hareketleri: Türkiye’de Yeni Kentleşme Pratikleri 6

İbrahim Mavi¹

Özet

Bu bölüm, Türkiye’de kentleşme sürecinin tarihsel gelişimini, özellikle 1950 sonrası sanayileşme ve iç göç etkisiyle artan kentleşme sorunları bağlamında ele almaktadır. Kentsel dönüşümün hukuki ve kurumsal yapısı, yerel ve merkezi yönetimlerin rollerinin değişimi, yasal düzenlemeler ve uygulama süreçleri üzerinden incelenmektedir. Türkiye’deki merkeziyetçi yönetim anlayışının, yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarını sınırlaması ve bu durumun kentsel dönüşüm projelerindeki etkileri analiz edilmektedir. Ayrıca, kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunlar ile yerel halkın direniş mekanizmaları değerlendirilmekte ve katılımcı, sürdürülebilir kent yönetimi ihtiyacı vurgulanmaktadır. Amaç, Türkiye’de kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinin kapsamlı bir değerlendirmesini yaparak, mevcut sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir. Türkiye’de kentleşme, mekânsal dönüşümün ötesinde toplumsal yapının ve güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği karmaşık bir süreçtir. 1950 sonrası hızlı kentleşme, göç ve sanayileşmeyle birlikte plansız yerleşimlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu konuda izlenen politikalar genellikle yukarıdan aşağıya, neoliberal yaklaşımlarla kentleri sermaye lehine yeniden yapılandırmış, bu da mekânsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Yerel yönetimlerin karar alma ve mali özerkliklerinin zayıf olması, halkın kentsel dönüşüm sürecine katılımını sınırlamıştır. Böylece kentsel dönüşüm projelerine karşı mahalle halkının kolektif mücadelesi, mekânsal adalet ve demokratik katılım taleplerini ön plana çıkarmıştır. Bu hareketler, neoliberal kentleşmenin yarattığı toplumsal dışlanmaya ve yerel yönetimlerin yetersizliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimler, kentsel sorunların çözümünde kritik aktörler olmakla birlikte, merkeziyetçi politikalar ve yasalar nedeniyle yetki ve kaynak açısından kısıtlanmaktadır. Buna karşın, dünya genelinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve halkın kent yönetimine katılımının artırılması, daha demokratik ve adil kentler yaratmak için önemli bir yol olarak görülmektedir. Bu bağlamda, kentleşme süreçlerinin sosyal adalet, yerel demokrasi ve direnç hareketleri ekseninde ele alınması amaçlanmaktadır.

1 Dr., İzmir Radikal Eğitim Kurumları, ibrahimmavi01@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8268-6899

1. GİRİŞ

Kent olgusu sosyal bilimlerin birçok alanı tarafından ele alınmaktadır. Bu bölümde kentin sosyolojik yapısı üzerinde durulmakta, kent sosyolojisi kapsamında Türkiye’de kentleşme çözümlemelerine ışık tutulmaktadır. Sürecin sosyolojik analize tabi tutulmasındaki temel amaç kentleşme sürecinin sadece fiziksel yapılardan ibaret olmadığı aynı zamanda toplumsal yapı ve değişim süreçlerini de etkilenesinden dolayıdır. Bu kapsamda Türkiye’nin kentleşme serüveni aynı zamanda toplumsal yapıyla iç içedir.

Türkiye’de kentleşme, 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir kırsal göç süreciyle şekillenmiş, bu durum plansız yapılaşma, gecekondu alanları ve altyapı eksiklikleri gibi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir (Tekeli, 2011). Sorunlardan anlaşılabacağı üzere kentleşme süreci sosyolojik bir olgudur. Bu nedenle toplumsal gelişmelerden bağımsız değerlendirilmemektedir. Türkiye’de toplumsal dönüşüm sürecine dair yapılacak her türlü çözümleme aynı zamanda kente dair bir çözümlemeyi de beraberinde getireceği gibi, ekonomi ve siyaset de bu sürecin temel aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle 1980’li yıllardaki ekonomik gelişmeler kent sürecini etkilemiştir. Özellikle 1980 sonrasında neoliberal politikaların benimsenmesiyle birlikte kentsel alanlar ekonomik değerin yeniden dağıtımının merkezi haline gelmiş ve bu dönüşüm süreci yerel topluluklar üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır.

Yerel topluluklar üzerinde etkili olan kentlerin dönüşüm sürecinde yerel yönetimlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Yerel yönetimler, bu dönüşüm sürecinde hem uygulayıcı aktörler hem de halkla kamu arasındaki aracı kurumlar olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Yerel yönetimlerin bu rolü özellikle kentsel dönüşüm sürecinde daha fazla ortaya çıkmaktadır. Çünkü yerel yönetimler veya merkezi yönetim tarafından benimsenen bir kentsel dönüşüm projesine karşı bir direnç ortaya çıkabilmektedir. Kentsel dönüşüm süreçlerine karşı ortaya çıkan halk tabanlı direniş hareketleri, yerinden edilme, sosyal dışlanma ve mekânsal adaletsizlik gibi sorunlar nedeniyle direnç gösterebilmektedir.

Bu bölümde, Türkiye’nin kentleşme süreci, kentleşme sürecine bağlı olarak kentsel dönüşüm politikaları ele alınmaktadır. Kentsel dönüşüm olgusu yerel yönetimler ve direniş hareketleri üzerinden analiz edilmektedir. Bu kapsamda neoliberal kentleşme pratikleri irdelenerek kent hakkı, mekânsal adalet ve yerel demokrasi bağlamında kentsel dönüşüm ele alınmaktadır. Bölüm nitel bir araştırma olarak, literatür taraması, yasal düzenlemelerin analizi ve politika belgelerinin incelenmesi gibi yöntemlerle yapılandırılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de yeni kentleşme pratikleri çerçevesinde kentsel dönüşüm ve yerel direnç konusunun ele alındığı bu bölüm birkaç başlık altında mekânsal dönüşüm süreçlerine odaklanmaktadır. Türkiye’de kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yenileme değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve sosyolojik bir yeniden yapılanmadır. Bu süreç, çoğu zaman merkezi otoritenin yaklaşımlarıyla yürütülürken, yerel halkın talepleri ve ihtiyaçlarının göz ardı edildiğine yönelik eleştiriler kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Bu eleştirinin sebebi mekânın metalaşması, kâr odaklı projelerin ön plana çıkması, buna bağlı olarak da yerinden edilme ve sosyal dışlanma gibi sorunları da beraberinde getirmesidir. Bu duruma karşı yerel direnç ortaya çıkabilmektedir.

Yerel direnç bu dönüşüm süreçlerine karşı gelişen taban hareketlerini, dayanışma ağlarını ve alternatif yaşam pratiklerini ifade eder. Bu direnç yalnızca fiziksel bir karşı koyuş değil, aynı zamanda kültürel, hukuki ve sembolik düzlemlerde de şekillenir. Türkiye’deki örneklerde, gecekondulardan mahalle forumlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede yerel aktörler örnek gösterilebilir. Bu çerçevede kentsel dönüşüm ile yerel direnç arasındaki mücadele, aynı zamanda kentlerin geleceğini ve yurttaşlık haklarını da belirlemektedir. Bu durumun açıklanması amacıyla kavramsal çerçevede dört başlık ele alınmıştır. Birbiriyle bağlantılı bu dört başlık kentsel dönüşüm, yerel direnç, neoliberal kentleşme ve kent hakkıdır.

2.1. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm yalnızca fiziksel yapıların değiştirilmesi değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel yapının da yeniden şekillendirilmesidir (Lees, vd., 2016). Türkiye’de bu dönüşüm süreçleri çoğu zaman “yenileme” adı altında sürdürülmüştür (Uzun, 2010). Daha genel anlamda da kent yenileme olarak adlandırılmıştır. Kent yenileme, zamanla işlevini yitirmiş, terk edilmiş, değer kaybına uğramış ve fiziksel olarak yıpranmış kentsel alanların, günümüzün sosyal, ekonomik ve fiziksel ihtiyaçlarına uygun şekilde yeniden canlandırılarak kente kazandırılması sürecidir (Özden, 2000: 257; Yiğitcanlar, 2001: 55).

Bu kavram, sadece eski kent merkezlerinin mimari olarak korunması veya konut ihtiyacının karşılanması amacıyla ele alınmamaktadır. Aynı zamanda, her kentin kendi gelişim süreci içinde ortaya çıkan doğal (olağan) ve beklenmedik (olağandışı) faktörlere bağlı olarak da değerlendirilir (Cundy, 1979: 353; Gaffney, 1989: 2; Özden, 2000: 255).

Kentsel dönüşüm kapsamında yürütülen modeller incelendiğinde ise Türkiye’de yaygın olarak kentsel yenileme kullanılsa da temizleme ve soylulaştırmanın uygulandığı da görülmektedir (Yaman ve Şahinbaş, 2017: 73). Daha geniş kapsamda değerlendirmek gerekirse kentsel dönüşüm şu öğeleri barındırmaktadır; (1) Yenileme (Renewal) (2) Soylulaştırma (Gentrification) (3) Sağlıklaştırma (Rehabilitation) (4) Koruma (Preservation) (5) Yeniden Canlandırma (Revitalization) (6) Yeniden Geliştirme (Redevelopment) (7) Düzenleme (Improvement) (8) Temizleme (Clearance) (9) Boşlukları Doldurarak Geliştirme (Infill Development) (10) Tazeleme-Parlatma (Refurbishment) (Ertaş, 2011: 36-37).

Kentsel dönüşümüne dair bu öğelerin dikkat çekmesinde kent sorunlarının etkisi bulunmaktadır. Türkiye’deki kentler, aşırı nüfus yoğunluğu, doğal afet riskleri ve hatalı yerleşim kararları gibi çeşitli nedenlerle önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu faktörler, ülkemizde kentsel dönüşüm ve yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran başlıca etkenlerdir.

1950 ve 1960’lı yıllardan itibaren, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler, bu dönüşüm sürecinin simgesi haline gelmiştir (Keskinok, 2001: 37; Tekeli, 1982: 70; Görmez, 2004: 43). Bu dönemde, kent merkezlerinin dönüşümünün yanı sıra, 1980 sonrasında kentler, çevrelerine eklenen yeni oluşumlarla (örneğin, gecekondu bölgeleri, sanayi alanları, devlet kurumları ve üniversite kampüsleri) “yağ lekesi” şeklinde, kesintisiz bir şekilde genişlemeye başlamıştır (Tekeli, 2001: 83). Bu süreçte, gecekondu sorunu, ekonomik ve sosyal yapıyla olan ilişkileri çerçevesinde kentsel bir olgu haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Böyle olunca da sorunlar derinleşmiş ve çözüm olarak kentsel dönüşüm politikaları daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

2.2. Yerel Direnç

Yerel direnç kavramı yerine daha çok sosyal hareketler kullanılabilmektedir. Fakat bu kavram kent olgusu ele alınırken daha anlamlı olduğu için kullanılmaktadır. Her ne kadar toplumsal hareket içerisinde değerlendirilse de kentleşme ve kentsel dönüşümle özdeşleşmiştir. Bu kapsamda Castells’a (2012) göre yerel direnci, yurttaş inisiyatiflerinin, mahalle hareketlerinin ve sivil toplum örgütlerinin planlanan kentsel dönüşüm süreçlerine karşı çıkmasıyla ortaya çıkan toplumsal refleksler şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu direnç, yalnızca fiziki tahliye karşı değil, aynı zamanda bellek, kimlik ve aidiyetin korunmasına da aittir (Karaman, 2013).

Yerel direnç, özellikle kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerine karşı gelişen, taban hareketleri, mahalle inisiyatifleri ve sivil toplum örgütleri tarafından ortaya konan toplumsal ve mekânsal mücadele biçimidir. Bu

kavram, yalnızca fiziki mekanlara müdahaleye karşı çıkmakla sınırlı olmayıp; yerel belleğin, toplumsal aidiyetin ve yaşam pratiklerinin korunması yönünde kolektif bir iradeyi ifade eder.

Castells (1983), kent hareketlerinin yalnızca sınıfsal temelli değil, aynı zamanda kimlik, çevre ve kültürel varoluş talepleri üzerinden de gelişebileceğini ileri sürer. Ona göre bu tür hareketler, “kent hakkı”nı savunur; yani bireylerin yaşadıkları şehir üzerinde söz sahibi olma, şekillendirme ve kente katılım hakkını kullanma arzularından doğar. Henri Lefebvre (1996) ise “kent hakkı” kavramıyla, yurttaşların mekâna dair karar alma süreçlerinde etkili olması gerektiğini vurgular. Bu bakış açısına göre yerel direnç, kent hakkının somut biçimde savunulmasıdır. Dolayısıyla, yerel direnç, neoliberal kentleşmenin dışlayıcı politikalarına karşı alternatif bir mekânsal adalet ve demokratik katılım arayışını temsil eder.

Yerel direnç kentsel dönüşüm ilişkisi Türkiye özelinde de ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki kentsel dönüşüm süreçleri çoğu zaman “afet riski” veya “yenileme” söylemleriyle yürütülmüş, ancak bu projeler yerinden etme, mülksüzleştirme ve sosyal dışlanma gibi sonuçlar doğurmuştur (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu bağlamda yerel halk, kendi yaşam alanlarını korumak adına çeşitli direniş biçimleri geliştirmiştir. Bunlardan bazıları şu şekilde ele alınabilir;

- Sulukule: Türkiye’nin ilk Roman yerleşimlerinden biri olan Sulukule, 2006’da başlatılan dönüşüm projesiyle yıkım tehdidi altına girmiştir. Yerel halk, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin desteğiyle projeye karşı çıkmış, dava açmış ve UNESCO ile iletişime geçilmiştir (Özdemir ve Akyol, 2011).
- Dikmen Vadisi: Ankara’da, 2000’li yılların başında başlatılan kentsel dönüşüm projeleri kapsamında bölgede yaşayanlar yerlerinden edilmek istenmiş, halk bu sürece uzun soluklu bir direnişle karşılık vermiştir. Direniş süreci, hukuki mücadele, medya kampanyaları ve sokak eylemleri ile desteklenmiştir (Karaman, 2013).
- Gezi (2013): Taksim Gezi Parkı’nın yapılaşmaya açılması girişimine karşı başlayan protestolar, kısa sürede kent hakkı, ifade özgürlüğü ve kamusal alanların korunması gibi daha geniş taleplerle yaygınlaşmıştır (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2014). Bu olay, Türkiye’de yerel direncin kamusal hafızadaki en güçlü örneklerinden biridir.

Yerel direncin sadece bu örnekleri değil daha farklı biçimleri bulunmaktadır. (1) Hukuki mücadeleler (dava açma, yürütmeyi durdurma kararları), (2) Mahalle örgütlenmeleri (platformlar, forumlar, meclisler),

(3) Alternatif plan önerileri (mimarlar ve şehir plancılarıyla yapılan ortak çalışmalar), (4) Mekânsal müdahaleler (grafiti, işgal, nöbet eylemleri), (5) Kültürel üretim (belgesel, sergi, tiyatro gibi direnişin görünür kılınması). Purcell’a (2002) göre bu pratikler, yalnızca bir “karşı çıkış” değil, aynı zamanda yeni bir kent tahayyülü üretme çabasıdır.

Bütün bu örnekler ve süreçler ile yerel direnç biçimlerinin ortak amacı bir kazanç elde etmektir. Fakat yerel direnç hareketlerinin başarısı her zaman mutlak değildir. Özellikle Türkiye bağlamında, güçlü merkeziyetçi yapı ve uygulamalar bu hareketlerin etkinliğini sınırlayabilmektedir (Yılmaz ve Bal, 2016b). Ancak, bu sınırlamalara rağmen, bu tür hareketlerin hem yerel demokrasiyi hem de mekânsal adaleti gündeme getirmesi bakımından önemli bir aktör olduğu da vurgulanabilir.

2.3. Neoliberal Kentleşme

Neoliberal kentleşme, David Harvey’in (2005) tanımlamasıyla, kentlerin piyasa mantığıyla yeniden şekillendirilmesi ve kentsel mekânın metalaştırılmasını içerir. Bu durumda yerel yönetimler, yatırım ve sermaye çekmek için kentleri birer “marka” olarak sunmakta ve sosyal politikalardan uzaklaşmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002).

Neo-liberal kentleşme, neoliberal ekonomi politikalarının kent mekânı ve yerel yönetimler üzerindeki etkilerini ifade eden kavramsal bir çerçevedir. Bu yaklaşım, kentleşme süreçlerinin piyasa odaklı, rekabetçi ve sermaye birikimine yönelik dinamiklerle şekillendiğini vurgular.

Neo-liberal kentleşme, 1980’lerden itibaren dünya genelinde özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmıştır. Bu süreçte devletin kent planlama ve sosyal hizmetlerdeki rolü azalırken, piyasa mekanizmalarının etkisi artmıştır (Harvey, 2005). Bu anlayışın temel bileşenleri şunlardır:

- **Özelleştirme ve Deregülasyon:** Kamu hizmetleri ve kamusal alanlar piyasa aktörlerine açılır, devletin müdahalesi azalır.
- **Kentsel Yeniden Yapılanma ve Gentrifikasyon:** Kentsel alanlarda özellikle merkez bölgelerde sermaye yatırımlarının artmasıyla mekânsal dönüşümler yaşanır (Smith, 1996).
- **Rekabetçi Kent Yönetimi:** Kentler, yatırım çekmek için birbirleriyle rekabet eder hale gelir; bu durum yerel yönetimlerin piyasa odaklı politikalar geliştirmesine yol açar (Brenner ve Theodore, 2002).
- **Kamu-Özel Ortaklıkları:** Yerel yönetimler, altyapı ve kentsel projelerde özel sektörle işbirliği yaparak projeleri finanse eder.

Harvey (2005), neo-liberal kentleşmenin toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğini ve mekânsal ayrışmayı artırdığını vurgular. Bu süreçte:

- Yoksul ve düşük gelirli kesimler, kentsel dönüşüm ve gentrifikasyon nedeniyle yerlerinden edilme riskiyle karşılaşır.
- Kamusal alanların daralması, toplumsal dışlanmayı ve sosyal kutuplaşmayı pekiştirir.
- Kent yönetimleri, kâr odaklı projeleri önceliklendirirken, sosyal ihtiyaçlar geri planda kalır.

Türkiye bağlamında, neo-liberal kentleşme politikaları özellikle 2000’li yıllarda hız kazanmış ve büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ile kamu arazilerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu politikalar, yerel halkın katılımını sınırlandırmış ve sosyal adalet taleplerine karşı tepki olarak çeşitli yerel direnç hareketlerini tetiklemiştir.

2.4. Kent Hakkı

Lefebvre’in (1996) ortaya koyduğu gibi, kent hakkı bireylerin yaşadıkları kent üzerinde söz sahibi olma, karar alma süreçlerine katılma ve kente aktif katılım hakkını ifade eder. Kent hakkı, kentsel mekân üzerindeki hakların ve erişim olanaklarının demokratik, eşitlikçi ve kapsayıcı bir biçimde düzenlenmesini ifade eden kavramsal bir çerçevedir. Bu kavram, kentte yaşayan bireylerin sadece tüketici değil, aynı zamanda kentin üreticisi ve dönüştürücüsü olarak hak ve sorumlulukları olduğunu vurgular.

Kent hakkı kavramı, özellikle Henri Lefebvre’in 1968 yılında kaleme aldığı “Le Droit à la Ville” (Kent Hakkı) makalesi ile literatüre girmiştir. Lefebvre (1996), kent hakkını “her bireyin ve toplumun kentteki yaşamını şekillendirme, kenti dönüştürme ve kente erişim hakkı” olarak tanımlar. Ona göre kent hakkı, yalnızca fiziksel mekâna erişim değil, aynı zamanda kentsel süreçlere katılım ve kent yaşamını yeniden üretme hakkıdır. Lefebvre, kent hakkını üç temel boyutta inceler:

- Kentsel mekâna erişim: Kamusal alanlar, konut, ulaşım ve temel hizmetlere eşit erişim hakkı.
- Kentsel süreçlere katılım: Karar alma süreçlerine katılma, kent politikalarının şekillenmesinde söz sahibi olma hakkı.
- Kentsel üretim hakkı: Kenti birlikte yaratma, dönüştürme ve yenileme hakkı.

Kent hakkı kavramı, kentte yaşayanların mekânsal eşitsizliklere ve sosyal dışlanmaya karşı mücadele etmesinin temel araçlarından biridir. Lefebvre

(1996), kent hakkının neoliberal kentleşme süreçlerine karşı, kentsel mekânın ticarileşmesi ve özelleştirilmesine karşı bir direnç biçimi olduğunu belirtir. Bu bağlamda kent hakkı, mekânsal adalet ve demokratik katılım taleplerini kapsar (Harvey, 2012).

Günümüzde kent hakkı, özellikle hızla büyüyen ve dönüşen kentlerde, yerel halkın kentsel karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, kamusal alanların korunması, konut hakkı ve sürdürülebilir kentleşme açısından kritik bir kavramdır (Purcell, 2002). Kent hakkı, yerel direnç hareketlerinin teorik temelini oluşturmakta ve kentsel mücadelelerin hak temelli söylemini güçlendirmektedir.

3. TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARININ EVRİMİ

Türkiye’nin kentleşme serüvenini iki aşamada değerlendirirsek bunlardan ilk aşama erken Cumhuriyet dönemi olan 1950 öncesidir. İkinci aşamada 1950 ve sonrası sanayileşmenin etkisinin görüldüğü dönem olarak ele alınabilir. Türkiye’de 1950 yılından itibaren sanayinin gelişmesi, tarımda makineleşme, kentte eğitim, sağlık imkanlarının artması gibi nedenlerle kente olan ilgi artmış, kent hayatı cazip geldiği içinde göç hareketleri artış göstermiştir. İç göçler sonucunda kentli nüfus artmıştır. Fakat bu süreçte sadece kentli nüfus artışı değil kent sorunlarında da artışlar gözlemlenmiştir. Bu sorunlardan biri gecekondulaşma ve buna bağlı olarak alt yapı sorunları olmuştur. Çarpık kentleşme beraberinde riskli yapıların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çarpık kentleşme sürecinin yarattığı sorunlar gittikçe artmıştır. Her ne kadar bu konuda gerekli önlemlerin alınması için girişimler olsa da “1950’li yıllarda hükümetlerin gecekondu nüfusu siyasal iktidar yolunu açan “oy depoları” olarak görmelerinden doğan devlet baskısı eklenince, belediyeler “yıkma-affetme” kararları arasında sürekli bir devinim yaşayamaya başlamışlardır” (Şenyapılı, 1998: 309).

Kent ve kentleşme sorunları 1960’lardan sonra da devam etmiştir. Özellikle 1960-1980 yılları arası dönem, yerel yönetimlerin kentsel bozulmalara seyirci kaldıkları, kentsel yenileme ve dönüşüm kavramlarına ise henüz yabancı oldukları, sorunların çözümü konusunda ise tutarsız ve popülist bir tutum sergiledikleri bir dönemdir.

Türkiye’de kentleşme ve planlama pratiğine kent yenileme kavramının girişi 1970’li yıllara, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanılmaya başlanması ise 1980’li yıllara denk düşmektedir (Sönmez, 2006: 121). Kent sürecinin dönüşümüne yönelik izlenen politikalar çerçevesinde yasal süreçler de geliştirilmiştir. Türkiye’de Kentsel dönüşüm projelerine yönelik hayata

geçirilen projelerin dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler şu şekildedir; 3194 sayılı İmar Kanunu, 2981 sayılı İmar Affı Kanunu, 5104 sayılı, “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi” kanunu, 5366 sayılı, “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” kanunu ve nihai olarak 5393 sayılı, “Belediye Kanunu”nun 73. Maddesi (Şişman ve Kibaroglu, 2009: 3).

Türkiye’deki şehirler, aşırı nüfus yoğunluğu, doğal afet riskleri ve hatalı yerleşim kararları gibi çeşitli nedenlerle önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu faktörler, ülkemizde kentsel dönüşüm ve yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran başlıca etkenlerdir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerine, kentsel yenileme projelerini uygulama yetkisi verilmiştir. Aynı yıl kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesiyle ise belediyelere, kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yürütme görevi tanınmıştır (Genç, 2008: 119).

Bu süreçte dikkat çeken düzenlemelerden biri, Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı’dır. Tasarıda, 1950’lerden bu yana süregelen hızlı ve sağlıksız kentleşme eğilimi, bölgeler arası gelişmişlik farkları, orman, kıyı ve tarım alanları ile su havzalarının yerleşime açılması gibi sağlıksız kentleşme özelliklerinden bahsedilmektedir. Ayrıca, bu sorunlara çözüm olarak geçmişte geliştirilen önerilerin (gecekonduları yıkma, yerine yenisini yaptırmama, dar gelirlielerin arsa edinmelerini sağlamak vb.) yetersizliklerine de değinilmektedir.

Bu durum saptamasının ardından genel gerekçede “fiziki mekânın güvenli, nitelikli, yaşanabilir kılınması için afet riski taşıyan alanların, fiziki, sosyal ve ekonomik köhneleme alanlarının, korunması gerekli doğal, tarihi ve kültürel çevre alanlarının toplum yararı esas alınarak dönüşüm plan ve projeleri kapsamında tasfiye, yenileme, iyileştirmeye tabi tutulması gerektiği” belirtilmektedir. Genel gerekçede ayrıca, 5366 sayılı kanunun sadece “sit alanı olarak tescil ve ilan edilmiş olan alanlarda kalan yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenecek korunmasını esas alması” ve 5393 sayılı belediye kanununun 73. maddesi ile belediyelere kentsel dönüşümle ilişkin görevler verilmesinin doğurduğu yeni yasal düzenleme gerekliliği belirtilmiştir (Genç, 2008: 120).

Kentsel dönüşümle dair bütün gelişmelerin odağında 2000’li yılların başlarında AB ile gelişen ilişkiler olmuştur. Bu ilişkilerin vermiş olduğu ivme ile arka arkaya yürürlüğe giren yasal düzenlemelerde kentsel yenileme ve dönüşüm sürecinde yasal altyapı netleştirilerek, yerel ve merkezi aktörler tanımlanmıştır (Özden, 2017: 268). Bu çerçevede, kentsel dönüşüm uygulamalarının önünü açan ve “kentsel dönüşüm” kavramının kullanıldığı

ilk yasal düzenleme olan 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Yasası” 2004 yılında çıkarılırken, yasa projenin yürütülmesi konusunda Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ’yi yetkilendirmiş ve bölgenin yalnızca fiziksel açıdan yenilenmesi amaçlanmıştır.

2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası, 2005 tarihinde 5393 sayılı Belediye Yasası, 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Yasa dönüşüm üzerinde etkili olmuştur.

2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, yerel yönetimlere kentsel yenileme konusunda yetkiler tanımaktadır. Ancak bu yetkilerin kullanımı, merkezi idarenin onayına bağlıdır. Bu durum, yerel yönetimlerin yetkilerinin sınırlanmasına ve merkezileşmeye yol açmaktadır.

Kanun kapsamında, yenileme alanlarının belirlenmesi sürecinde ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyeleri ve belediye mücavir alanları dışında il özel idareleri yetkilendirilmiştir. Ancak büyükşehir ilçe belediyelerinin aldığı kararlar, büyükşehir belediye meclisinin onayına sunulmaktadır. Ayrıca, yerel yönetimler tarafından belirlenen “yenileme alanları” kararlarının, ilk düzenlemeye göre Bakanlar Kurulu’nun onayına sunulması gerekmekteydi. Ancak 2018 yılında çıkarılan 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bu yetki Cumhurbaşkanı’na devredilmiştir. Bu değişiklik, kentsel dönüşüm süreçlerinde yetkilerin merkezde toplanmasına ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinin sınırlanmasına neden olmuştur. Kuyucu (2018: 372), bu düzenlemenin kentsel dönüşüm süreçlerini parsel ve bina bazında hızlandırdığını, ancak tüm yetkileri merkezde toplayarak bütüncül bir yaklaşımın eksik kaldığını belirtmektedir.

4. YEREL YÖNETİMLER VE DİRENÇ MEKANİZMALARI

Türkiye’de kentsel dönüşüm süreci 2004 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ve ardından gelen 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü” kanunuyla yasal bir zemine kavuşturulmuştur. Ancak bu yasalar, yerinden etme, mülkiyet sorunları ve sosyal dışlanma gibi eleştirilerle karşılaşmıştır (Bozdoğan, 2012).

TOKİ, bu dönüşüm sürecinde merkezi idarenin temel aracı olarak öne çıkmış ve yerel yönetimleri ırkı, sosyal yapı ya da gelir seviyesi gibi kriterleri göz ardı eden uygulamalarla ikincil hale getirmiştir (Balaban, 2012). Bu da yerel karar alma mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur.

2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Türkiye’de kentsel dönüşümün hukuki çerçevesini belirleyen önemli bir düzenleme olmuştur. Bu kanun, yerel yönetimlerin kentsel yenileme ve dönüşüm konularındaki yetkilerini büyük ölçüde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devretmiş ve merkeziyetçi bir yapı oluşturmuştur. Kanun kapsamında, “riskli alan” ilanı yetkisi başlangıçta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilmişken, 2019 yılında yapılan bir değişiklikle bu yetki Cumhurbaşkanının onayına sunulmuştur. Bu değişiklik, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha merkezi bir şekilde yönetilmesine olanak sağlamıştır.

Oluğ ve Arap’a (2016: 219) göre, TOKİ ve bağlı bulunduğu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 5609 ve 6306 sayılı yasal düzenlemeler sonrasında kentsel yenileme ve dönüşüm sürecinin en önemli aktörü konumuna gelmiştir. Bu düzenlemeler, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini sınırlayarak, kentsel dönüşümün daha hızlı ve merkezi bir şekilde gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Ancak bu yaklaşım, yerel ihtiyaçların ve önceliklerin göz ardı edilmesine ve yerel demokrasinin zayıflamasına neden olmuştur.

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken dünyada daha farklı bir süreç izlenmiştir. Özellikle de çağdaş dönemde küresel zorunlu göçün tüm dünyayı etkilemeye başlamasıyla devletler tarafından alınan önlemler kapsamında yerel yönetimlerin gücü gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Özcan’ın (2011: 135-136) vurguladığı gibi 21. yüzyılın belediyeçilik anlayışında “yerel sürdürülebilir kalkınma”, “sosyal belediyeçilik”, “kentlilik bilincinin oluşturulması” gibi kavram, söylem ve politikalar Avrupa başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde önem kazanmıştır. Bu durumun Türkiye için aynı gelişme çizgisinde ilerlediğini savunmak mümkün değildir.

Keleş ve Mengi’nin (2017: 216) vurguladığı üzere son dönemlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle merkezi yönetim kurum ve kuruluşlarına tanınmış olan geniş planlama yetkilerinin, 2000’li yıllardaki yerelleşme söylemlerine, dünyadaki gelişmelere, kamu hizmetlerinin gereklerine ve Türkiye’nin imza atmış olduğu uluslararası belgelerde yer alan yükümlülüklerine ters düştüğü görülmektedir. Yerel yönetimler uygulayıcı durumda olması gerekirken “belediyeler, dönüşüm projelerinde çoğu zaman uygulayıcı ya da arabulucu rolü üstlenmekte, ancak merkezi idare tarafından belirlenen planlara uymak zorunda kalmaktadır” (Yılmaz ve Bal, 2016a). Bu durum yerel yönetimlere ayrılan bütçede daha detaylı bir şekilde görülmektedir. Yaman ve Şahinbaş’ın (2017: 71) belirttiği üzere, Türkiye’de kamusal harcamalar içinde yerel yönetimlerin payı %20’lerin altındadır. Bu oran, gelişmiş ülkelerde %70’ler düzeyindedir. Yerel yönetimlerin yapabilirlik

kapasitesi yasal düzenlemelerle bir ölçüde artırılmış olsa da kamu yönetimine egemen olan merkeziyetçilik anlayışı ve bunun ürünü olan yönetsel kültürden vazgeçilmemiştir. Kentsel dönüşüm ve benzeri birçok hususta merkezi yönetim ve onun kurumları, yerel düzeyde planlayıcı, düzenleyici, müdahale edici ve üretici pozisyonlarını korumaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde sınırlamalara ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışının devam etmesine neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerel demokrasinin ve katılımcılığın artırılması açısından önemlidir.

Yerel yönetim ve merkezi yönetimin rolleri, kentleşme sürecinde hangi aktörün daha etkili olacağına yönelik tartışma bazı unsurların net bir şekilde anlaşılmasıyla netleşecektir. Has’a (2016: 104) göre Türkiye’nin kentsel dönüşüm projelerinde ele alması gereken üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve yanlış işleyiş, süreçte yönetsel yapının kurgulanmaması ve katılımı yer alacak aktörlere yasalarda yer verilmemesidir. Bu nedenle kentsel dönüşümde bahsi geçen düzenleme ve merkezi-yerel yönetim ilişkisinin yanı sıra katılımcılar konusu da önemli bir etkidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Şişman ve Kibaroglu (2009: 8), kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel yapıları yenilemekten ibaret olmadığını vurgulamaktadır. Bu süreç, her şehirde aynı tür projelere indirgenmiş yaşam biçimlerini dayatmak, yüksek rant elde etmek amacıyla yoğun yaşam alanları inşa etmek veya konutları yenileme bahanesiyle insanları yaşam alanlarından uzaklaştırmak değildir.

Kentsel dönüşüm projelerinde öncelikli olarak ele alınması gereken konu, bölge sakinlerinin ekonomik ve sosyal sorunlarıdır. Bu süreç, yıkım, temizlik, proje ve inşaatlarla değil; sosyal ve ekonomik kalkınmaya yönelik programlarla, mahalle sakinlerinin ortak ihtiyaç ve özelliklerine uygun, onları bütünleştirecek projelerle başlamalıdır. Bu süreçte de asıl muhatap olan insanların da dışarıda bırakılmaması gerekmektedir. Halka rağmen politikalar izlendiğinde birtakım eleştiriler de ortaya çıkmaktadır.

Merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkisinin kent hakkı, sürdürülebilir kent süreci, demokratik kent yönetimi kapsamında değerlendirilmesine bağlı olarak ortaya çıkan eleştiriler yerel direnç gruplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yerel direnç gruplarının ortaya çıkmasında etkili olan temel süreç kentsel dönüşüm sürecidir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm, sadece mekânsal bir yenilenme değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da dönüştüren bir süreçtir. Bu süreçte, özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı kesimler yer değiştirmeye zorlanabilmekte, mekânsal adaletsizlik derinleşmektedir (Aksoy, 2013). Ayrıca, devletin rolünün giderek piyasaya

aktörleri lehine daralması, kamu-özel sektör ortaklıklarının yaygınlaşması (Eraydın ve Taşan-Kok, 2013) bu süreç üzerinde etkili olmuştur.

Keleş'e (2014) göre yeni kentleşme pratikleri kapsamında kamusal alanların özelleştirilmesi ve kentsel planlama süreçlerinin merkezileşmesi, yerel toplulukların karar alma mekanizmalarından dışlanmasına neden olmuştur. Bu durum, çeşitli kent hareketlerinin ve yerel direnişlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde kentsel dönüşüm projelerine karşı mahalle inisiyatifleri aktif rol oynamaktadır (Candan, 2018).

Yerel direnç mekanizmaları, mahallenin kolektif belleğini ve sosyal dokusunu korumak adına geliştirilen taban hareketleridir. Örnek olarak Sulukule, Tarlabası, Fikirtepe ve Dikmen Vadisi direnişleri, dönüşüm projelerine karşı gelişen yerel inisiyatiflerin dikkat çekici örnekleridir (Kuyucu ve Unsal, 2010). İstanbul Sulukule kentsel dönüşüm projesinde, Sulukule halkının karar verme süreçlerinin dışında tutulması ve tek taraflı kararların uygulanmaya konulması üzerine mahalledeki hak sahiplerinden ve çeşitli aktivistlerden oluşan Sulukule Platformu (Uysal, 2012) kurulmuştur. Bu kapsamda kent hakkı mücadelesi tartışılmıştır. Aynı şekilde İstanbul Başbüyük ve Tarlabası'nda uygulanan kentsel dönüşüme maruz kalanların geliştirdikleri direniş taktikleri (Kuyucu ve Ünsal, 2010) benzer bir süreci ortaya çıkarmıştır. İzmir Karabağlar Kentsel Dönüşüm Projesi'ne karşı çıkan mahalleliler tarafından kurulan Karabağlar Mahalleler Birliği (Özdemir Metlioğlu, 2017) kent hakkı tartışmasına örnek teşkil etmektedir.

Bu sürecin eleştirisi olarak okunabilecek bu örnek hareketlerin kentsel dönüşüm projelerine yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştirileri vurgulayan Batal (2016: 43), kentsel dönüşüm projelerinde karşılaşılan temel sorunları şu şekilde sıralamaktadır:

- Yerel halkın süreçlere yeterince katılımının sağlanamaması,
- Dönüşümün uzun vadeli bir perspektifle planlanmaması,
- Dönüşümün yalnızca yıkım ve yeniden yapım olarak algılanması,
- Kent kimliklerinin göz ardı edilmesi,
- Dönüşümün sadece fiziksel bir müdahale olarak görülmesi,
- Dönüşümün soylulaştırma projesine dönüşmesi,
- Projelerin birbirinden bağımsız olarak ele alınması.

Bu sorunlar, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha sürdürülebilir ve katılımcı bir şekilde yönetilmesini engellemektedir. Bu eleştirilerden yola çıkarak bazı

durumların dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle de “kentsel dönüşüm kapsamlı ve alana özgü bir yaklaşım ile yönetişime açık olarak, mülkiyet ve adalet kavramları dikkate alarak yönetilmelidir” (Köktürk ve Köktürk, 2007: 60).

Kentsel dönüşümüne dair sürecin dünyada nasıl ilerlediğine yönelik dikkat örnek alınması gereken süreçler bulunmaktadır. Şişman ve Kibaroglu (2009: 8), dünya genelinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde, proje alanlarında yaşayan halkın planlama ve uygulama aşamalarında projelere katılımının sağlanması için çeşitli çalışmalar yapıldığını belirtmektedir. Yerel halk, beklentilerini ve isteklerini ifade ederek, projenin tasarım ve uygulama süreçlerine dahil olmuşlardır.

5. YENİ KENTLEŞME PRATİKLERİ: GÜNCEL GELİŞMELER

Türkiye’de kentleşme dinamikleri, son yirmi yılda ekonomik, sosyal ve politik dönüşümlerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Bu süreçte, özellikle neoliberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan yeni kentleşme pratikleri hem mekânsal yapıyı hem de toplumsal ilişkileri dönüştürmüştür (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Böylece Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları, neoliberal ekonomik stratejilerin yerel düzeydeki yansıması olarak görülür olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren, özellikle 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” çerçevesinde, kentsel dönüşüm projeleri hız kazanmıştır. Bu projeler, kent merkezlerindeki eski ve riskli yapıların yerini sermaye odaklı yeni yapılar almaktadır (Kuyucu ve Ünsal, 2010).

Son yıllarda, Türkiye’de kentleşme pratikleri içinde dijitalleşme ve akıllı kent uygulamaları da önem kazanmıştır. Yerel yönetimler, kent verilerini dijital platformlarda toplamaya ve yönetmeye başlamış, bu sayede kentsel hizmetlerin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır (Ersoy ve Çelik, 2022). Türkiye’de kentleşme sadece dönüşüm projeleriyle değil; mega projeler (Kanal İstanbul, 3. Havalimanı), akıllı şehir uygulamaları ve ekolojik kent tasarımlarıyla da şekillenmektedir. Bu yeni pratikler çoğu zaman katılımcılıktan uzak, rant odaklı planlamalar olarak eleştirilmektedir (Bayraktar ve Massicard, 2019).

Alternatif kent hareketleri, bu politikaların karşısında dayanışma kooperatifleri, mahalle meclisleri ve ekolojik yerleşim projeleri önermektedir. Bu yapılar hem yerel demokrasiyi hem de sürdürülebilir kalkınmayı öncelemektedir (Erkip, 2013). Çünkü 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası, Türkiye’de kentsel dönüşüm yeniden kritik bir gündem olmuştur. Afet odaklı yeni düzenlemelerle dönüşüm süreçleri hızlandırılmış, ancak

bu süreçte sosyal katılım ve hak sahiplerinin korunması tartışmaları yoğunlaşmıştır (Türel ve Demir, 2024). Afet sonrası dönemde, dönüşüm projelerinin hem teknik hem sosyal boyutları daha fazla ön plana çıkmıştır.

6. TARTIŞMA

Türkiye'nin kentleşme nedenleri ve yarattığı sorunlar az gelişmiş ülkelerdeki nüfus hareketlerine geniş ölçüde benzer. Bununla birlikte izlenen politikalar, her ülkenin özel koşullarına, yönetsel yapısına, insan gücü ve akçal kaynaklarına bağlıdır. Öte yandan, gelişmiş ülkelerde geliştirilen tekniklerden pek azı, gelişmekte olan ülkelerin kentleşme sorunlarına uygulanabilir (Keleş, 2014: 769). Keleş'e (2014: 770-773) göre Türkiye'de kentleşme ve kent sorunları yeterli bir çözüme ulaşmakta güçlüklerle karşılaşıyorsa bunun birkaç sebebi olabilir: (1) yönetsel etmenler (2) teknik etkenler (3) ekonomik ve mali etmenler (4) siyasal etmenler. Bu kapsamda kentleşme sorunlarının kaynağının ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ekonomik gelişme düzeyi olduğu söylenebilmekle beraber bu sürecin aktörler açısından da değerlendirmek lazım.

Bu sürecin en önemli değerlendirmesinin merkezinde yerel yönetim yer almaktadır. Yerel yönetimlerin kentler üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkeler nezdinde anlaşılması ve kentler üzerindeki haklar konusunda yerel yönetimlerin güçlü kılınması dikkat çekmiştir. Fakat bu sürecin Türkiye'de aynı şekilde gelişmediğine dair vurgular söz konusudur. Bu durumu değerlendiren Şengül 'e (2017: 269) göre yerelleşme merkezileşme dinamikleri açısından 6360 sayılı Yasa bu konuda yorumlanabilecek bir gelişmedir. Bu yasa ile yapılan düzenlemeler sonrası yerel yönetimler alanında bazı gelişmeler yaşanmıştır. 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile Türkiye'de büyükşehir belediyesi sayısı 16'dan 30'a yükseltilmiştir. Bu düzenleme ile büyükşehir sınırı, il sınırı olarak belirlenmiş ve bu illerde İl Özel İdareleri kaldırılmıştır. Bunun sonucunda, merkezi yönetimin çeşitli birimlerinin kentlere etkin biçimde müdahalesi artmış, yerel yönetimlerin etkinlik ve özerklik alanı önemli ölçüde sınırlanmıştır. Ayrıca, son yıllarda yerel yönetimlerin üç temel birimi olan belediyeler, il özel idareleri ve köy yönetimlerinin sayısında önemli bir azalma yaşanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi merkezi yönetim kurumları, TOKİ ve Özelleştirme İdaresi gibi kuruluşlarla birlikte, planlama ve uygulama düzeylerinde kentlere doğrudan müdahale etmeye başlamıştır.

Bu değişiklikler, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde merkeziyetçi bir yapının güçlenmesine ve yerel özerkliğin azalmasına neden olmuştur.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerel demokrasinin ve katılımcılığın artırılması açısından önemlidir.

Türkiye’de merkezi yönetimin kentsel dönüşüm politikalarına yönelik izlediği yol yereli güçlendirmekten çok zayıflatamaya yönelik bir girişim olduğu vurgulanmıştır. Hatta bu politikaların merkezî yönetimin yerel üzerindeki tahakkümünü artırdığını, bunun da yerel demokrasi ve katılım mekanizmalarını zayıflatıldığını (Günay, 2018) savunan görüşler artış göstermiştir. Bu gelişmelerden dolayı da yerel direnç hareketleri süreci sorgulamakta ve yeni kent tahayyülleri ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu direnç hareketlerinin sürekliliği ve etkisi, kurumsallaşma eksikliği ve baskı ortamı nedeniyle sınırlı kalsa da alternatif kentleşme modelleri, mekânsal adalet arayışı açısından hareket sürekliliği devam etmektedir. Bu hareketler mekânsal adalet, toplumsal dayanışma, yerel kültürlerin korunması ve barınma hakkı gibi geniş kamusal taleplerle kentsel dönüşüm sürecinin bir boyutunu eleştirmektedirler.

Bu eleştirilerin ortaya çıkmasının birçok sebebi var. Bu hareketlere göre idareye verilen kamusal yetkilerin kullanılarak uygulamalar yapılacağından, insanların hak ve özgürlükleri (özellikle mülkiyet hakkı kapsamında) üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Kamu tarafından yapılacak olan müdahalelerin hukuki dayanaklarının mutlaka oluşturulması gerekmekte, kenti dönüştürme sürecinde kamunun öncü olarak rol oynaması gerekmektedir (Çolak, 2014). Ayrıca merkezi yönetimin çeşitli birimlerinin, belediyelerin alanlarını sınırlandıracak biçimde kentsel aktörler haline gelmesinden kaynaklanan soru işaretleri bulunmaktadır. Şengül’e (2017: 269) göre özellikle büyük ölçekli projelerin uygulanmasında, büyük rant yaratabilecek dönüşüm ve yenileme projelerinde, ilgili belediyelerin, devre dışı bırakılarak, projelerin sorumluluğunun merkezi yönetim kuruluşlarınca üstlenilmiş olması rahatsızlık uyandırmıştır. Diğer bir anlatımla, özellikle büyük kentler ekonomik ve siyasi düzeylerde önemli hale gelirken, bu yeni durumun kentlerdeki muhatabı tek başına yerel yönetimler olmamakla beraber, yerel yönetimlerin etkisinin azaltıldığına yönelik eleştiriler artmıştır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de kentleşme süreci, 1950 sonrası hızlı göç ve sanayileşme ile ivme kazanmış, ancak bu büyüme sağlıksız ve plansız gelişmelerle birlikte gecekondulaşma, altyapı yetersizlikleri ve riskli yapılaşmalar gibi ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. 1980’lerden itibaren kentsel dönüşüm kavramı planlama süreçlerine dahil edilse de dönüşüm uygulamaları uzun süre merkeziyetçi bir anlayışla şekillenmiştir. Özellikle 2000’li yıllarda

çıkarılan yasalar, yerel yönetimlerin yetkilerini sınırlayarak, TOKİ ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı gibi merkezi kurumları sürecin asli aktörleri haline getirmiştir.

Bu merkezileşme eğilimi, yerel direnci ve demokratik planlama ilkelerini zayıflatmakta, yerel ihtiyaçların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Oysa küresel eğilimler, kent yönetiminde yerel aktörlerin güçlendirilmesi, katılımcı süreçlerin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkelerinin öncelenmesi yönündedir. Türkiye'nin kentleşme politikalarının da bu doğrultuda yeniden yapılandırılması, yerel yönetimlerin yetki, kaynak ve karar alma süreçlerinde daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'de kentsel dönüşüm süreçlerinin daha adil, katılımcı ve sürdürülebilir hale gelmesi için:

- **Katılımcı Planlama:** Kentsel dönüşüm süreçleri, yerel halkın ve sivil toplumun etkin katılımıyla yürütülmelidir. Mahalle meclisleri, halk toplantıları ve dijital katılım araçları bu sürece entegre edilmelidir.
- **Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi:** Belediyelerin planlama, uygulama ve denetleme konularındaki yetkileri yeniden artırılmalı, merkezi idareyle dengeli bir iş birliği modeli oluşturulmalıdır.
- **Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik:** Dönüşüm projelerinde tüm süreçler şeffaf şekilde yürütülmeli, alınan kararlar halka açık ve anlaşılabilir biçimde paylaşılmalıdır.
- **Sosyal Adalet Temelli Yaklaşım:** Kentsel dönüşüm yalnızca fiziksel mekânların değil, aynı zamanda sosyal dokunun korunmasını da amaçlamalıdır. Yoksul gruplar yerinden edilmeden, yaşam alanlarında iyileştirme yapılmalıdır.
- **Disiplinlerarası İşbirliği:** Mimarlar, şehir plancıları, sosyologlar ve ekonomistlerden oluşan çok disiplinli ekiplerle daha sürdürülebilir ve bütüncül planlama yapılabilir.

Bu kapsamda konunun daha da detaylandırılması ve çeşitli araştırma alanlarıyla desteklenmesi konusunda bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- **Saha Araştırmasına Dayalı Çalışmalar:** Kentsel dönüşüm projelerinin etkilerini, yerel halkın deneyimleri üzerinden inceleyen saha araştırmaları yapılabilir.
- **Karşılaştırmalı Analiz:** Türkiye'deki kentleşme pratikleri, farklı ülkelerdeki örneklerle karşılaştırılarak daha eleştirel bir çerçeve kurulabilir.

- Mekkânsal Adalet Perspektifi: Kent planlamasında sadece fiziksel dönüşüm değil; erişilebilirlik, kapsayıcılık ve çeşitlik gibi sosyal yönleri de inceleyen çalışmalar öne çıkarılabilir
- Politika Yapıcılarla Diyalog: Akademik çalışmaların, belediyeler ve karar alıcılarla paylaşılması; politika önerilerine dönüştürülmesi teşvik edilebilir
- Yerel Direnç Dinamikleri: Direniş, uzlaşma ve toplumsal mücadele dinamikleri üzerine odaklanılarak alternatif kentleşme modelleri geliştirilebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Ş. (2020). Kentsel Yenileme ve Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimler ve Değişen İşlevleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 29(3), 25-50.
- Aksoy, A. (2013). *Kentsel Dönüşüm ve Toplumsal Adalet: İstanbul Örneği*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Balaban, O. (2012). The Negative Effects of Construction Boom on Urban Planning and Environment in Türkiye: Unraveling The Role of The Public Sector. *Habitat International*, 36(1), 26-35.
- Bartu Candan, A., & Kolluoğlu, B. (2014). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and A Public Housing Project in Istanbul. *New Perspectives on Türkiye*, 39, 5-46.
- Batal, S. (2016). Bütüncül Belediyecilik Anlayışının Sonuçlarından Biri Kentsel Dönüşüm ve Yerel Yönetimlerin Konuya Yaklaşımı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 24-46.
- Bayraktar, E. (2006). *Gecekondu ve Kentsel Yenileme*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Bayraktar, S., & Massicard, E. (2019). From Participation to Competition: The Transformation of Participatory Institutions in Türkiye. *Urban Studies*, 56(10), 2085-2102.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in The Early Republic*. University of Washington Press.
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002). Cities and The Geographies of “Actually Existing Neoliberalism”. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Candan, A. (2018). Yerel Direniş ve Kentsel Dönüşüm: İstanbul Örneği. *Mekânsal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 33-50.
- Castells, M. (1983). *The City and The Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. University of California Press.
- Castells, M. (2012). *Cities in The Twenty-First Century: Space, Time, And The Urban Future*. Oxford University Press.
- Cundy, F. C. (1979). Scenario for A Housing Improvement Program in Disaster-Prone Areas. *Disasters*, 3(3), 253-257.
- Çolak, N. İ. (2014). Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirilmesi. <http://www.yargitay.gov.tr/abproj/belge/conf8/kentselDonusum-MevzHukuksalDegerlendimeN.Colak.pdf>
- Dündar, Ö. (2003). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. P. P. Özden ve ark. (Ed.), *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*. 65-74. İstanbul: YTÜ Basım Yayın Merkezi.
- Eraydın, A. (2011). Resilience Thinking for Planning: A New Approach to Cope with Uncertainties and Risks. *European Planning Studies*, 19(10), 1733-1759.

- Eraydın, A. ve Taşan-Kok, T. (2013). *Neoliberal Kentleşme ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm*. İletişim Yayınları.
- Erkip, F. (2013). The Growing Use of Public Spaces in Turkish Cities: From Local to Global. *Cities*, 31, 159-165.
- Ersoy, H. ve Çelik, A. (2022). Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye’de Dijitalleşme Süreci. *Kent ve Teknoloji Dergisi*, 10(1), 45-63.
- Ertaş, M. (2011). Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi, Ankara ve Londra Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1).
- Gaffney, M. (1989). How to Revive a Dying City. *ORER Letter*, 3(3), 1-6.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 115-130.
- Görmez, K. (2004). *Bir Metropol Kent: Ankara*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
- Harvey, D. (2008). The Right to The City. *New Left Review*, 53, 23-40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From The Right to The City to The Urban Revolution*. Verso Books.
- Has, Ö. (2016). Kentsel Dönüşüm Projelerinde Ortaklık Modelleri ve Örgütsel Yapı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karaman, O. (2013). Urban Neoliberalism with Islamic Characteristics. *Urban Studies*, 50(16), 3412-3427.
- Keleş, R. (2014). *Kentsel Politika ve Planlama*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskinok, Ç. (2001). 17 Ağustos Depremi, Kentleşme ve Planlama Sorunları Üzerine Düşünceler. *Planlama*, 33-39.
- Köktürk, E. ve Köktürk, E. (2007). Deprem ve Kentsel Dönüşüm İlişkileri. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 2(97).
- Kuyucu, T. (2018). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi. *İdealkent*, 9(24), 364-386.
- Kuyucu, T., & Ünsal, O. (2010). Urban Transformation” As State-Led Property Transfer: an Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499. <https://doi.org/10.1177/0042098009353629>
- Lees, L., Shin, H. B., & López-Morales, E. (2016). *Planetary Gentrification*. Polity Press.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities* (E. Kofman & E. Lebas, Eds.). Wiley-Blackwell.

- Oluğ, S., & Arap, İ. (2016). Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın Neoliberal Bağlamda Değerlendirilmesi. M. S. Tümtaş, A. D. Ergun, & C. Ergun (Ed.), *Kente Dair*, 114-133. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Özdemir Metlioğlu, S. (2017). Kentsel Dönüşüm Sürecinde Kent Hakkı Mücadelesi: İzmir Karabağlar Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, D., & Akyol, A. (2011). Urban Regeneration and The Roman Community in Sulukule, Istanbul: A Case of Injustice. *Cities*, 28(3), 173-181.
- Özden, P. P. (2000). Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 255-269.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The Right to The City and Its Urban Politics of The Inhabitant. *GeoJournal*, 58(2), 99-108.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City*. Routledge.
- Sönmez, N. Ö. (2006). Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Planlama*, 2, 121-127.
- Şengül, H. T. (2017). Türkiye'nin Yerel Yönetim Deneyimi. F. Güneş (Ed.), *Kent Sosyolojisi*, 269-292. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şenyapılı, B. (1998). An Interface Model for Improving The Use of Space Simulation Software in Architectural Design. Doctoral Dissertation, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Şisman, A. ve Kibaroglu, D. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 11-15 Mayıs 2009, Ankara.
- Tekeli, İ. (1982). Başkent Ankara'nın Öyküsü. *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'de Kent Planlamasının Evrimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türel, E. ve Demir, B. (2024). Afet Odaklı Kentsel Dönüşüm Süreçleri: Türkiye Örneği. *Afet Yönetimi Dergisi*, 3(1), 12-28.
- Uysal, Ü. E. (2012). Sulukule: Kentsel Dönüşümüne Etno-Kültürel Bir Direniş. *İdealkent*, 7, 136-149.
- Uzun, C. N. (2010). Urban Transformation Policies in Türkiye: The Case of Istanbul. *Asian Planning Schools Association Congress*.
- Yaman, F. T. ve Şahinbaş, U. (2017). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(47), 53-77.
- Yılmaz, G. ve Bal, H. (2016a). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (55), 145-172.
- Yılmaz, S. ve Bal, V. (2016b). Merkez-Yerel İlişkileri ve Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), 25-50.

Yiğitcanlar, T. (2001). Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişim Süreci. *Planlama*, 4, 55-58.

İklim Değişikliği ve Dirençli Kentler

Serdar Şenol¹

Özet

İklim değişikliği, aşırı fosil yakıt kullanımı sonucu atmosferde karbon gaz yoğunluğunu artırmaktadır. Atmosferde artan karbon yoğunluğu güneşten yüzeye gelen ışınların uzaya geri yansımaya esnasında ışınların çıkışını azaltarak dünya sıcaklığını artırmaktadır. Atmosfer artan karbon yoğunluğu ile dünya için bir sera etkisi oluşturmaktadır. Artan sıcaklık dünya için birçok olumsuzluğa neden olmaktadır. Bu olumsuzluklardan en önemlilerinden biri de iklim değişikliğidir. İklim değişikliği olumsuz sonuçları nedeni ile ekosistemleri, insanları ve insanların yaşam alanlarını tehdit eden en önemli sorunlardan biridir. Nüfusun yoğun olarak toplandığı kentler iklim değişikliğinin olumsuzluklarının kendini en çok hissettirdiği yerleşim yerleridir. Kentler, sera gazı üretiminin yoğun olduğu bu nedenle antropojenik iklim değişikliğinin yaşanmasına neden olan yerleşim birimleridir. Bununla birlikte kentler, özellikle nüfus yoğunlukları fazla olduğu için iklim değişikliğinin etkilerinin en fazla hissedildiği yerlerdir. Kentlerin iklim değişikliğinden en fazla etkilenen yerleşim yerleri olması sebebi ile kentlerin iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına karşı kırılganlığını azaltmak ve uyum kapasitesini artırmak için bu yeni duruma uygun politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Geliştirilecek politikalar ile kentler başta iklim değişikliği olmak üzere çevre sorunlarına karşı dirençli hale gelmiş olacaktır. Bu bölümde, metin analiz yöntemi ile iklim değişikliğinin kentler üzerinde ki etkilerini ve bu etkilere karşı kentlerin direnç kapasitesinin artırma da hangi politikaların uygulanması gerekliliğini incelemektedir.

1.GİRİŞ

İklim değişikliği dünyanın varlığından beri belirli dönemler içerisinde gerçekleşen bir olgu olmakla beraber son dönem insan etkisinde gelişen iklim değişikliği, geçmişte görülen iklim değişikliğinden farklılık göstermektedir. Sanayi devrimi ile birlikte sürekli artış gösteren fosil yakıt kullanımı ile

1 Dr.,serdarsenol04@gmail.com, Orcid: 0009-0009-4786-8943.

açığa çıkan karbon gazları dünyanın iklimi üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Dünyanın ortalama bir sıcaklığa sahip olmasını sağlayan atmosfer tabakası belirli oranlarda bulunan gazlardan oluşmaktadır. Bu gazlardan olan karbon gaz grubu fosil yakıt kullanımına bağlı olarak artış göstermektedir. Atmosferde artan oranda karbon gazı yüzeyden yansıyan ışınlarla karşı tutucu bir özelliğe sahiptir. Bu durum atmosferin dolayısı ile dünyanın sıcaklığını artırarak iklim değişikliğine neden olmaktadır. 21. yüzyılda görülen iklim değişikliğini geçmişte görülen iklim değişikliğinden ayıran en önemli özellik bu değişikliğin doğal bir süreç nedeni ile değil insan etkisi ile meydana geliyor olmasıdır. İklim değişikliği dünyada yer alan tüm canlılar üzerinde ve ekosistemler üzerinde yıkıcı etkide bulunan bir olgudur. Buzulların erimesi ile deniz seviyesi yükselmekte bu da ada ülkelerinde ve kıyı ülkelerinde yaşayan insanların yaşamlarını tehdit etmektedir. Bununla birlikte artan sıcaklık diğer canlılar üzerinde de olumsuz etkiler oluşturarak varlıklarını tehdit etmektedir.

İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının en çok hissedildiği yerler hiç şüphesiz nüfusun ve yoğunluğun en fazla olduğu kentlerdir. Kentler nüfusun çok olması sebebi ile verilen hizmetler (ulaşım, barınma, iş vb.) dikkate alındığında fosil yakıt kullanımının en fazla olduğu yerleşim yerleridir. Bu durum kentleri aynı zamanda iklim değişikliğinin bir tetikleyicisi sınıfına sokmaktadır. Barındırdığı nüfus yoğunluğu neden ile kentler iklim değişikliğine en çok neden olan ve iklim değişikliğinden en çok etkilenen yerleşim yeridir. Kentsel nüfusun artışı tüketimi daha da artırarak kaynakların üzerinde baskının artmasına neden olmaktadır. Ekosisteme zarar veren bir yaşam şekline sahip olan tüketici nüfus başta kentler olmak üzere tüm mekanlar için bir tehdit unsurudur. Çoğunlukla kentte verilen hizmetler sonucu artan oranda karbon gazı nedeni ile ortaya çıkan iklim değişikliği sonucu, sel, taşkın, fırtına gibi aşırı hava olaylarının görülme sıklığı artmakta, buzulların erimesi ile deniz seviyelerinde artış gözlenmekte, kuraklık, gıdaya erişimde ciddi sıkıntı gibi başta insan olmak üzere diğer canlılar için de varlığı tehdit eden olumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Kentsel sınırların her geçen yıl sürekli genişlemesi orman alanlarını ve tarım alanlarını tehdit ederek hem gıda krizini derinleştirmekte hem de azalan orman varlığı ile biyoçeşitlilik azalmasına neden olmaktadır. Sera gazı üretiminin yaşamsal tehdiye varan oranda üretiminin olduğu kentler, iklim değişikliği ile mücadelede odaklanılması gereken mekânlardır. Tüketime dayalı yaşam şeklinin değişerek doğal çevre ile uyumlu kaynaklar üzerinde ki baskıyı hafifletici bir üretim ve tüketim zincirinin oluşturulması zaruridir. Kentler bağlamında ise kırılabilirliği azaltıp uyum kapasitesini geliştirici politikalar uygulanmalıdır. Yeni iklime uyum politikaların uygulanması ile kentsel

dirençlilik artacaktır. Kentsel dirençlilik, kentlerin her türlü olumsuzluklara karşı kırılganlığının azaltılıp sorunlara yönelik hızlı çözümlerin üretilebildiği bir durumu ifade etmektedir.

Bu bölümde, iklim değişikliğinin kentler üzerindeki etkisini incelemekte ve dirençli kent olgusu ile kentlerin iklim değişikliğinin olumsuzluklarına yönelik dirençliliğinin gerekleri ortaya konulmuştur.

2. KAVRAMSAL OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ, KENT VE DİRENÇLİ KENT

Olağan koşullarda atmosferden geçip dünyaya giren kısa dalga güneş enerjisi ile dünya yüzeyinden geri yansıyan uzun dalgalı ışıınım değerlerinin dengede olması iklim sistemini dengede tutan temel faktördür. Atmosfer içerisinde bulunan sera gazlarının yapısı gereği kısa dalga güneş ışıınlarına karşı geçirgen bir yapıda iken dünya yüzeyinden yansıyan uzun dalga ışıınımlara karşı daha az geçirgen yapıdadır. Atmosferde sera gazların olması dünyanın beklenenden daha fazla ısınmasına yol açarak canlılar için yaşam koşullarının uygunluğuna ortam hazırlamaktadır. Doğal ya da antropojenik nedenler ile yüksek oranlarda sera gazlarının atmosfere salımı ile atmosferde artan sera gazları yeryüzünden yansıyan uzun dalga ışıınımları daha fazla tutmakta bu da yerkürenin daha fazla ısınmasına neden olarak iklim sistemini değiştirmektedir (Arıkan ve Özsoy, 2008: 13).

İklim değişikliği, doğal nedenlerin yanı sıra fosil yakıt kullanımı, arazi kullanımındaki yanlışlıklar, ormansızlaşma gibi antropojenik nedenler ile atmosferde ki karbon gaz yoğunluğunun artışı sonucu iklimde ki denge durumunun dünyada ki ekosistemler üzerinde olumsuz sonuçlara neden olacak şekilde değişmesi durumudur (Kadıoğlu, 2019: 230). Diğer bir tanımlama ile iklim değişikliği, atmosferde sera gazı artışına bağlı olarak yüzeyde artan sıcaklık nedeni ile hem kara buzullarının hem de deniz buzullarının erimesi ile deniz seviyesinin yükseldiği, deniz seviyesinin yükselmesi ile ada ülkelerinin ve kıyı bölgelerin yok olma tehlikesi ile yüzleştği, biyoçeşitliliğin önemli ölçüde azalmaya yüz tuttuğu, içilebilir temiz su kaynaklarının ve gıda güvenliğinin tehdit altında olduğu, hem insanlar hem de diğer canlılar için varoluşsal tehdidin azami düzeye çıktığı bununla birlikte tüm ekosistemler bağlamında sorunların çıkmasına neden olan yeni bir durumdur (Hansen, 2009: 28). İklim değişikliği tanımlarda geçen olumsuzlukları bütünü ile kent yerleşim yerlerinde göstermektedir. Kentler barındırdıkları nüfus ile iklim değişikliğine bağlı olumsuzlukların en net hissedildiği yerleşim birimleridir. Bu durum kentlerin iklim değişikliğine karşı direnç kazanmasının önemini göstermektedir.

Kent, tarih içerisinde görülen gelişmelere bağlı olarak farklı tanımlamalara sahip olan dinamik bir olgudur. Kent olgusunun ortaya çıktığı ilk dönemlerde kent kavramı uygarlık ile anlam bulurken Orta Çağ da güvenliğin ön planda tutulduğu bir anlam ile “duvarlar ile çevrili insan yerleşimleri” olarak tanımlanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte kentin tanımlanmasında başka faktörlerin eklenmesi ile günümüz kent olgusu ortaya çıkmıştır (Topal, 2004: 277). Kent kavramı bakış açılarına göre farklı tanımlamalara sahiptir. Nitekim yönetsel ölçüt bağlamında kent, belirli sınırlar içerisinde bulunan, yönetsel örgüt birimine bağlı yerleşimlerdir. Bir başka bakış açısı ile *kent*, belirli bir nüfusa sahip olan yerleşim birimleridir (Batal, 2024: 494). Bu bağlamda kent sahip olduğu özellikler kapsamında farklı ama birbirini tamamlayıcı tanımlamalara sahiptir. Her bir tanım birbirinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu bağlamda genel bir tanımlama ile *kent* kavramı, ekonomisinin tarım dışı üretime dayalı olduğu bununla birlikte tarımsal üretimin denetiminin ve dağıtımının yapıldığı belirli nüfus büyüklüğüne sahip olan, yönetsel olarak teşkilatlanmış, hizmetlerin sürdürülebilmesi bağlamında uzmanlaşma ve iş bölümünün yüksek kapasitede olduğu insan yerleşimleridir (Es ve Ateş, 2004: 212). Tanımlamalardan anlaşılacağı üzere kent sanayiye dayalı üretim yoğunluğunun olduğu yerleşimlerdir. Karbon yoğun yerleşimler olarak kentler, çevresel duyarlılığın geri planda olduğu üretim modelinden çevresel hassasiyetlerin ön planda olduğu, kentleri iklim değişikliğinin bir nedeni olmaktan çıkaracak aynı zamanda kentlerin iklim değişikliğinden etkilenebilirliğini azaltacak yeni bir üretim modeli ile her türlü olumsuzluğa karşı dirençli olacak bir altyapı ve üst yapıya kavuşturulması gereken yerleşimlerdir. Kentlerin bir başka özelliği teknoloji üretim merkezleri olmasıdır. Bu özelliğinden yola çıkarak kent kavramına çevresel duyarlılığın teknoloji ile bütünleştiği yenilenebilir enerji kullanımının azami düzeyde olduğu yerleşimler ifadesi de dâhil edilebilir. Ekosistemlere hassasiyetin geliştiği, sürdürülebilirliğin hedeflendiği kentler olumsuzluklar karşısında daha dirençli olacaktır.

Dirençlilik kavramı literatürde ilk kez Crawford Stanley Holling tarafından kullanılır iken Holling dirençlilik kavramını şöyle tanımlamaktadır; herhangi bir sistemin değişimlere uyum sağlama kapasitesi geliştirmesi bunun yanı sıra beklenmedik durumlar karşısında sistemin çalışabilirliğinin devam etme kabiliyetine sahip olmasıdır (Batal, 2024: 497). Bu tanımlama doğrudan bir kentsel dirençliliği ifade etmemek ile birlikte kentlerin farklı sistemleri barındırmasından hareket ile bu sistemlerin dirençliliği aynı zamanda kentsel dirençliliğimde sağlayacaktır. Bu bağlamda kentsel dirençlilik, kentin değişimlere uyum sağladığı ve herhangi bir olumsuzluk durumunda ise kentsel hizmetlerin sürdürülebildiği bir kavram olarak tanımlanabilir.

Genel bir tanımlama ile dirençli kent, kent için ekonomik ve sosyal açıdan gelecekteki olası tehlikelere karşı hazırlıklı ve bu tehlikeler ile mücadele edebilecek bir örgüt yapısına sahip olan, olağanüstü durumlar karşısında uyum kapasitesi yüksek ve hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlayabilen kentler olarak tanımlanmaktadır (Aksöz ve Çelik, 2023: 79).

Aşağıdaki tabloda kentsel dirençlilik, dirençli kent ile ilgili farklı tanımlamalar yer almaktadır.

Tablo 1. Uluslararası Kurumların Kentsel Dirençlilik Tanımları

Kurum	Tanım
BM-Habitat	Dirençlilik, kentsel sistemlerden herhangi birinin tehlikelere dayanması ve hizmetlerin kesinti olmadan devam etmesi kapasitesine sahip olmasıdır.
Yerel Çevresel İnisiyatifler İçin Uluslararası Konsey (ICLEI)	Dirençli bir kent, mevcut durumunu daha da iyileştirebilen, afetlere karşı uyum sağlayabilen, yeniliklere ayak uydurabilen kenttir.
BM Afet Riski Azaltımı Ofisi (UNISDR)	Dirençlilik, tehdit altında olan bir sistemin veya topluluğun bu tehditlere karşı kendini koruyabilmesi ve bu tehditlere karşı cevap verilebilirliğe sahip olması, tehditlerin olumsuz etkilerini en aza indirme kapasitesine sahip olmasıdır.
Rockefeller Vakfı	Dirençlilik, sistemler başta olmak üzere bireylerin ,toplumların tehlikeler riskler karşısında hayatta kalma ,uyum sağlama, dönüşme kapasitesine sahip olmasıdır..
Resilientcity.Org	Dirençli bir kent, kimliğini ve sistemleri koruyabilmek için hem bugün hem de gelecekteki tehditlere yönelik sosyal ekonomik teknik, çevresel sistemler bağlamında tehditlere karşı koyma kapasitesine sahip olmasıdır
Dünya Bankası	Dirençlilik, kentlerin, toplumların, ülkelerin hizmetlerin devam ettiği esnada olumsuzluklardan varlıklarını tehdit eden risklerden korunma becerisine sahip olmasıdır..
Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID)	Dirençlilik, bireylerin toplulukların ülkelerin ve sistemlerin herhangi bir olumsuzluğa karşı kırılganlıklarını ve risklerini azaltan, uyum sağlayan ve bu risklerden tamamen kurtulma yetisine sahip olmasıdır.
100 Dirençli Kentler Ağı	Kentsel dirençlilik, kentte yer alan insanların, kurumların, yapıların, işletmelerin ve tüm sistemlerin ani gelişen şoklar karşısında uyum sağlayabilmesi varlığını devam ettirebilmesidir.
Dirençli Avrupa	Kentsel dirençlilik; kentte yer alan sistemlerin risk ve tehditlere karşı veya meydana gelen afetlere ve bu afetlerin sonuçlarına karşı mücadele edebilmesi, hayatta kalabilmesi ve bununla birlikte gelişimini sürdürebilmesidir.
Dayanıklılık için Küresel Birlik (AGIR)	Dezavantajlı konumda bulunan ve kırılganlığı yüksek olan insanların toplulukların ve sistemlerin tehlikeler ile karşı karşıya kalması ,tehlikeler ile mücadele etme kapasitesine sahip olması ve sürdürülebilirliğe uygun olarak uyum sağlaması ve gelişim göstermesidir.

Kaynak:(Aksöz ve Çelik, 2023: 79).

2.1. Kent-İklim Değişikliği Nedensellik İlişkisi

İklim değişikliği ve kent arasında ki etkilenebilirliğe dair çalışmalar göstermektedir ki iklim değişikliği kaynaklı olumsuzluklar en çok kent mekânlarında görülmektedir. IPCC raporları da kentlerde iklim değişikliği kaynaklı tehditlerin görülme sıklığına vurgu yapmaktadır. Kentlerin mevcut kırılgan durumları iklim değişikliği kaynaklı olumsuzlukların etkisini artırarak hissedilmesine neden olmaktadır. Bu da iklim değişikliğinin kentlerde alt yapı hizmeti kamu hizmeti vb. pek çok alanda olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İklim değişikliği kent sistemleri üzerindeki etkisi şunlardır (Kaya, 2018: 223-226);

- İklim değişikliğine bağlı sıcaklık artışı kent sistemleri üzerindeki baskı da önemli bir etkidir. Yüksek sıcaklığa bağlı olarak sağlı sorunlarında artış gözlenmekte ayrıca yüksek sıcaklık iş verimini de düşürmektedir. Yüksek sıcaklık kamusal alanların sosyal açıdan kullanımını olumsuz etkileyerek bireylerin sosyal yaşamını engelleyici bir faktördür. Buna ek olarak yüksek sıcaklık kentsel altyapıya zarar vererek yolların bozulmasına neden olmakta bu durum kent içi ulaşımı olumsuz etkilemektedir. Artan yaz sıcaklıkları klima kullanımını artırarak enerji tüketimini artırmaktadır. Bununla birlikte yüksek sıcaklık su tüketimini artırarak kentin su kaynakları bağlamında olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.
- İklim değişikliğinin olumsuzluklarının kent üzerindeki bir diğer etkisi ise sellerin şiddeti ve görülme sıklığında artışa neden olmasıdır. İklim değişikliği, kentlerde sel tehlikesini, şiddetli yağılar, nehir taşkınlarına neden olmak ve deniz seviyesindeki yükselmeye bağlı olarak kıyı bölgelerinde görülecek taşkın ile artırmaktadır. Sel özellikle kentler de, alt yapısı buna hazırlıklı olmayan kentler de, can kaybı ve ekonomik kayba neden olmaktadır. Hem alt yapı hem de üst yapı bağlamında ciddi ekonomik sonuçlara neden olan seller aynı zaman da salgın hastalıkların görülmesinde artışa neden olmaktadır.
- İklim değişikliği kentler üzerinde su kıtlığı ve kuraklık ile etkisini göstermektedir. İklim değişikliği başta Akdeniz havzası içerisinde yer alan kentler olmak üzere dünya da pek çok kenti kuraklık ve su kıtlığı riski ile tehdit etmektedir. Değişen yağış rejimi ve özellikle azalan kar yağışı tatlı su kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır. İklim değişikli kaynaklı artan sıcaklık ile suya olan talep artmakta yeterli kaynağa sahip olmayan kentler başka bölgelerden su temin için boru hatları kurmakta bu da giderleri artırmaktadır. Kent için suya olan erişim de yaşanan sorunlar pek çok sektörü de olumsuz etkilemektedir.

Başta enerji üretimi, turizm ve tarımsal üretim su kıtlığından doğrudan olumsuz etkilenmektedir. Su kıtlığı beraberinde su kirliliğine neden olarak bu duruma bağlı hastalıkların görülmesini artırmaktadır.

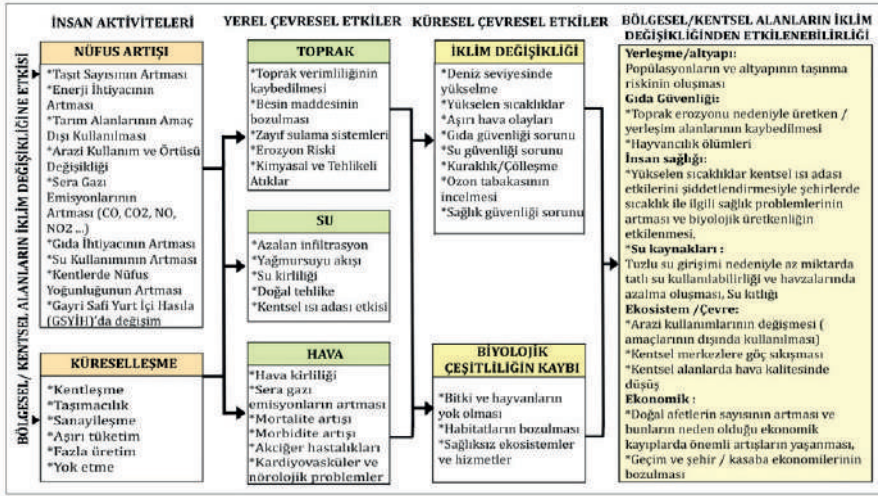
- İklim değişikliğinin kent üzerinde ki bir başka etkisi ise deniz seviyesindeki yükselmeye neden olarak kıyı bölgelerinde yer alan kentleri tehdit etmesidir. Dünyanın en büyük kentlerinin yoğun olarak kıyı bölgelerinde olduğu düşünüldüğünde bu etkinin ne kadar şiddetli olacağı aşîkârdır. Deviz seviyesinin yükselmesi ile oluşacak muhtemel kıyı erozyonu kentler için önemli risk unsurudur. Deniz seviyesinde ki yükselme ile kıyı kent yerleşimlerin de hem can kaybı hem de ekonomik kayıp görülmesi olasıdır. Tuzlu deniz suyunun iç kesimlere gelmesi ile özellikle kent için daha önemli olan tatlı su kaynakları da risk altında olacaktır. Deniz seviyesindeki yükselme sadece insanlar değil diğer canlılar ve ekosistemler için de büyük bir tehdit olarak görülmektedir.
- İklim değişikliği yukarıda yer alan, kentleri etkileyen doğrudan olumsuzlukların yansira dolaylı ve çarpan etkisi olduğu olumsuzluklar da mevcuttur. İklim değişikliği kentlerde etkin ve verimli kamu hizmetinin sekteye uğramasına neden olur. Bir kenti etkileyen bir sorun bir başka kentin de dolaylı yoldan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Yukarıda ifade edilen iklim değişikliğinin kentleri olumsuz etkileme durumları dikkate alındığında iklim değişikliği, kentlerin kırılganlığını artıran yani kentin riskler ile baş edebilme kapasitesini olumsuz etkileyen, fiziksel, çevresel, kurumsal sistemlerini tehdit eden bir olgu olarak ifade edilmektedir.

Kentlerde başta iklim değişikliği olmak üzere olası tehlike ve risklerin meydana getireceği olumsuz etkileri azaltabilmek için risklerin, afetlerin, tehditlerin yönetilebilmesine yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir. Riskleri önleme politikalarının olumsuzluklar yaşanmadan uygulanmaması kentsel alanda yer alan tüm yapıların (altyapı-üst yapı) ciddi zarar görmesine, kentsel hizmetlerin sürdürülebilirliğinin de aksamasına neden olacaktır (Bilgehan, 2023: 284).

Şekil 1'de iklim değişikliğinin nedenleri özellikle kentsel alanların iklim değişikliğinin temel nedeni olan sera gazı üretiminde etkisi gösterilmektedir. Bununla birlikte iklim değişikliğinin neden olduğu olumsuzlukların kent yerleşim yerlerinde oluşturacağı muhtemel etkilerde Şekil 1'de gösterilmektedir. Bu da iklim değişikliği-kent arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Kentsel Alanların İklim Değişikliğini Etkilemesi ve Etkilenebilirlik Yolları

Kaynak: (Kahraman ve Şenol, 2018: 363).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE DİRENÇLİ KENTLER

Kentler tarih boyunca başta savaş ve doğal afetler olmak üzere görülen çeşitli olumsuzluklardan can kaybı ve ekonomik kayıplar bağlamında ciddi zararlar görmüştür. 20. Yüzyıl ortalarından itibaren etkisini hissettirmeye başlayan 21. Yüzyıl başlarında ise başta kentler ve diğer ekosistemler olmak üzere canlılar için en önemli sorunlardan biri olarak görülen iklim değişikliği ile birlikte afetlerin görülme sıklığı ve şiddetinde artış görülmektedir. Yoğun insan nüfusunu barındıran kentler bu durumdan en fazla etkilenen yerleşim yerleridir. Yoğun nüfusun yanı sıra kentler çok fazla yapıya ve karmaşık alt yapı sistemlerine sahip olması ile afetlere karşı kırılgandır. İklim değişikliği kentler üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri dikkate alındığında hem kısa vadede hem de uzun vadede kentsel ekonominin ve sosyal yapısının bozulmasına yol açacaktır (Varol ve Derin,2024,s.166). Bu olumsuzluklar ile mücadele etmek dirençli kentler inşa etmek için iklim değişikliğinin olumsuzluklarına ve kentlerin kırılganlıklarına göre planlar yapılmalıdır. Kentsel alanın iklim değişikliğinden etkilenme düzeyi ne kadar yüksek ise dirençliliği de ters yönlü olarak o kadar azdır. Bu durum kenti iklim değişikliğine kırılgan yapar kırılganlık arttıkça kenti dirençli hale getirmek için de ciddi ekonomik yatırımlar gerekmektedir (Yenice ve Ercoşkun, 2019, s. 274). Kentin başta iklim değişikliği olmak üzere afetlere karşı “doğal dirençliliği” ya da geçmişten günümüze kent planlarında afetlere yönelik hazırlıklar yapılmış ise iklim değişikliğine dirençliliği daha kolay olmaktadır.

Dirençli kent, kentin hem şu an hem de gelecekte ekonomik, sosyal ve teknik açıdan etkileyebilecek tehditlere karşı hazırlıklı olma durumunu ifade etmektedir. Bu hazırlıklı olma durumu olası tehditlerin etkisini azaltmayı veya tehditten tamamen korunmayı kapsamaktadır. Dirençli kent, tehditler karşısında kentsel sistemlerin ve hizmetlerin kesintisiz devam ettirilebildiği kentlerdir. Dirençli kent, kentlerin olası tehlikelere tehdit durumlarına karşılık dönüşüm ve uyum geliştirme kapasitesine sahip olmaktır (Aksöz ve Çelik, 2023: 79).

Özellikle kentler iklim değişikliğinin etkilerine karşı kırılgandır. Dünya nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı düşünüldüğünde iklim değişikliğinin toplum üzerinde derin bir etkiye sahip olduğu-olacağı anlaşılmaktadır. İklim değişikliği nedeni ile aşırı hava olaylarının görülme sıklığı artmakta bu durum en çok kentleri etkilemektedir. Kentsel alanda görülen aşırı sıcaklık hava kalitesini bozmakta su ve enerjiye olan talebi artırmaktadır. Bu durum en çok dezavantajlı grupları etkilemekte ve çeşitli sağlık sorunlarının artışına zemin hazırlamaktadır (De Graaf van Dinther ve Ovink, 2021: 3).

İklim değişikliği sonucu ortaya çıkacak olumsuz durumların (aşırı sıcaklık, kuraklık, su kıtlığı vb.) etkisini azaltmak ve kent alanında sağlık, güvenlik, alt yapı hizmetlerinin kesintiye uğramadan devamını sağlamak için kentleri iklim değişikliği ile mücadele de dirençli kentler yapmak için hazırlık yapılması gerekmektedir. Bu duruma yönelik hazırlık yapılmaması kentlerin iklim değişikliğinden etkilenebilirliğini daha da artıracaktır. Dirençli kentler ile iklim değişikliği olumsuzlukları tamamen yok etmek mümkün olmasa da etkilerini en aza indirmek mümkün olacaktır (Aygün ve Torlak, 2020: 650).

İklim değişikliği dünyanın hemen her bölgesini farklı olumsuzluklar ile etkilemektedir. Kimi bölgelerde aşırı kuraklık ile etkisini gösterir iken kimi bölgelerde ise aşırı yağışlar ile etki göstermektedir. Bu farklılık kent bölgeleri için de geçerlidir. İklim değişikliği her kenti aynı şekilde etkilemez. Bu yüzden kentleri iklim değişikliği başta olmak üzere afetlere karşı dirençli hale getirilecekse tek bir kurtarma, önleme politikası değil her kentin dinamiklerinin göz ardı edilmediği farklılıkların dikkate alındığı politikalar ile kentlerin iklim değişikliğine karşı dirençliliği sürdürülebilir olacaktır.

Tablo 2’de iklim değişikliğinin kent üzerinde oluşturacağı veya görülme sıklığında artışa neden olacağı belli başlı sorunlar ile kentlerin bu sorunlar ile mücadele etmesi yani dirençli kentler olabilmesi için yapılması gerekenler gösterilmektedir.

Tablo 2: İklim Değişikliğinin Kentsel Alanlara Etkisi İle Mücadelede Dirençli Kentler Oluşturma Yolları

	Kentsel Alanların İklim Değişikliğinden Etkilenebilirliği	Kentlerin Dirençliliğini Artırma Yolları
Yerleşme/Altyapı	• Popülasyonların ve altyapının taşınma riskinin oluşması • Aşırı yağışların zarar vereceği alanlarda, kıyı bölgelerinde kalitesiz ve bu afetlere karşı koyma kapasitesine sahip olmayan altyapı ve yapıların inşa edilmesi • Buzulların erimesi sonucu deniz seviyesindeki yükselmenin etkileyeceği kıyı bölgelerinde ki yerleşim alanlarının korunması veya taşınması esnasında oluşacak maliyet	• Etkin bir geri dönüşüm ve yeniden kullanım yönetiminin sağlanması • Altyapının iklim değişikliğini olası tehlikelerine karşı yenilenmesi • Kıyı bölgelerinde yer alan ekosistemlerin ve yaşam bölgelerinin tehlikelere karşı korunması • Kent yerleşim alanları içerisinde yer alan sulak alanların ve taşkınları kontrol edecek istasyonların iyileştirilmesi • Enerji kaynaklarının altyapısının iyileştirilmesi aşırı sıcaklara dayanımlı iletim ve dağıtım sistemlerinin geliştirilmesi • Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması • Enerji verimliliğini artıracak yapı malzemelerinin kullanımının teşvik edilmesi, • İklim değişikliğinin göz ardı edilmediği, iklim değişikliğinin olası tehlikelerini dikkate alan kentsel planların yapılması
Gıda Güvenliği	• Erozyon nedeni ile tarımsal üretim yapılan arazilerin kaybedilmesi • Hayvan ölümlerinde artış görülmesi • Dezavantajlı grupların yeterli miktarda ve besleyici özellikteki gıdalara erişim sorunu yaşaması	• kır-kent yerleşim yerleri arasında her açıdan bağlantı sağlanması • Gıda güvenliğini dikkate alan arazi kullanım planlarının geliştirilmesi • Kent yerleşim yerleri yakınında tarım projeleri geliştirmek
İnsan Sağlığı	• İklim değişikliği nedeni ile aşırı sıcak gün sayısındaki artışın kentsel ısı adası etkilerini artırması ile özellikle kentlerde aşırı sıcaklığın neden olduğu sağlık problemlerin artışı • Sıcaklıkların yükselmesi ve aşırı yağışlardaki düzensizlik ile birlikte artan gıda sorunu ve kuraklığın insan yaşamı süresini etkilemesi	• Hava dolaşımını iyileştirmek ve artan sıcaklığı kentsel alan içerisinden çıkarmak için rüzgar koridorlarının geliştirilmesi • İklim değişikliği kaynaklı gelişebilecek hastalıklara karşı gözetimin artırılması ile birlikte temiz suya erişimin sağlanması • Yenilenebilir ve doğa dostu enerji kaynaklarına dayalı ulaşım araçlarının kullanılması

Su Kaynakları	- Tuzlu suların tatlı su kaynakların a karışması nedeni ile tatlı su kaynaklarının kullanılabilirliğinin azalması ve tatlı su havzalarında azalmanın meydana gelmesi - Su kıtlığının oluşması	- Tatlı su kaynaklarının korunmasına yönelik bilinçlendirmenin sağlanması ve kent planlarına su havzalarının korunmasına yönelik etkin çalışmaların yapılması - Atık suların geri dönüşümünü ve yeniden kullanılabilirliğini sağlanması (park alanlarında sulama amaçlı) - Yeni yapılan yapılarda su tasarrufunu sağlayacak teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasını sağlama
Ekonomi	- Doğal afetlerin görülme sıklığının artması ve afetlerin neden olduğu ekonomik maliyetlerde artış yaşanması - Afetler nedeni ile kent veya kasabalarda geçinmeye yönelik ekonomilerin bozulması	- Afetlerin neden olduğu risklerin azaltılmasına dair plan yapılması - Afetlere yönelik erken uyarı sistemi ve buna yönelik tahliye planlarının geliştirilmesi - Kentsel kalkınma planlarına iklim değişikliği kaynaklı sorunların eklenmesi
Ekosistem/Çevre	- Arazi kullanım şeklinin değişerek amacı dışında arazi kullanımı - Kentsel alanlara yönelik göçün artışı - Kentsel bölgelerde nüfus yoğunluğuna bağlı olarak hava kalitesinde düşüş	- Kentsel uzantı alanları için arazi kullanım planının geliştirilmesi - Arazi kullanım planının belirlemek ve daha iyi tanımlamak ve tehlike bölgelerindeki gelişimi daha iyi yönetmek - Yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı veya az karbonlu araçların geliştirilmesi ve kullanımının teşvik - Karbon yutak alanların korunması

Kaynak: (Kahraman ve Şenol, 2018: 366).

4. SONUÇ

İklim değişikliğinin neden olduğu olumsuzluklar ile mücadelenin önemi her geçen gün artmaktadır. 20.yüzyıl ortalarında iklim değişikliğinin etkileri günümüze göre nispeten daha az hissedildiği için devletin ve toplumların gündemlerinde çok yer almamış akademik alanda ilgili çalışmalar ile farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. 21. Yüzyıl ile birlikte varlığını aşırı sıcak günlerin sayısında artış, buzulların erimesi nedeni ile deniz seviyesinin yükselmesi, biyoçeşitliliğin azalması gibi sonuçlarla daha fazla hissettirmeye başlayan iklim değişikliği, mücadele edilmesi gereken küresel bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda iklim değişikliğinin en önemli nedeni olarak görülen sera gazı salımının kontrol edilmesi ana hedeflerden

biri olarak görülmektedir. Sera gazı üretiminin en yoğun olduğu yerler olarak kentler, sera gazı salımının azaltılması için uygulanacak politikaların ana merkezi konumundadır. Kentler hem yoğun sera gazı üretimi ile iklim değişikliğine neden olur iken hem de barındırdıkları yoğun nüfus nedeni ile iklim değişikliğinden en çok etkilenen yerleşim yerleridir. Dolayısı ile iklim değişikliği ile etkin bir mücadele verilecekse, kentlerde, hem iklim değişikliğinin yeni durumuna uyum sağlayıcı politikalar uygulanmalı hem de iklim değişikliğine neden olan üretim anlayışı yerini çevre uyumlu bir anlayışa bırakmalıdır. Bu bağlamda ki bir paradigma dönüşümü en başta kentlerde uygulanmalıdır. Bu da kentlerin dirençliliğini artırmak ile sağlanabilir.

Dirençli kentler, sadece iklim değişikliği değil her türlü afetlere olumsuzluklara karşı kentin her anlamda planlı olması ve olumsuz durumlara sorun çözücü bir yapıya sahip olmasıdır. Dirençli kent altyapısının sağlanması ile kentlerin iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına karşı kırılganlığı azaltılarak uyum kapasitesi güçlenmiş olacaktır. Bu durum her alanda sürdürülebilirliğin tesis edilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aksöz, F., ve Çelik, A. (2023). Küresel İklim Değişikliğine Karşı Dirençli Kent Yönetişimi. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 75-85.
- Arıkan Y. ve Özsoy G. (2008). *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*. Bölgesel Çevre Merkezi. REC Türkiye.
- Aygün, A. ve Torlak, S. E. (2020). Denizli İli'nin İklim Değişikliğine Karşı Dayanıklılığının İncelenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 648-664.
- Batal, S. (2024). Dirençli Kent Nedir ve Nasıl Sürdürülebilir Kılınır Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 493-514. DOI:10.18074/ckuiibfd.1380298
- Bilgehan, M. (2023). Kentsel Dönüşümde Afetlere Dirençli Yapılar. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 2(4), 282-301.
- De Graaf van Dinther, R., Ovink, H. (2021). The Five Pillars of Climate Resilience. Rutger de Graaf-van Dinther (Ed.). *Climate Resilient Urban Areas: Governance, Design and Development in Coastal*, 1-19, Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-57537-3_1
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 206-246.
- Hansen, J. E. (2009). Küresel ısınmanın Kırılma Noktası. Abdullah Yılmaz (çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Kadioğlu, M. (2019). *Havadan Sudan Doğru Bilinen Yanlışlar*. İstanbul :Tekin Yayınevi.
- Kaya, Y. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılabilirlik: İstanbul İçin Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 219-257.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir?, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 276-294.
- Varol, N. & Derin, L. (2024). Afete Karşı Dirençli Kentler Oluşturma Stratejileri. In: Tün, M. (ed.), *Tehlikeler ve Afet Dirençli Kentler II*. Özgür Yayınları. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub456.c1961>
- Yenice, Z. ve Ercoşkun, Ö. Y. (2019). Türkiye'de Kış Turizmi Merkezlerinin İklim Değişikliğinin Dirençliliğinin Değerlendirilmesi, Bolu Köroğlu Dağı ve Erzurum Palandöken Örnekleri. *Dayanıklılık*, 3(2), 269-285.

Suya Duyarlı Şehirler ve Örnek Uygulamalar

Veysel Başusta¹

Mustafa Lamba²

Özet

Endüstriyel üretim tarzının yaygınlaşması, doğal kaynakların sermaye uğruna tahribatını ciddi ölçüde hızlandırmıştır. Yer altı ve yer üstü zenginliklerin kontrolsüzce tüketildiği bu süreç, özellikle son yıllarda ekolojik dengenin de bozulmasını beraberinde getirmiştir. İklim değişikliğine neden olan bu bozulma; artan orman yangınları, artan kuraklık dönemleri, sel, fırtına ve kasırga gibi aşırı hava olayları, hava kirliliğinin artması, yağışların düzensizleşmesi ve ortalama hava sıcaklıklarının artması gibi sorunlar ile net bir biçimde kendini göstermektedir. Bunların bir sebebi olarak da geometrik olarak artış gösteren bilimsel buluşların, nüfus artış hızını tetiklemesini gösterebiliriz. Dünya nüfusunun on haneli sayılara ulaşması, yaşamsal önemde olan tüm kaynaklar üzerinde bir baskı yaratmıştır. Bu baskıdan en çok etkilenen kaynaklardan biri ise tatlı su kaynaklarıdır. Özellikle kentlerdeki nüfus yoğunlaşması, su kıtlığını ve su kirliliğini insanlık için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkarmıştır. Kent yaşamına yönelik bu tehditlerin ciddi bir biçimde kendini göstermeye başladığı son yıllarda, suya duyarlı şehirler (water sensitive cities) oluşturmak başlı başına önemli bir konu haline gelmiştir. Toplumsal refahın, güçlü ekonomik ilişkilerin ve sağlıklı bir biçimde işleyen ekosistemlerin istikrarlı bir şekilde devam etmesi, kentin su kaynaklarının optimal kullanımı ile doğrudan ilişkilidir. “Suya duyarlı şehirler” yaratma fikri, işte bu tür hassasiyetlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

- 1 Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, vbasusta@mehmetakif.edu.tr, 0000-0001-6131-2305
- 2 Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mlamba@mehmetakif.edu.tr, 0000-0002-7406-6112

1. SUYA DUYARLI ŞEHİRLER (WATER SENSITIVE CITIES)

Peki bir şehri suya duyarlı yapan şey nedir? Çeşitli mevcut kaynakların verimli kullanımı yoluyla, sosyoekonomik refah için gerekli olan su güvenliğini ve temizliğini sağlayan; kentin su yollarını, sulak alanlarını, bunları çevreleyen nehir havzalarını, kıyıları ve koyları sağlıklı bir şekilde geliştiren ve koruyan; sel riskini ve hasarını minimum düzeye indirebilen; suyu toplayan, temizleyen ve geri dönüştürebilen alanlar yaratma kabiliyeti olan şehirler, kentin hidrolojik döngüsüyle uyumludur, yani “suya duyarlıdır” (What is a water sensitive city?, 2025). Diğer bir deyişle suya duyarlı şehir vizyonu, suyun, bir şehrin su ihtiyacını karşılayacak ve aynı zamanda şehrin kentsel yaşanabilirliğini, sürdürülebilirliğini, dayanıklılığını ve üretkenliğini destekleyecek şekilde yönetildiği, bir konsept olarak karşımıza çıkmaktadır (Water Sensitive Cities Index, 2025). İşte Suya Duyarlı Şehirler Endeksi (Water Sensitive Cities Index), bu standartlarda bir şehir oluşturabilme gayesiyle ortaya atılmıştır.

2. SUYA DUYARLI ŞEHİRLER ENDEKSİ (WATER SENSITIVE CITIES INDEX)

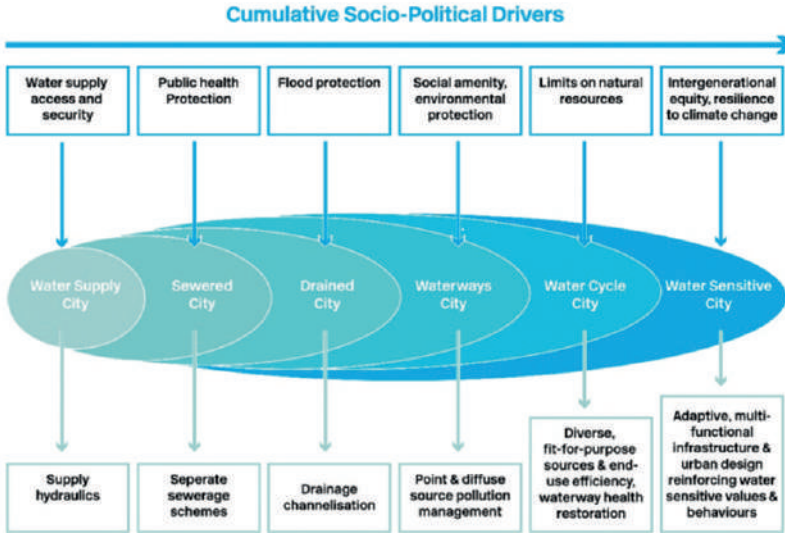
Bir şehrin suya duyarlı olduğuna ilişkin çeşitli göstergeler vardır. Örneğin çeşitli mevcut kaynakların verimli kullanımı yoluyla, sosyoekonomik refah için gerekli olan su güvenliğini ve temizliğini sağlayan; kentin su yollarını, sulak alanlarını, bunları çevreleyen nehir havzalarını, kıyıları ve koyları sağlıklı bir şekilde geliştiren ve koruyan; sel riskini ve hasarını minimum düzeye indirebilen; suyu toplayan, temizleyen ve geri dönüştürebilen alanlar yaratma kabiliyeti olan şehirler, kentin hidrolojik döngüsüyle uyumludur, yani “suya duyarlıdır” (What is a water sensitive city?, 2025). Diğer bir deyişle suya duyarlı şehir vizyonu, suyun, bir şehrin su ihtiyacını karşılayacak ve aynı zamanda şehrin kentsel yaşanabilirliğini, sürdürülebilirliğini, dayanıklılığını ve üretkenliğini destekleyecek şekilde yönetildiği, bir konsept olarak karşımıza çıkmaktadır (Water Sensitive Cities Index, 2025). İşte Suya Duyarlı Şehirler Endeksi (Water Sensitive Cities Index), bu standartlarda bir şehir oluşturabilme gayesiyle ortaya atılmıştır.

Suya duyarlı şehirler endeksine geçmeden önce, sürdürülebilir kentsel su yönetimi ile ilgili belli başlı endekslerin oluşturulduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin *Ecocity Standards Level 1*’in oluşturduğu “*Clean and Safe Water*” yönergesi (Ecocity Standards, 2011); Rockefeller Vakfı’nın türettiği “*City Resilience Index*” (Arup, 2015); Suya duyarlı şehirler endeksini de üreten Cooperative Research Centre(CRC)’nin oluşturduğu “*Blueprint*”:

Stormwater Management in a Water Sensitive City” (Wong, ve diğerleri, 2013) gibi çalışmalar bunlara örnek gösterilebilir. Su alanında yapılan bu gibi çalışmaların karşılaştırmalı olarak analizine yer verildiği “Water Sensitive Cities Index: A diagnostic tool to assess water sensitivity and guide management actions” başlıklı çalışmada, Suya duyarlı şehirler endeksinin çok daha kapsamlı olduğu vurgulanmaktadır. Diğer çalışmalar, su sistemi planlamasını ve su yönetimini iyileştirmek gibi konularda bilgi ve tavsiyeler verirken, kentin suya duyarlılığının sosyal, yönetsel ve ekonomik yönlerini ele almamakta, multifonksiyonel bir çerçeve oluşturamamaktadır (Rogers, ve diğerleri, 2020: 3). Suya duyarlı şehirler endeksi ise kentsel su yönetimini birçok açıdan değerlendirme fırsatı sunan bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu endeksin oluşturulmasının arka planına baktığımızda, Avustralya’da ulusal düzeydeki bir topluluğun girişimlerini görmekteyiz. “Suya duyarlı şehirler fikri” ilk olarak, Avustralya Hükümetinin imzaladığı bir mutabakat metninde yer alan, Avustralya Milletler Topluluğu Ulusal Su Girişimi(*Australian Commonwealth’s National Water Initiative(IUWCM)*)’nin “*Innovation and Capacity Building to Create Water Sensitive Australian Cities*” başlıklı raporunda telaffuz edilmiştir. Çeşitli sürdürülebilir teknoloji seçeneklerini değerlendiren bu ilk girişim, çevresel ve ekonomik istikrarı sağlama, halk sağlığını koruma gibi konuları “suya duyarlı bir kentsel tasarım” oluşturma ekseninde değerlendirmiştir. Wong ve Brown tarafından bu durum, geleneksel su yönetimi modellerinden önemli bir sapma olarak görülmektedir (Wong & Brown, 2009: 674). Kısacası bu endeks, kentsel su yönetiminin en geniş kapsamlı ölçme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki şekilde endeksin kapsadığı çerçeve net bir şekilde görülmektedir:

Şekil 1: Kentsel Su Geçişleri Çerçevesi

Kaynak: (Water Sensitive Cities Index, 2025).

Endeks nihai formuna ulaşmadan önce 2014-2016 yılları arasında bir test aşamasına tabii tutulmuştur. Avustralya'nın Knox ve Port Phillip kentlerinde yapılan bu iki yıllık çalışma, endeksin işlevselliğini, kullanılabilirliğini, güvenilirliğini ve faydalarını test etme fırsatı sunmuştur. Bu çalışma sonucunda olumlu sonuç alınması, endeksin dünyadaki birçok şehirde uygulanmasının önünü açmıştır. (Rogers, ve diğerleri, 2020).

Suya duyarlı şehirler endeksi, toplumsal, biyofiziksel ve ekolojik boyutlarının da hesaba katıldığı kentsel su göstergeleri aracılığıyla, şehrin suya duyarlılığını ölçmeye yarayan ve belediyeler arasında su yönetimine dayalı performans karşılaştırması yapılmasına olanak sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerin su duyarlılığını karşılaştırmalı olarak ölçmeye yarayan bu endeks, şehirlerin, güçlü ve zayıf yönlerinin muhakeme edilmesine olanak sağlar (Rogers, ve diğerleri, 2020).

Yapılan çalışmalar sonucunda Suya Duyarlı Şehirler Endeksi, 34 göstergeye sahip 7 hedeften oluşan bir yapıya bürünmüştür. Bu hedefler; (1) Suya duyarlı bir yönetim anlayışı oluşturmak, (2) Kent halkının suya ilişkin bilgisini ve yeteneğini arttırmak, (3) Temel hizmetlerde eşitliği sağlamak, (4) Üretkenliği ve kaynak verimliliğini artırmak, (5) Ekolojik sağlığı iyileştirmek, (6) Kaliteli kentsel alanlar oluşturmak (7), Uyarlanabilir bir şehir altyapısı oluşturmaktır. (Water Sensitive Cities Index, 2025). Aşağıda,

kentin ne ölçüde suya duyarlı olduğunu ölçmeye yarayan ve hedeflere ulaşılması açısından gerekli görülen göstergeler sırasıyla verilmiştir:

HEDEF 1: Suya duyarlı bir yönetim anlayışı oluşturmak

1.1.Bilgi, Beceri ve Organizasyon Kapasitesi: Bilim, deney, öğrenme ve eğitim yoluyla suya duyarlı uygulamaları benimsemek için bireylerin ve kuruluşların yeteneklerini güçlendirmek.

1.2.Su, şehir suyu planlamasında temel unsurdur: Kentsel gelişmeler yoluyla suya duyarlı çözümlerin uygulanması için şehir planlamasını ve tasarım süreçlerini iyileştirmek.

1.3.Sektörler arası kurumsal düzenlemeler: Suya duyarlı çözümler planlamak ve uygulamak için kuruluşlar, sektörler ve hükümetler arasında işbirliğini ve koordinasyonu teşvik etmek.

1.4.Halkın katılımı ve şeffaflık: Vatandaşlarla etkili bir şekilde iletişim kurmak ve onların planlama, karar alma ve tasarım süreçlerine katılımlarını teşvik etmek.

1.5.Liderlik, uzun vadeli planlama ve kararlılık: Daha kapsamlı bir suya duyarlı şehir vizyonu belirlemek ve bu vizyonu politika, stratejik planlar ve yatırımlar yoluyla gerçekleştirme taahhüdünde bulunmak.

1.6. Geniş toplum kesimlerini dahil etmek için su kaynakları ve finansman oluşturulması: Dışsal etmenlerin ve piyasa dışı olguların dikkate alınması da dahil olmak üzere en yüksek toplumsal katılımı sağlayacak suya duyarlı uygulamalara yatırım yapmak.

1.7. Farklı yaklaşımların eşit bir şekilde temsil edilmesi: Yönetimsel düzenlemelerde ve alınan kararlarda çeşitli yaklaşımların temsilini sağlamak.

HEDEF 2: Kent halkının suya ilişkin bilgisini ve yeteneğini arttırmak

2.1.Su Okuryazarlığı: suya duyarlı davranışları benimsenmesi ve karar alma süreçlerine katılımın sağlanması için, su döngüsü ve su sorunları hakkında toplum bilgisini geliştirmek.

2.2. İnsanların su ile bağ kurmasının sağlanması: Suyun peyzajdaki rolünün daha iyi anlaşılması sağlayarak insanların su ile bağ kurmasının önünü açmak.

2.3. Ortak mülkiyet anlayışı, yönetim ve sorumluluk: Toplumu, su sisteminin merkezi olmayan bölümlerinin oluşturulmasında, işletilmesinde ve bakımında aktif bir katılımcı olması için hazırlamak.

2.4. Ekstrem olaylara karşı toplumsal hazırlık: Fırtınalar, seller, kuraklık gibi doğa olaylarıyla başa çıkma ve bunlardan kurtulma konusunda vatandaşları desteklemek.

2.5. Su planlamasında yerel katılımın sağlanması: Su sistemi planlaması ve yönetiminde taşra halkının suya verdiği değeri tanımak ve bu insanları su sistemi yönetişimine dahil etmek.

HEDEF 3: Temel Hizmetlerde Eşitliği Sağlamak

3.1. Güvenli ve sağlıklı su kaynağına adil erişimin sağlanması: Dünya Sağlık Örgütü'nün içme suyu kalitesi standartlarını karşılayan güvenli, emniyetli ve uygun fiyatlı su teminini gerçekleştirmek.

3.2. Güvenilir sanitasyon hizmetlerine erişimde toplumsal adaletin sağlanması: DSÖ/UNICEF Su Temini ve Sanitasyon Ortak Programı tarafından tanımlanan sanitasyon standartlarını karşılayan güvenli, güvenilir ve bütçe dostu sanitasyon hizmetleri sağlamak.

3.3. Sel taşkınlarına karşı korunmada toplumsal eşitliğin sağlanması: Rahatsız edici sel baskınlarını azaltmak, vatandaşları ve altyapıyı büyük sel baskınlarından korumak amacıyla sel riskini yönetmek.

3.4. Güvenilir su varlıklarına kolay, adil ve ucuz erişimin sağlanması: Suya duyarlı çözümler aracılığıyla, suya ve suyla ilgili peyzaj hizmetlerine ucuz erişimi sağlamak.

HEDEF 4: Üretkenliği ve Kaynak Verimliliğini Artırmak

4.1. Optimize Edilmiş Kaynak Kullanılması: Su sistemlerinin dairesel tasarımı sayesinde su, enerji, ısı ve besinlerin geri kazanımının optimizasyonunu sağlamak.

4.2. Su sektöründe düşük sera gazı emisyonu: Su sistemi altyapısında yüksek karbon yayan enerji kaynaklarına alternatif olabilecek kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarmak.

4.3. Su ile ilgili iş fırsatları: Su sektöründeki inovatif iş fırsatlarına yönelik yatırımları teşvik etmek.

4.4. Düşük kaliteli kullanıcı içme suyu talebi: Su kıtlığı veya su bolluğuna göre düşük kaliteli kullanıcı içme suyu talebini desteklemek.

4.5. Su hizmetlerinde toplumsal faydanın artırılması: Su dışındaki diğer sektörlerde suyla ilgili faydalı çalışmaları teşvik etmek.

HEDEF 5: Ekolojik Sağlığı İyileştirmek

5.1. Sağlıklı ve biyoçeşitliliğe sahip habitat: Ekolojik dayanıklılığa katkıda bulunan ekosistemler oluşturmaya ve restore etmeye yardımcı olacak su sistemleri tasarlamak.

5.2. Yüzey suyu kalitesi ve akışları: Yüzey sularının ve deniz ortamlarının kalitesini iyileştirmek ve korumak.

5.3. Yeraltı suyu kalitesi ve ikmal: Yeraltı suyu ile bağlantılı mekanların kalitesini iyileştirmek ve korumak.

5.4. Ekolojik değeri yüksek alanların korunması: Ekolojik değeri yüksek alanları su havzalarında yapılan kentleşme çalışmalarının etkilerinden korumak

HEDEF 6: Kaliteli Kentsel Alanlar Oluşturmak

6.1. Yeşil ve mavi alanları etkinleştirme: dağınık ve birbiriyle bağlantılı yeşil alanları ve su yollarını bir bütün olarak düşünerek kentsel planlamayı yapmak

6.2.Kentsel su sistemlerinin bir parçası olarak işlev gören unsurlar: Su sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak işlev görececek kentsel yapıyı (yeşil duvarlar, çatılar, parklardaki havuzlar gibi) planlamak ve tasarlamak

6.3. Bitki örtüsü: Kentin su sistemi tarafından desteklenen önemli bir bitki örtüsü oluşturmak.

HEDEF 7: Uyarlanabilir/Esnek Bir Şehir Altyapısı Oluşturmak

7.1. Dalgıçlar için amaca uygun su kaynağı: Özel kullanıcıların kaliteli su gereksinimlerine uygun, esnek ve uyarlanabilir bir su altyapısı sağlamak.

7.2. Çok işlevli su altyapısı: Kentsel peyzaja sorunsuz bir şekilde entegre olan çok işlevli su altyapısı oluşturmak

7.3. Entegrasyon ve akıllı kontrol: Akıllı kontrol sistemleri kullanarak su sistemi ağ performansını optimize etmek

7.4. Sağlam altyapı: Su sistemlerindeki gereksiz önlemleri, baypas sistemlerindeki zayıflıkları ve güvenlik açıklarını ortadan kaldırmak.

7.5. Birden fazla ölçekte altyapı oluşturulması: Merkezi ve merkezi olmayan altyapının entegrasyonu yoluyla su sistemi performansını optimize etmek

7.6. Yeterli Bakım: Doğal ve yeşil altyapı da dahil olmak üzere tüm su sistemi altyapısının uzun vadeli bütünlüğünü sağlamak için bakım politikaları ve uygulamaları geliştirmek (Water Sensitive Cities Index, 2025).

Bu hedefler ve göstergeler, Avustralya'daki birçok proje kapsamında hayata geçirilmiş ve uygulanmıştır. Suya Duyarlı Şehirler Endeksi'nin sitesinden ulaştığımız bilgilere göre Avustralya'da 51 tane tamamlanmış çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların arasından, meselenin teknik boyutuna girmeden, daha çok yönetişimin ve halk katılımının ön planda olduğu çalışmaların bir değerlendirmesini yapacağız. Böylece Avustralya'daki suya duyarlı şehirler projesi kapsamındaki yönetim anlayışının neler olduğuna ilişkin daha net bir biçimde bilgi edineceğiz. Projeleri hem Şekil 1. hem de WSC Endeksinin hedefleri ve göstergeleriyle ilişki kurarak analiz edeceğiz ve böylece endeksin teori ile pratik arasında ne denli uyumlu olduğunu göreceğiz.

3. AVUSTRALYA'DAKİ SUYA DUYARLI ŞEHİR ÇALIŞMALARI

Avustralya'da suya duyarlı şehir çalışmalarının yaklaşık 20 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. 2004 yılında Canberra'da yapılan bir toplantıda Avustralya Hükümetler Konseyi(COAG) üyeleri "*Intergovernmental agreement on a national water initiative*" başlıklı bir bildiriye oybirliği imzalamıştır. Bu bildiriye göre Avustralya'daki tüm yerel yönetimler, suya duyarlı şehirler oluşturmayı taahhüt etmişlerdir(Aktaran: Fogarty, Bueren, & Iftexhar, 2021). Verilen bu taahhüt ile Avustralya yerel yönetimleri, günümüze kadar pek çok projeye imza atmıştır.

Bu projelerin ilki "Central Park Recycled Water Scheme" başlıklı çalışmadır. Avustralya'nın Yeni Güney Galler bölgesinde yürütülen bu çalışmanın amacı, kentin atık suyunu geri dönüştürmektir. Proje kapsamında, konutlarda ve ticari işletmelerde ortaya çıkan atık suların geri dönüştürülmesi için bir atık su toplama altyapısı oluşturulmuş ve geri dönüştürme merkezi kurulmuştur. Dünyadaki en büyük su geri dönüşüm tesisi olarak sunulan bu sistem, Üniversite, bazı özel işletmeler, Sydney Belediyesi gibi çeşitli bölgesel kuruluşların iş birliği ile yapılan bu çalışma, farklı sektörlerden aktörlerin yönetişimsel bir birlikteliğinin ürünü olarak göze çarpmaktadır (Water Sensitive Cities Index, 2025). Bu açıdan çalışma WSC Endeksindeki birinci ve ikinci hedef ile doğrudan uyumludur. Çalışma aynı zamanda, optimize edilmiş kaynak kullanılması açısından dördüncü hedefin ilk göstergesi ile uyumlu; yeraltı suyu kalitesini ve ikliminin iyileştirilmesi açısından ise beşinci hedefin üçüncü göstergesi ile uyumlu bir projedir. Çalışmayı Şekil 1

açısından değerlendirdiğimizde ise kentin atık sularının önemli ölçüde geri dönüştürülmesinin; çevrenin korunması, kentin su maliyetinden tasarruf edilmesi, kentsel su döngüsünün sürdürülebilirlik kriterlerine uygun hale getirilmesi gibi nedenlerden dolayı WSC Endeksine uygun bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Bir diğer çalışma ise “Dobsons Creek Disconnection Project” başlıklı çalışmadır. Avustralya’nın Melbourne şehrinde hayata geçirilen bu proje, Knox Şehir Meclisi, Melbourne Üniversitesi ve su odaklı bazı kuruluşların ortak çalışması ile tamamlanmıştır. Projenin amacı, ekolojik değeri çok yüksek olan Dobsons su havzasının ve deresinin iyileştirilmesidir. Su toplama havzasını besleyen kaynakların, oluşturulan sistem ile kirletici yüklerinden arındırılması ve havzanın temiz tutulması ile birlikte bölgedeki konutlardaki su tüketimi 200 dolar civarında tasarruf edilmiş ve böylece bölgenin finansal açıdan iyileşmesine de katkıda bulunulmuştur (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre bu proje, WSC Endeksinin birinci hedefin ikinci ve üçüncü göstergesi; dördüncü hedefin ilk göstergesi ve beşinci hedefinin birinci, ikinci ve dördüncü göstergesi ile doğrudan uyumludur. Proje; su yollarındaki kirliliğin giderilmesi, doğadaki su döngüsünün verimli kullanılması ve kentsel su arzının verimli bir şekilde kullanılması açısından, ekolojik sürdürülebilirliğe uygun kent altyapısı oluşturma kriterleri sağlanmış ve bu nedenle Şekil 1’deki WSC kapsamına uygun bir proje olarak ortaya çıkmıştır.

Avustralya’daki suya duyarlı kent projelerinden biri de “Waterwise Council Program”dır. Bu program; iklim değişikliği ve nüfus artışı nedeniyle Avustralya’daki artan su talebine yönelik kapsamlı bir yanıt vermek amacıyla ortaya koyulmuş bir programdır. 2009 yılında ortaya çıkan bu program, Su ve Çevre Düzenleme Bakanlığı, yerel yönetimler, *Water Corporation* isimli örgüt ve halk arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve suya duyarlı şehirler anlayışını ülkeye yayma amacını gütmektedir. Özellikle belediyelere odaklanan program, suya duyarlı belediyeçilik anlayışını benimsemek isteyen tüm belediyelere eğitim, finansman ve danışmanlık gibi birçok hizmet sağlamaktadır. Bu program kapsamında Avustralya’da WSC Endeksinin hedeflerine yönelik çalışan 56 tane belediye meclisi bulunmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin %80’inin katıldığı bu program, 1.6 milyon insana ulaşmıştır (WSC(WaterwiseCouncilProgram)). Sonuç olarak bu program WSC Endeksinin ilk iki hedefiyle tamamen uyumlu bir biçimde çalışmaktadır. Yönetişim anlayışının ön planda olduğu bu programda, belediye meclisleri aracılığı ile halkın katılımı teşvik edilmiş ve su okuryazarlığının bölgede güçlendirilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca program, uzun vadeli su

yönetiminin tüm ülkeye yayılmasına destek vermesi hasebiyle, Şekil 1'deki kapsayıcı yaklaşımı yansıttığını söylememiz mümkündür.

WSC Endeksi çerçevesinde ortaya koyulan bir diğer proje ise “A New Community at Officer” başlıklı projedir. Bu projenin temel amacı, tarımsal drenaj alanı olan bir doğal varlığı, kentsel su yolu ve biyolojik çeşitlilik koridoruna dönüştürmek ve o alanı yerel halk için kullanışlı bir yer olarak tasarlamaktır. Yağmur suyunun akışını yönetmek için biyosünger kullanımı gibi inovatif tekniklerin kullanıldığı bu proje, kent insanı ile doğal hayatı birbirine yakınlaştırmak amacıyla ortaya koyulmuştur. Bu proje; yerel belediye meclisi, *CRC for WSC* ekibi, bazı su odaklı kuruluşlar, Çevre, Toprak, Su ve Planlama Birimi ve bir mimarlık şirketi arasındaki iş birliği ile gerçekleşmiştir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre değerlendirdiğimizde proje, birinci hedefin 1,2,3,5 ve 6 numaralı göstergeleriyle; beşinci hedefin 1,2 ve 4 numaralı göstergeleriyle; altıncı hedefin 1,2 ve 3 numaralı göstergeleriyle doğrudan uyumludur. Kentin doğa ile bütünleşmesini sağlayan bu çalışma, suya duyarlı bir kent dizaynına hizmet etmesi nedeniyle Şekil 1'deki şema ile uyumludur.

Suya duyarlı şehirler anlayışı kapsamında gerçekleştirilen bir diğer proje ise “White Gum Valley”dir. Bu proje orta yoğunluklu bir konut çalışmasıdır. Proje; yeraltı suyu hasadı ile oluşturulacak ortak sulama sisteminin denenmesi, yeraltında su depolama hücreleri oluşturulması ve bu hücreler aracılığıyla konut bölgesinin peyzajına katkı sağlanması gibi inovatif uygulamaların olduğu bu proje, konut başı su kullanımını da %60-70 civarı bir oranda düşürme potansiyeline sahiptir. Yönetişim anlayışı ile ortaya koyulan projede bölgenin kent belediyesi, *CRC for WSC* ekibi, Su ve Çevre Düzenleme Birimi, *Josh Byrne & Associate* isimli özel bir çevre planlama ve mimarlık şirketi ve bazı su odaklı topluluklar katkı sağlamıştır (Water Sensitive Cities Index, 2025). Bu proje, WSC Endeksindeki birinci hedefin 1,2 ve 3 numaralı göstergeleri; üçüncü hedefin 1,2 ve 3 numaralı göstergeleri; beşinci hedefin 3 numaralı göstergesi; altıncı hedefin ikinci göstergesi ile doğrudan uyumludur. Ayrıca çalışma, suya duyarlı değerlerin ve davranışların yerleşmesi, su odaklı kent tasarımına katkı sağlaması, suyun optimal kullanımına hizmet etmesi nedeniyle, Şekil 1'deki anlayış ile paralellik göstermektedir.

Bir diğer suya duyarlı şehirler projesi ise “City of Moonee Valley Local Planning Scheme”dir. Bu proje Melbourne'deki bir yerel yönetim belediyesi olan Moonee Valley şehrinde ortaya koyulan bir planlama programı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağmur suyunun optimal kullanımı ve yağmur suyunun yerinde arıtımı amacıyla, konut alanlarının suya duyarlı yeniden

organizasyonunun yapıldığı bu program, Melbourne, Port Phillip, Yarra, Stonnington isimli Avustralya şehirlerinin de programa katılımıyla daha büyük ölçekte uygulanmaya başlandı. Program, yağmur suyu taşkınlarının azaltılması, yağmur suyu yönetim bilincinin halka aşılması, su odaklı çevre ve altyapı planlamalarına rehberlik etmesi açısından önemli bir işlev görmektedir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre program, birinci hedefin 2,4 ve 6 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin tüm göstergeleri; beşinci hedefin 2 numaralı göstergesi ve yedinci hedefin 2 numaralı göstergesi ile doğrudan uyumludur. Kentin yağmur suyu potansiyelini suya duyarlı bir kent tasarımı amacıyla kullanılması ve halkın su okuryazarlığını arttırması nedeniyle, program, Şekil 1’deki kapsayıcı yaklaşımı içinde barındırmaktadır.

Suya duyarlı şehirler yaklaşımının benimsendiği bir diğer proje ise “Angus Creek stormwater harvesting and reuse scheme”dır. Proje, Blacktown Kent Meclisi ile *Optimal Stormwater Pty* şirketinin ortak çalışması ile hayata geçirilmiştir. Yönetişim anlayışının hakim olduğu bu projenin amacı, Sidney’deki Blacktown Uluslararası Spor Parkı’nın ve ona komşu bölgelerin su ihtiyacının optimal bir biçimde karşılanmasıdır. Angus Creek havzasında biriken yağmur suyunun yeniden kullanılması ve su tesisinin ihtiyacı olan güvenilir, arıtılmış bir su kaynağı oluşturulmasını sağlayan proje, hem finansal hem de ekolojik açıdan sürdürülebilir bir su altyapısı kurulmasını sağlamış ve kuraklık dönemlerinde tesisin ihtiyacı olan sulama kaynağını oluşturmuştur (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre değerlendirdiğimizde proje; birinci hedefin 2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin 2 numaralı göstergesi; üçüncü hedefin 2 ve 4 numaralı göstergeleri; dördüncü hedefin 1 ve 5 numaralı göstergeleri; beşinci hedefin 2 numaralı göstergesi; yedinci hedefin 1,2,3 ve 6 numaralı göstergeleri ile uyumlu bir yapısı vardır. Ayrıca Şekil 1’deki kapsayıcı perspektife de uygun bir profil çizmektedir.

Bir diğer suya duyarlı şehirler projesi ise “City of Gold Coast”tur. Bir sahil kenti olan *Gold Coast*, WSC Endeksinin kapsamlı bir biçimde denenmesi için pilot bir şehir olarak görülmüştür. Yönetişim ve katılım mantığını önceleyen bu projenin amacı, şehrin arzulanan su verimliliğine ulaşması için ilgili paydaşlarla bir işbirliği yapmaktır. Proje, su, çevre, planlama, kalkınma ve diğer konularla ilgili bir dizi ortak çalışmayı içermektedir. Proje, şehrin su stratejisini yönlendirmek ve koordine etmeye olanak veren, 50 yıllık uzun vadeli bir planın hayata geçirilmesine ön ayak oldu (Water Sensitive Cities Index, 2025). Bu projeyi WSC kriterlerine göre değerlendirdiğimizde, ilk iki hedef başta olmak üzere, endeksin neredeyse tüm hedef ve göstergelerine ilişkin bir yaklaşım bulmak mümkündür. Şekil 1’deki kapsayıcı suya duyarlı

şehirler vizyonunu bu proje aracılığıyla net bir şekilde gözlemlenmektedir. Aynı yaklaşım Moonee Valley Water Sensitive Cities Benchmarking” başlıklı proje için de geçerlidir. Yukarıda da bahsettiğim Moonee Valley şehri ile ilgili bir başka çalışma olan bu projenin amacı, suya duyarlı şehirler endeksinin yedi hedefini karşılayacak bir eylem planını hazırlamaktır. WSX Endeksinin uygulandığı ilk yerleşim birimi olan Moonee Valley kentinde, projenin paydaşları ve katılımcıları arasında mutabık olunan altı yeni hedef ve 9 maddelik bir eylem planı belirlenmiştir (Water Sensitive Cities Index, 2025). Bu proje de WSC Endeksinin hemen hemen tüm maddelerini karşılayan bir perspektif ile hayata geçirilmiş ve Şekil 1’deki kapsayıcı yaklaşıma uygun bir profil çizmiştir.

Suya duyarlı şehirler anlayışı çerçevesinde hayata geçirilen “Collaborative planning for the Fishermans Bend Urban Redevelopment” projesi, yönetim anlayışının net bir biçimde gözlemlendiği CRC for WSC ekibinin çalışmalarından biridir. Bu çalışma Melbourne Water, Southeast Water, Port Phillip Belediyesi, Melbourne Belediyesi ve CRC for WSC ekibinden oluşan çok paydaşlı bir girişim olan bu proje, *Fisherman’s Bend* adlı bölgenin altyapı stratejisini, bölge planlamasını ve su yönetimini geliştirecek yaklaşımlar ortaya koyarak, suya duyarlı bir kent perspektifi oluşturmuştur. Geri dönüştürülmüş su sağlamak için bir su geri dönüşüm merkezi kurulması, sel ve taşkınları önleyecek bir çoklu savunma hattı(alandaki nehre set çekilmesi, boru ve pompa kapasitelerinin iyileştirilmesi, bölgedeki binaların kontrol edilmesi vs.) oluşturulması, bölgeyi ekolojik açıdan zeninleştirmek için yeşillendirici ve doğallaştırıcı bir peyzaj çalışması ortaya koyma, akıllı yağmur suyu depoları oluşturma, binalardaki çamaşır makineleri, tuvaletler ve sulama ihtiyaçları için elde edilen geri dönüştürülmüş suların ve yağmur sularının kullanılması gibi birçok yenilikçi çözüm hayata geçirilmiştir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre bu proje, birinci hedefin 2,3,5 ve 6 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin 1,2, ve 4 numaralı göstergeleri; üçüncü hedefin 3 ve 4 numaralı göstergeleri; dördüncü hedefin 1,4 ve 5 numaralı göstergeleri; beşinci hedefin 1,2 ve 3 numaralı göstergeleri; altıncı hedefin 2 ve 3 numaralı göstergeleri; yedinci hedefin 2,3, ve 6 numaralı göstergeleri ile doğrudan uyumludur. Tüm WSC hedefleriyle doğrudan uyumlu olan bu proje, Şekil 1’in gerekliliklerini de yerine getirmektedir.

Bir okul bahçesi projesi olan “Marrickville West Primary School Eco Water Garden” da birçok yerel ve ulusal katılımcının iş birliği ile ortaya koyulan suya duyarlı şehirler projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Proje; eğitim bakanlığı, sağlık bakanlığı, Marrickville İlköğretim Okulu ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından tamamlanmıştır. Projenin amacı, belediyenin bir su giderinden okul bahçesine su yönlendirmek, filtrelemek

ve okul ile yerel halk için yeşil bir alan yaratmaktır. Aynı zamanda bu çalışma çocukları bilinçlendirmek ve su yönetimini okul müfredatına sokmak gayesini de gütmüştür (Water Sensitive Cities Index, 2025). Yönetişimin ve yerel katılımın net bir şekilde hissedildiği bu proje, WSC Endeksinin birinci hedefinin 1,2,3,4 ve 6 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin 1,2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; altıncı hedefin tüm göstergeleri ile uyumlu bir yapıya sahiptir. Proje, su duyarlılığını gelecek nesillere aşılması ve suya duyarlı kent yaklaşımına uygun bir okul oluşturma amaçlarını taşıması nedeniyle Şekil 1'deki bütüncü yaklaşım ile tamamen uyumludur.

Bir diğer proje ise devletin başrolde olduğu “Victorian Planning Provisions Amendment” projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu merkezi yasal düzenleme kent yönetimine yağmur suyu yönetimini, devletin planlamalarına da entegre su yönetimini dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu planlama, tüm ticari, endüstriyel, özel ve kamusal kullanımlar için yağmur suyu yönetimini zorunlu kılmıştır. Proje ile kentsel ekosistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmış ve kent peyzajının suya duyarlı politikalar ekseninde oluşturulması sağlanmıştır. Yönetişimin ve katılımın ön planda olduğu bu proje; Çevre, toprak, su ve planlama bakanlığı, devletin bazı birimleri, Viktorya yerel yönetimi, Akademisyenler ve uzmanlar, inşaat sektörü ve su sektörünün ortaklaşa çalışmasıyla oluşturulmuş; suya duyarlı şehirler yaklaşımını benimseyen çeşitli eylem planlarının paydaşlarıyla istişare yoluyla hayata geçirilmiştir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre değerlendirdiğimizde proje, birinci hedefin tüm göstergeleri; ikinci hedefin 2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; beşinci ve altıncı hedeflerin tüm göstergeleri; yedinci hedefin 2,4,5 ve 6 numaralı göstergeleri ile doğrudan uyumludur. WSC Endeksinin birçok hedefiyle uyumlu olan bu proje, Şekil 1'deki evrensel kümeye uygun bir yapıya sahiptir.

Yerel katılımın ve yönetim anlayışının ön planda olduğu bir diğer suya duyarlı şehirler projesi “Small Creek naturalisation”dır. Bu proje, betonarme olan bir su kanalının doğal su yoluna dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Yerel biyoçeşitliliği arttırmak, yerel halka daha temiz su temin edebilmek ve halkın kent peyzajı ve çevre ile olan ilişkisini arttırmak, projenin temel hedefleridir. Su ve çevre düzenleme alanında uzman *Landscapology ve Streamology* adlı topluluklar, *Bligh Tanner* isimli Mimarlık-Mühendislik şirketi ve Ipswich Kent yönetiminin ortak çalışmalarıyla hayata geçirilen proje, halkın ihtiyaçları ve endişeleri de dikkate alınarak, katılımcı bir anlayışla hayata geçirilmiştir (Water Sensitive Cities Index, 2025). Bu proje, birinci hedefin tüm göstergeleri; ikinci hedefin tüm göstergeleri; üçüncü hedefin 1 ve 4 numaralı göstergeleri; beşinci hedefin 1, 2 ve 4 numaralı göstergeleri;

altıncı hedefin tüm göstergeleri ile doğrudan ilgili olması nedeniyle WSC Endeksiyle ve Şekil 1 ile doğrudan uyumludur.

Suya duyarlı şehirler yaklaşımının benimsendiği bir diğer proje ise “Enhancing our Dandenong Creek program”dır. Çok sayıda yerel ve bölgesel kuruluşun iş birliği yaptığı bu projede resmi ve gayriresmi kuruluşların katkısı olduğu görülmektedir. Bu projenin amacı Dandenong deresindeki su kalitesinin artırılması, balıklar için yaşam alanı oluşturulması, bölgenin ekolojik sağlığını destekleyecek kamusal tesislerin kurulmasıdır. Bölgedeki kentleşme ve endüstriyel üretim nedeniyle bozulan bu doğal alanın, su altyapısının iyileştirilerek çevreye ve topluma verebileceği zararları azaltmak ve kentsel ekolojinin korunmasını sağlamak projenin temel hedefleridir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre değerlendirildiğinde proje, birinci hedefin 1,2,3,4 ve 6 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin 1,2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; üçüncü hedefin 1,2 ve 4 numaralı göstergeleri; beşinci ve altıncı hedefin tüm göstergeleri; yedinci hedefin 2,3 ve 6 numaralı göstergeleri ile uyumludur. Ayrıca proje, su odaklı kentsel ekolojinin ve altyapının iyileşmesine uzun vadeli bir çözüm sunması, sulak bir bölgeyi kent peyzajına entegre etmesi ve bölge halkının su okuryazarlığını aktif katılım yoluyla arttırması gibi nedenlerle Şekil 1’deki çok yönlü yaklaşımı yansıtmaktadır.

Bir diğer suya duyarlı şehirler projesi ise “Yarra Valley Water: Park Orchards Sewerage Program”dır. Projenin paydaşları; Çevre, Toprak, Su ve Planlama Bakanlığı, Yarra Vadisi Su Topluluğu, Melbourne Su Topluluğu, Viktorya Çevre Koruma Merkezi, Manningham Şehir Meclisi ve bir su danışmanlık şirkettir. Yönetişimin ve katılımın ön planda olduğu bu çalışmanın temel amacı, Yarra vadisindeki su altyapısını atık su yönetimini geliştirmektir. Kanalizasyon sisteminin kurulmasının mümkün olmadığı bu bölgede septik su sistemleri kurarak atık suların yarattığı kirliliği ve kötü kokuları engellemek, projenin temel hedefidir. Bu sistem ile bölgede halk sağlığı iyileştirilmiş ve vadideki su yolları düzenlenip kamusal faydası arttırılmıştır (Water Sensitive Cities Index, 2025). Proje, WSC Endeksinin birinci hedefinin 1,2,3,4,6 ve 7 numaralı göstergeleri; ikinci hedefinin 1,2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; dördüncü hedefin 5 numaralı göstergesi; beşinci hedefin 3 numaralı göstergesi ve yedinci hedefin 2,5 ve 6 numaralı göstergeleri ile uyumludur. Yönetişimin ve halk katılımının ön planda olduğu bu proje, halk sağlığının ve kentsel su ekolojisinin düzenlenmesi ve su yönetimi ile ilgili halkın bilinçlendirilmesi gibi nedenlerden ötürü Şekil 1’in kapsayıcı yaklaşımını bünyesinde barındırmaktadır.

Bir diğer suya duyarlı şehirler projesi ise “Bannister Creek living stream”dir. Bu projenin amacı, yoğun bir şekilde kentleşmiş olan Bannister havzasında kullanılan drenaj sistemlerinin canlı akarsulara ve sulak alanlara dönüştürülerek doğallaştırılmasıdır. Yapay bir sistem olan ve endüstri, madencilik ve tarım gibi sektörlerde kullanılan drenaj sistemini dönüştürerek mevzu bahis olan su havzasının doğal bir kanala dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu çalışma ile kentin ekolojik canlılığının artırılmış ve bu çalışmanın bölgedeki emlak fiyatlarına ne gibi etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Projede birçok resmi ve gayriresmi kuruluş ve sivil toplum örgütleri bulunmakta ve bu yolla yönetim anlayışı ile katılımın önemsendiği görülmektedir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC Endeksine göre değerlendirildiğinde proje, birinci hedefin 1,2,3,4 ve 6 numaralı göstergeleri; ikinci hedefin 1,2,3 ve 5 numaralı göstergeleri; dördüncü hedefin 5 numaralı göstergesi; beşinci hedefin 1,3 ve 4 numaralı göstergeleri ile doğrudan uyumludur. Ayrıca proje, kentsel ekolojik dönüşüme katkı sağlaması ve sürdürülebilir bir su ekosisteminin kurulmasına öncülük etmesi açısından Şekil 1’in evrensel kümesi ile örtüşen bir niteliğe sahiptir.

Bir diğer suya duyarlı yaklaşım ise “Water Sensitive Elwood” projesinde kendini göstermektedir. Bu projenin temel amacı Elwood Havzasının dibine kurulan yerleşim biriminin sellerden ve su baskınlarından korunmasını sağlamaktır. Bizzat yerel halkın iştirakıyla başlatılan bu proje, doğal su varlığı olan mevcut havzanın olumsuz getirilerine direnmeyi değil, onunla uyumlanabilmeyi amaçlamaktadır. Havza su yollarındaki bazı değişikliklerle geçici çözümler üretilen bölgede, suya duyarlı bir yaklaşım geliştirilerek, havzanın tamamını kapsayan bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. CRC for WSC ekibi, Monash Üniversitesi ve Port Phillip şehir yönetiminin katkılarıyla devam ettirilen bu proje, suya duyarlı şehirler yaklaşımı için de bir pilot bölge olma işlevi görmektedir (Water Sensitive Cities Index, 2025). WSC kriterlerine göre değerlendirildiğinde bu proje, birinci hedefin ve ikinci hedefin tüm göstergeleri; üçüncü hedefin 3 numaralı göstergesi; beşinci hedefin 2 numaralı göstergesi ile uyumlu bir profile sahiptir. Elwood havzasına bütüncül bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılması ve halkın bizzat katılımıyla gerçekleşiyor olması, proje, Şekil 1’deki evrensel kümeyle paralellik göstermektedir.

4. SONUÇ

Küresel düzeyde yaşanan iklim krizleri kuraklık, düzensiz yağışlar, mevsimsel bozulmalar, seller, toprak kaymaları vb. şekillerde etkiler doğurmaktadır. En önemli etkisi ise canlı yaşamına yönelik olumsuzluklardır. Kuraklığın tarımsal ve hayvansal üretim üzerindeki bozucu ve dönüştürücü

etkisi, insanların beslenme ve tatlı su kaynaklarına yeterli düzeyde erişimini engellemektedir. İklim sorunlarının üzerine endüstrileşme, hızlı nüfus artışı ve kaynak israfı da eklendiğinde tatlı su kaynakları gün geçtikçe ihtiyacı karşılayamaz hale gelmektedir.

Suya Duyarlı Şehirler Endeksi bir ihtiyaç ile ortaya çıkmıştır. Endüstriyelleşme ile başlayan sürecin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisi zaman içerisinde dünya üzerindeki risklerin artışına zemin hazırlamıştır. Bu risklerin en önemli alt başlıklarından biri de tatlı su kaynaklarının ciddi oranda azalmasıdır. Bu riski minimize etmek için ortaya koyulan en önemli çabalardan biri, kentsel hayatın su dostu projelerle donatıldığı “Suya Duyarlı Şehirler” yaratma projesidir. Avustralya’da başlatılan Suya Duyarlı Şehirler oluşturmaya yönelik atılımlar, dünya kentlerine örnek teşkil etmiştir. Kentin doğal su kaynaklarıyla uyumlu bir işleyişe sahip olması için ortaya koyulan geniş çaplı yatırımlar, küresel bir gündeme dönüşen su sorununa dair riskleri olabildiğince azaltabilmektedir. Böylelikle daha sürdürülebilir bir su yönetimi ve bilinçli nesiller yetiştirme yönünde önemli adımlar atılmış olacaktır.

Kaynakça

- Arup. (2015). *City Resilience Index*. London: The Rockefeller Foundation. The Rockefeller Foundation: <https://www.rockefellerfoundation.org/report/city-resilience-index/> Retrived: April 5, 2023.
- Ecocity Standards. (2011, Mayıs 1). *Clean and Safe Water* . Ecocity Standards: <https://ecocitystandards.org/bio-geo-physical/clean-and-safe-water/#1536361864365-086dfb10-b93d> Retrived: May 2, 2023.
- Fogarty, J., Bueren, M. v., & Iftekhhar, M. S. (2021). Making waves: Creating water sensitive cities in Australia. *Water Research*, 1-5.
- Rogers, B., Dunn, G., Hammer, K., Novalia, W., Haan, F. d., Brown, L., . . . Chesterfield, C. (2020). Water Sensitive Cities Index: A Diagnostic Tool To Assess Water Sensitivity And Guide Management Actions. *Water Research*, 1-13.
- Water Sensitive Cities Index*. (2025). CRC for Water Sensitive Cities: <https://watersensitivecities.org.au/Solutions/Wsc-Index/#:~:text=The%20WSC%20Index%20is%20a,which%20organised%2034%20corresponding%20indicators> Retrived: April 7, 2023.
- What is a water sensitive city?* (tarih yok). CRC for Water Sensitive Cities: <https://watersensitivecities.org.au/what-is-a-water-sensitive-city/> Retrived: April 7, 2023.
- Wong, T. H., & Brown, R. R. (2009). The Water Sensitive City: Principles For Practice. *Water Science & Technology*, 673-682.
- Wong, T., Allen, R., Brown, R., Deletic, A., Gangadharan, L., Gernjak, W., . . . Walsh, C. (2013). *blueprint2013- Stormwater Management in a Water Sensitive City*. Melbourne: Cooperative Research Centre for Water Sensitive Cities.
- <https://watersensitivecities.org.au/solutions/case-studies/moonce-valley-planning-scheme/> Retrived: April 7, 2023.
- WSC (Waterwise Council Program). (tarih yok). *Waterwise Council Program*. <https://watersensitivecities.org.au/solutions/case-studies/wa-waterwise-program/> Retrived: May 2, 2023.

Uluslararası Göç Yönetişiminin Bölgesel İş Birliği Bağlamında Kurumsal Yapılanması

Mehmet Ölmez¹

Bülent Bayrak²

Özet

Bu çalışma ile Türkiye ve AB'nin uluslararası göç yönetiminde bölgesel iş birliği bağlamında kurumsal yapılanması açısından yapılan çalışmaların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, doküman incelemesi yöntemiyle literatür taraması yapılmış ve yasal mevzuat incelenmiş; elde edilen bulgular betimsel olarak açıklanmıştır. Araştırma sonucunda, AB ve Türkiye'nin bölgesel iş birliği kapsamında kurumsal yapılanma aşamasında olduğu ancak bölgesel ve yerel yönetimler ile sivil toplum örgütlerinin bu süreçte yeterli düzeyde dâhil edilmediği anlaşılmıştır.

1. GİRİŞ

Göç kavramı, siyasi, dini, ekonomik, doğal afet ve savaş gibi çeşitli nedenler ile bir yerden farklı bir yere taşınma ve yer değiştirme eylemi olarak tanımlanabilmektedir. Göç hakkında birçok kurum ve kuruluş farklı tanımlarda bulunmuştur. Avrupa Birliği (AB), “Bir kişinin uluslararası sınırlar arasında (uluslararası göçler) veya bir devlet içinde (iç göçler) bir yıldan fazla bir süre için gönüllü olarak veya olmayarak, düzenli veya düzensiz şekilde gerçekleştirdikleri hareketler” olarak tanımlamaktadır (Europa, 2025). Göç denildiğinden ilk akla gelen uluslararası kurumlardan biri olan Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise “insanların farklı sebeplerle uluslararası sınırları geçerek veya aynı ülke sınırları içerisinde yer değiştirme eylemi” şeklinde göç kavramını belirtmiştir (İOM, 2022). Genel olarak bakıldığında kişiler, daha iyi bir refah ve yaşam ortamı sağlamak, iç ve dış savaş ile ekonomik

1 Dr. Öğretim Görevlisi, Malatya İnönü Üniversitesi OSB MYO, olmez23@hotmail.com, Malatya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1462-1241

2 Dr., Gelir Uzmanı, Malatya Defterdarlığı, ardadoruk3588@gmail.com, Malatya, Türkiye, ORCID: 0000-0003-1056-8866

baskıdan kurtulmak gibi nedenlerle tarih boyunca farklı yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Göçün, bir devletin sınırları içerisinde olması durumunda bile başka devletlerle, hükümetlerle, örgütlerle, kurum veya kuruluşlarla iş birliğini gerektirebildiği dikkate alınırsa ülkeler arasında yaşanan göç olaylarının belli politikalara dayandırılması elbette ki uluslararası bir iş birliği ve dayanışmayı gerektirmektedir. Bu iş birliğinde hükümetler asıl konumda olsalar bile hükümet dışı birçok oluşum aktif rol alabilmekte ve uluslararası göçün yönetişimine katılabilmektedir. 2000’li yıllardan itibaren uluslararası göç hareketlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte gerek devletler gerek uluslararası örgütler tarafından göçle ilgili sorunları çözmek üzere ortak anlayış ve iş birliği geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Göç ve göç yönetimi ile ilgili sorunların ilk olarak tartışıldığı Bern Girişimi (2001) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından düzenlenen ve sığınma-göç ilişkisinin ele alındığı “Sözleşme Artı” protokolü, bu gerekliliğin ürünü olarak yapılan ilk çalışmalar arasında yer almaktadır (Öner, 2019: 317). Bu bağlamda sadece göç ve uluslararası göç kavramı göçten etkilenen iki ülkenin bir sorunu olmaktan ziyade dünya genelinde tüm ülkelerin yönetişim eksenli bir problemi olarak görülmektedir.

2. ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİŞİMİ

Ülkeler arası karşılıklı ilişkiler, uluslararası ilişkilerin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin nasıl bir hâl alacağı, ülkelerin sahip olduğu askeri güç, jeopolitik konum, ekonomik yapı ve enerji potansiyeli gibi etkenlere bağlı olmakla birlikte (Kocaoğlu ve Usta, 2020: 195) son dönemde uluslararası göç konusundaki yaklaşımlar, bu durumu belirleyen faktörler arasında yer almaktadır.

Castles ve Miller’ın (2009: 12) “Göçler Çağı” olarak tanımladığı 19. ve 20. yy.’da göç olgusu sanayi devrimi ile küresel bir nitelik kazanmış ve yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler göç olgusunu etkilemiştir. Göç hareketlerinin çok yönlü ve bileşenli yapısı ile devletlerarası iş birliği, uluslararası göç yönetişimi kavramını oluşturmuştur (Sandıklı ve Kaya, 2013: 72). Günümüzde göç olgusu yerel ve bölgesel bir yapıdan uluslararası bir yapıya kavuşmuş ve uluslararası karşılıklı etkileşim ve iş birliğine yönelik politikalar ile yönetilmeye başlanmıştır.

Uluslararası göç, siyasal, ekonomik, kültürel ve demografik boyutları olan ve bu kapsamlı yapısı nedeniyle siyaset bilimcilerden iktisatçılara, kent planlamacılarından yönetim bilimcilere, antropologlardan sosyologlara ve tarihçilerden coğrafyacılar kadar birçok bilim insanı tarafından ele alınan

bir olgudur. Bu karmaşık yapı, ulusal ve uluslararası boyutta kamu ve sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olduğu bir yönetişimi gerektirmektedir. Uluslararası göçün aktörleri arasında göç eden kişi, göç veren ülke, göç alan ülke ve transit ülke olması nedeniyle göçün yönetişimi de çok boyutlu ve karmaşık bir yapıda olmaktadır. Bu da göçün, sadece arz ve talep ya da ihtiyaçlar ve olanaklar ekseninde değerlendirilmesinin yetersiz kalacağı kapsamlı bir yönetim anlayışını gerektirmektedir (Şemşit, 2018: 271).

Uluslararası göç yönetişimi kavramının uluslararası kuruluşlarından biri olan IOM, göç yönetişimini, farklı aktörlerin iş birliği içerisinde gönüllü, zorunlu, uzun ve kısa süreli gibi biçimlerde gerçekleşen bir sistem olarak tanımlamaktadır. Uluslararası göç yönetişimi, devletler tarafından olduğu gibi BM gibi uluslararası kuruluşlar ve Bern Girişimi, Uluslararası Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Forum gibi bağımsız girişimler tarafından da desteklenmektedir (Kara ve Kara, 2015: 5-6). Uluslararası göç yönetişiminin ortaya çıkmasında en temel faktör göçmen sayısının son yarım asırda yaklaşık üç kat artmış olmasıdır. IOM (2022) tarafından yapılan araştırma verilerine göre, 1970 yılında 85 milyon olan göçmen sayısı, 1990 yılında 120 milyona ve 2020 yılında ise 280 milyona ulaşarak dünya nüfusunun yaklaşık %4'üne yaklaşmıştır.

2.1. Avrupa Birliğinde Göç Yönetişimi

Avrupa ülkeleri uluslararası göç temelli sorunları her ne kadar 11 Eylül saldırılarından sonra önemsemeye başlasa da uluslararası göç yönetişiminde iş birliğini sağlama adına Avrupa'da ve komşu ülkelerde meydana gelen düzensiz göç temelli sorunları belirlemek, göç baskılarını azaltmak ve göç politikalarını geliştirmek üzere, 1993 yılında Budapeşte'de düzenlenen Bakanlar Konferansı ile Budapeşte Süreci başlatılmıştır. Düzensiz göçe karşı stratejiler geliştirmek amacını taşıyan Budapeşte Süreci, düzenli ve düzensiz göç, insan ticareti, göçmen kaçakçılığı, uluslararası koruma ve geri kabul gibi konularda bilgi ve uygulama paylaşımını amaçlayan bir istişare platformudur. Fiili olarak 1991 yılında Almanya'da başlatılan bu süreç, göçe kaynaklık eden ülkeler ile göçe hedef ülkeler arasında iş birliği oluşturmak üzere elliden fazla hükümet ve on beş uluslararası kuruluş tarafından oluşturulmuştur (Özden ve Hamurcu, 2019: 452).

Göç olgusu, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile Avrupa Birliği (AB) gündeminin en üst sıralarında yer almıştır. AB'nin dış göç politikasına 2005 yılından beri yön vermesine rağmen, hareketlilik temeline dayalı yeni bir göç yaklaşımı olan "Göçe ve Hareketliliğe İlişkin Küresel Yaklaşım - Global Approach to Migration and Mobility", AB tarafından

2011 yılında benimsenmiştir. Bu yaklaşımda “kontrol” ve “önleme” temelli anlayış yerine “insan hakları ve göçmenler” anlayışını benimseyen AB, birliğe üye olan ve olmayan komşularıyla yasal göç, düzensiz göçle mücadele, göç ve kalkınma ilişkisi, sığınma ve sığınmacı gibi konularda bölgesel bir iş birliği oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak 2011 yılında Akdeniz’in güneyinde yaşananlarla beraber göçün AB’nin siyasi gündemine yerleşmesi, bu yaklaşımın, Afrika ülkeleri, genişlemeye dâhil olabilecek ülkeler ve diğer stratejik ortaklarla yapılacak iş birliği ve diyalog kapsamında yenilenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu doğrultuda 18 Kasım 2011 tarihinde aynı adla “Göç ve Hareketliliğe İlişkin Küresel Yaklaşım” kabul edilmiştir (Elmas, 2017: 404-406). Yasadışı göç olgusu 2015 yılından itibaren ise tüm AB ülkeleri için çözülmesi çok zor olan bir kriz niteliğine bürünmüştür (European Commission, 2024). AB’nin göç yönetiminde kamu ve özel sektör aktörlerinin, hükümet dışı örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, derneklerin ve vakıfların etkili olduğu bir bilgi ve iletişim ağının oluştuğu görülmektedir. Bu ağın başarılı bir şekilde kontrol edilmesi ve göç yönetimine işlevsel bir yapı kazandırılmasında AB ajanslarına önemli sorumluluklar yüklenmektedir (Alıu vd., 2017: 102-104).

Sınır dışındaki tehditlerin üye ülkelere risk oluşturmasını önlemek ve üye ülkelerin kurumları arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak üzere Entegre Sınır Yönetim Sistemini hayata geçiren AB, sınırlardan yasa dışı giriş çıkış yapanlara ve vize süresi dolanlara yürütülecek ortak bir süreç başlatmış ve biometrik sistemleri kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, gerek 11 Eylül saldırılarının neden olduğu düzensiz göç krizi gerekse Arap ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı ayaklanmaları, uluslararası göç yönetiminde etkili olan Frontex Ajansının 2004 yılında, EASO (European Asylum Support Office – Avrupa İltica Destek Ofisi) Ajansının da 2010 yılında kurulmasına neden olmuştur (Tuygun, 2023: 461, 462). Son yıllarda yoğun göç alan AB üyesi İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde sınır güvenliği tehditlerine karşı AB, yüksek teknolojiyi kullanarak yönetim doğrultusunda gelişmiş sınır yönetim sistemini tasarlamıştır (European Commission, 2024: 4).

Devletler, diğer bir deyişle hükümetler, uluslararası göç yönetiminde ana aktör olarak etkili olmaya devam etmektedir ve bu konuda bölgesel ve uluslararası kurumlara devrettikleri yetkiler sınırlı düzeydedir. Hükümetler arası kurumlar aracılığıyla devletler ikili işbirlikleri yoluyla menfaatlerin korunması konularına öncelik vermektedir. Göç kaynaklı işbirlikleri, ulusal, bölgesel ve küresel yönetime bağlı farklı coğrafi bölgeler ve göç alanlarında değişen resmi yönetim derecelerinden ve kurumsal yapılardan oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Göç Örgütü, Nüfus Fonu, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi gibi çok sayıda uluslararası kurum ve

kuruluş, göç ile ilgili faaliyetlerde bulunarak göçmen ve sığınmacıların sınır ötesi hareketlerinin neticeleri hakkında kendi aralarında ve AB kurumları ve ajansları ile iş birliği ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. AB ajanslarının bu alanda daha aktif rol alarak çok katmanlı düzeylerde örgütlenmesi ve sıkı iş birliği içerisinde bulunması, “Avrupalılaştırmış Göç Yönetişi” yaklaşımının geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir (Aliu vd., 2017: 102- 104).

2.2. Türkiye’de Göç Yönetişi

Türkiye’nin AB üyeliği kapsamında AB tarafından üye devletlerinin sınır güvenliğini korumak üzere Türkiye ile AB arasında güçlü bir göç kontrol sisteminin kurulması hedeflenmiştir. Fakat bu hedefin aksine, Türkiye’ye yasadışı yollardan gelen göçmenlerin çoğu Avrupalı olmadığı için 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımlamasını karşılamadığından ve zulüm görecekları yerlere de dönemediklerinden Türkiye’de kalmayı tercih etmekte ve ülke yasadışı bir göçmen ordusu ile karşı karşıya kalmaktadır (Özer, 2011: 75). Bu doğrultuda İçişleri Bakanlığı tarafından savaş vb. durumlardan dolayı göç eden kişilere 2012 yılında geçici koruma statüsü tanınmıştır. Bu kişilerin toplumsal bütünleşmesinin sağlanması, kamu hizmetlerinden yararlanması ve iş imkânı verilmesi gibi konuların yürütülmesi için çok kapsamlı bir göç yönetişimine ihtiyaç duyulmuştur. Fakat özellikle Suriye iç savaşı ile ayrı bir boyut ve önem kazanan düzensiz göçün yönetişimi konusunda Türkiye, kendi güvenlik politikalarını derinleştirmek ve sınırlarını korumayı öncelikli kılmak yerine insani bir politika izleyerek (Açar ve Yalçınkaya, 2022: 167) akılcı yönetişim mantığını duygusal yaklaşıma feda etmiştir.

Türkiye’de göç yönetişimine yönelik çalışmalar, 2013 yılında kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla başlamıştır. Öncesinde İl Emniyet Müdürlükleri bünyesinde yer alan Yabancılar Şubesi tarafından işletilen süreç Göç İdaresi Genel Müdürlüklerine devredilmiştir. Taşrada valilerin sorumluluğundaki Göç İdaresi ve Afet Acil Durum İl Müdürlüklerine, göç eden kişilerin kayıt altına alınması, çadır kent ve konteynır kentlerin verilmesi, oturma izinleri, sınır dışı edilmeleri ve gerekli istatistiklerin tutulması gibi görevler verilmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015: 52). Göç yönetişiminde yer alan bir diğerk oluşum da Göç Kurulu olmuştur. Bu kurul İçişleri Bakanlığınca belirlenecek temsilciler tarafından Türkiye’nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirlemek üzere çalışmalarını yürütmektedir (GİB, 2022). Bu kuruluşlar dışında IOM Türkiye Ofisi, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Kızılay ve İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi Derneği gibi kurumlar da göç yönetişiminde aktif olarak çalışmaktadır (TEPAV, 2020: 30-32). Ayrıca çeşitli üniversitelerde

göç ve nüfus araştırma ve uygulama merkezleri kurulmuştur (Sirkeci ve Yüceşahin, 2014: 8).

Türkiye ile AB arasında göç yönetişimi alanında 29 Kasım 2015 tarihli Türkiye AB Zirvesi Bildirisinin 7. maddesiyle ve 18 Mart 2016 tarihli Türkiye AB Zirvesi Bildirisi ile düzenlemeler yapılmış ve düzensiz göçmenlere karşı ortak bir yönetişim planı ortaya konmuştur (Avrupa Birliği Zirvesi, 2016). Bu karşılıklı antlaşmalar ile düzenlenen Ortak Eylem Planı kapsamında yasa dışı yollar ile ülkeye girenlerin geri kabulü kapsamında AB, 2016 yılı için Türkiye'ye 6 milyar € bir yardım fonu ödemeyi (UNHCR, 2022) ve Türk vatandaşlarına yönelik vize serbestliği tanımayı kabul etmiştir. Böylece her iki taraf için kazan kazan modeli amaçlanmış olup bu antlaşmalar sayesinde göç denetimini kendi sınırlarının dışında yapmış olan ve göçün getireceği olası riskleri kendisinden uzak tutan AB, asıl kazanan durumunda olmaktadır.

2.3. Suriyeli Göçmenler Bağlamında Göç Yönetişimi

Türkiye, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı ile tarihinin en yoğun göç dalgasını yaşamış ve ülkeye gelen göçmenlere ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Suriyeli göçmenlerin, hem nicelik hem nitelik açısından istenilmeyen düzeyde ve yoğunlukta Türkiye topraklarında yerleşmesi, bir planlama, bir strateji belirleme ve bir yönetişim süreci geliştirme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Zira göç dalgasını sadece “bir yer işgali, belli bir alana yerleşme ya da savaştan kaçan halka kucak açma” olarak algılamak yerine toplumsal, kültürel ve ekonomik etkilerinin olduğu geniş bir bakış açısıyla algılamak gerekmektedir. Türkiye, Suriyelilerin ülkeye girişlerinin başladığı 2011 yılının Nisan ayında, Suriyeli göçmenlerin sorumluluğunu Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) vermiş ve yapılacak çalışmalarda koordinatör kurum olarak AFAD'ı belirlemiştir. Kurulan konteynir ve çadır kentlerde barınma, beslenme, sağlık, eğitim, güvenlik ve ibadet gibi zaruri ihtiyaçların sağlanması konusunda AFAD diğer kurumlarla iş birliği kurmuş ve çalışmaları yürütmüştür (Kahraman ve Tanıyıcı, 2018: 245). 2016 yılının başında Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların (GKSS) Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğin kabul edilmesiyle Suriyelilerin işgücü piyasasında değerlendirilmesinin önü açılmıştır. GKSS'lerin becerilerini Türk işgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre geliştirmek için STK'ler ve AB, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların katkılarıyla mesleki eğitim kursları başlatılmış ve istihdamı teşvik etmek için birçok proje uygulanmıştır. 2018 yılına kadar Geçici Barınma Merkezlerine (GBM) yerleştirilen Suriyeli göçmenler, 2018 yılında GBM'lerin kapatılmasıyla şehirlere dağılmış ve yerel halkla daha yakın ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır. Türkiye, 2019 yılı itibarıyla bir uyum stratejisi ve ulusal eylem

planı aracılığıyla sosyal entegrasyon uygulamalarına başlamıştır. Fakat bu çalışmalar, kitlesel göç yönetiminde işgücü piyasasına entegrasyon, eğitim ve barınma gibi en tartışmalı konularda sorunlarla boğuşulmasını engelleyememiştir (Erden ve Özçürümez, 2024: 306).

TÜİK'in 2022 yılı Uluslararası Göç İstatistikleri verilerine göre yurt dışından Türkiye'ye göç edenlerin sayısı (495 bin kişi), bir önceki yıla göre yaklaşık %35 azılırken Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısında (466 bin) ise yaklaşık %62'lik bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Bu artışın oluşmasındaki faktörlerin başında, yabancı uyruklu kişilerin (327 bin) kendi ülkelerine geri dönmelerinin olduğu kabul edilmektedir.

3. ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİŞİMİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Sadece basit bir nüfus hareketi olmayan göç olayı, olayın baş aktörü durumundaki göç eden insan için ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal özelliklerini de beraberinde götürdüğü çok yönlü bir davranış içermektedir. Göçle taşınan bu özellikler, hem menşei yerden getirilen hem de yerleşilen ülkede edinilen davranışların bir arada sergilendiği yeni bir kuşağın doğmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle yerini değiştiren insan için önemli etkiler barındırırken gidilen ülke için de olumlu ve olumsuz etkiler içermektedir. Yerleşilen ülkede sadece güvenlik boyutuyla kalmayıp kontrol, uluslararası göç ve ilişkiler, dış politika ve göçmenlerin uyumu gibi çözülmesi gereken birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır (Koçancı ve Namal, 2017: 238).

Dünya üzerinde ister geçmişte ister günümüzde yaşanan göç dönemlerini değerlendirdiğimizde, top yekûn halinde yapılan göç hareketlerinin, toplumsal, ekonomik ve teknolojik olarak göç edilen yerlerden görece olarak daha iyi durumda olan kentlere veya ülkelere doğru yapıldığı görülmektedir. Bu durum, göç ettiği yerin bazı gelişmişlik düzeyleri yönünden gerisinde kalmış sığınmacı, mülteci ya da göçmen kitlesinin, göç ettiği yerin değerlerinin ve kazanımlarının gerilemesine sebep olma riskini de beraberinde getirmektedir. Bu risk gelişmekte olan ülkelerin engellemek durumunda olduğu belki de en önemli risklerden birisidir. Bu riskin gerçekleşmesini önlemek adına uluslararası alanda yürütülecek göç yönetişimini kolaylaştırmak amacı ile işbirlikleri sağlanmalıdır. Göç alan ve göç veren ülkelerin yanında diğer ülkelerin de uluslararası göç yönetişimi kapsamında oluşturulacak iş birliğine katılmaları, göç hareketlerinin ekonomik, toplumsal ve güvenlik boyutları açısından taşıdığı risklerin kontrolünü sağlaması açısından önem taşımaktadır (Özden ve Hamurcu, 2019: 448).

Uluslararası göç yönetişimi konusunda hassas davranmak ve gerekli eylemleri sergilemek durumunda olan hükümetler, önceki göç olaylarından farklı olarak yaşanan ve 2015 yılında Türkiye ve Avrupa'ya doğru başlayan Ortadoğu göçü sayesinde göç konusunda uluslararası iş birliğinin hızlandırılması gerektiğinin farkına varmışlardır. Ortadoğu'dan Batıya doğru yaşanan göçün yoğunluğu, gelecekteki göç hareketlerinin yoğun olarak devam edebileceğini ve göç hareketlerinin dünyanın önemli sorunlarından birisi olabileceğini hükümetlere kabul ettirmiştir. Hükümetler arası iş birliğinin küresel göç sürecinin yönetişimini kapsayacak şekilde genişletilmesi ve uluslararası göçte küresel bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda gerek BM nezdinde gerek AB nezdinde geliştirilen iş birliği stratejileri ile uluslararası göçün ekonomik ve sosyal etkileri, göçmenlerin hakları ve korunması, insan kaçakçılığı gibi konuların ele alındığı platformlar oluşturulmuştur (Uçak, 2017: 247, 248). Göç kaynaklı suçların önlenmesi ve bu suçla mücadele kapsamında uluslararası iş birlikleri önemli rol oynamaktadır. Uluslararası göçten kaynaklanan suçların önlenmesi konusunda iş birliği içerisinde mücadele edilmesi gerekliliği BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında ele alındığı gibi Küresel Göç Mutabakatı müzakere süreçlerinde de vurgulanmıştır (Memişoğlu, 2019: 280, 281).

Bu bölümde genel olarak uluslararası göç yönetişimi ve bölgesel iş birliğine yönelik çalışmalar somut örneklerle ele alınmıştır.

3.1. Bölgesel İşbirliği Kapsamında Uluslararası Göç Yönetişimi

Göç alanında gerçekleşen uluslararası iş birliği girişimleri içerisinde yer alan bölgesel iş birliği faaliyetleri, dünya genelinde göçle ilgili sorunlar yaşayan ülkeler arasında bu sorunların çözümü için geliştirilen bölgesel anlamdaki iş birliği oluşumlarıdır (IOM, 2004: 10). Bölgesel iş birliği ve dayanışma faaliyetleri olarak düzenlenen bu süreçler başta işgücü göçü ile ilgili düzenlemeler olmak üzere birçok anlamda göç hareketlerini kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Bölgesel iş birliğine destek veren kuruluşların başında Avrupa Birliği (AB), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi kuruluşlar gelmektedir. Fakat bu kuruluşlar tarafından geliştirilen ve ülkeler arası göç hareketliliğini kolaylaştıracak düzenlemelerin yetersiz kaldıkları da düşünülmektedir (Hugo, 2011: 32).

Uluslararası göçle ilgili gerçekleşen bölgesel dayanışma süreçleri de bu anlamda gerçekleştirilen iş birliği çalışmalarıdır. Devletlerarası göç yönetimi

ile ilgili yapılan istişarelerin artırılması, sorunların tartışılması, bu kapsamda ilgili kişilerin bir araya gelmesi ve iş birliği platformlarının oluşturulması bölgesel iş birliği alanında atılan önemli adımlar olup göç yönetimi ile ilgili uluslararası iş birliğinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Solomon, 2008: 55). Bern Girişimi ve IOM bünyesinde yer alan “Uluslararası Göç Diyalogu” bu kapsamda yapılan örnek çalışmalarından bazılarıdır (Haque, 2006: 4). Ülkelerin göç konusundaki ortak sorunlarının tespit edilmesi ve işbirliklerin oluşturulması amacı ve birlikte hareket etme düşüncesi doğrultusunda bölgede yer alan ülkeler arasında bölgesel dayanışma süreçleri gerçekleştirilmektedir.

3.2. AB’de Uluslararası Göç Yönetişimi ve Bölgesel İşbirliği

Normal göç şartları dışında iç savaş, yaşama hakkının tehdit edilmesi, mecburen göç gibi kriz durumlarında ortaya çıkan göç olaylarının, altında yatan neden de dikkate alındığında, ekonomik, sosyal, hukuki ve insani birçok soruna neden olduğu görülmektedir. Bu açıdan savaş ve iç savaş ortamındaki bölgelerden yaşanan göçün doğurduğu sorunlar göçün insani olmayan özelliklerini açığa çıkarmaktadır. Savaş ve iç savaş kaynaklı göçlerin açlık, yoksulluk, barınma, kimlik ve vatan sorunu gibi sosyo-kültürel sorunlar yaratması, AB ülkelerinin göç politikalarında ayrımcılık yaparak göçmen profiline göre göçe izin vermesine ve böylece daha derin toplumsal sorunların doğmasına sebep olmaktadır (Bulut ve Aslan, 2022: 136, 137). AB ülkelerinin uluslararası göçmenlere yaklaşımının bu şekilde insani yönden zayıf ve taraflı fakat kendi ülkeleri için daha gerçekçi ve profesyonel olması, buradaki göçmenlerin, Avrupa topraklarında olsalar dâhi, hayatlarının askıya alınmasını ve neredeyse tamamen hükümet kontrolü altındaki kapalı alanlarda yaşamalarını gerekli kılmaktadır (Cuttitta vd., 2022: 7). Bununla birlikte AB şehirlerinin uyguladığı yerel entegrasyon politikalarının göçmenlerin dijital haklarının korunmasında çok önemli bir rol oynadığı, çünkü şehirlerin göçmen nüfuslara hizmet ve destek sağlamada en ön saflarda yer aldığı uluslararası kabul görmüş bir gerçekliktir (Eurocities, 2025).

Avrupa’nın 1980’li yılların ortalarından itibaren izlediği kısıtlayıcı göç politikaları, Avrupa’nın sığınma rejimini şekillendirmektedir. “Transit ülke” olarak adlandırılan ülkeler üzerinden yapılan düzensiz sınır geçişleri, AB için önemli bir göç sorunu olarak ortaya çıkmış ve bu sorun transit geçişe izin veren ülkelerle bir iş birliği yapma gereksinimi doğurmuştur. Örneğin Türkiye’nin, İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı gibi olaylardan kaçanlara “ilk iltica ülkesi” rolü oynaması Türkiye’nin transit ülke olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Kendisine yöneltilen bu yakıştırmadan ilk başlarda hoşnut olmayan Türkiye’nin 2000’li yıllardan itibaren izlediği

göç politikaları, bu durumu benimsediğinin göstergesi olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin AB üyeliğine adaylık süreci içerisinde uygulamış olduğu uyum politikaları, göç konusunda AB ile uygulanan iş birliği yaklaşımlarına da kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda izlenen uluslararası göç yönetişimi anlayışının genişletilmesiyle savaş ve iç savaş gibi sorunlarla boğuşan ülkelerden kaçan göçmenlerin AB kıyılarına ulaşmalarının engellenmesi amaçlanmıştır (Üstübeci, 2017: 109, 110).

Tarihteki en önemli terör saldırılarından olan 11 Eylül saldırısı, Avrupa'nın güvenliğinde göç kaynaklı suçlara önlem alma konusunda oldukça etkili bir sebep olmuştur. AB sınır güvenliği, insan kaçakçılığı, yasa dışı göç ve göçmen kaçakçılığı gibi suçlarla mücadele kapsamında uluslararası iş birliği yönünde kararlar almıştır. Bu kapsamda iş birliği kurduğu Türkiye ile ortaklık anlaşması imzalayan AB, göç kontrol sistemi konusunda Türkiye'ye şart koşturmuştur (Işıkçı, 2017: 31).

2015 yılı, AB politika yapıcılarının göç belirsizliğinin farkına varmaları ve verdikleri tepkinin büyüklüğü açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu değişim, daha gelişmiş Bilgi Teknolojileri sistemlerinin uygulanması ve veri toplamayı geliştirmek için birlikte çalışabilirlik düzenlemesinin getirilmesi ile karakterize edilmiştir. Özellikle, AB bir kriz moduna girmiş ve kriz terimi ilk kez neredeyse tüm Adalet ve İçişleri Konseyi toplantılarının gündeminde yer almıştır (Czaika vd., 2024: 103).

AB politika yapıcıları, göç yönetişimi konusunda göç akışlarını tahmin etmek ve politika üretmek amacıyla, Avrupa Birliği Sığınma Ajansı (EUAA), Küresel Etkinlik Dil ve Ton Veri Tabanı (GDELT) ve Frontex Verileri gibi veri sağlayıcı aktörlerden faydalanmaktadır. AB göç politikaları hakkında önemli veri merkezi durumundaki EUAA'nun sığınmacı başvuruları hakkındaki bilgi kaynakları 2015 ve 2016 yıllarında güvenilirliğini yitirmiştir. Fakat 2016 yılında İstatistik Norveç, Eurostat, Türkiye İstatistik Kurumu (TURKSTAT) ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi'nin (UNHCR) ortak katılımıyla kurulan Mülteci ve İç Göç Eden Kişiler İstatistikleri Uluslararası Uzman Grubu'nun (EGRIS) sayesinde veriler iyileştirilmiş ve bu grup mülteci istatistikleri ve operasyonel talimatlar için uluslararası öneriler geliştirmiştir. Bununla birlikte Avrupa Komisyonu tarafından koordine edilen Avrupa Göç Ağı (EMN), adalet ve içişleri konularında muafiyet hakkı nedeniyle Danimarka hariç, AB üye ülkelerindeki göç ve göçmenlerle ilgili Ulusal İrtibat Noktalarını birbirine bağlamaktadır. Öngörülemez göçü yönetmeye ilişkin 2020 AB Taslağı, hazırlık amaçları doğrultusunda politika yapıcılara uyarı ve diğer bilgi verme kanallarını resmileştirmektedir. Taslak kapsamında kurulan bilgi ağı, aynı zamanda "göç ve sığınma alanında kriz

ve mücbir sebep durumlarını ele alan” araçlar ve prosedürler için de bilgi kaynağıdır. Göç belirsizliğinin açıkça kabul edilmesi ve çeşitli aktörler için belirlenmiş sorumluluklara sahip resmi, etkili iletişim kanallarına duyulan ihtiyaç, politika ve yönetim açısından gelecekteki göç dinamiklerinin daha gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesini kolaylaştırabilecektir (Czaika vd., 2024: 99).

Avrupa devletlerinin birbirleriyle ve komşu devletlerle olan ilişkilerinin yönlendirilmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında var olan düzensiz göçle mücadele politikası, AB ile doğu ve güney komşularının düzensiz göçle mücadelede iş birliği sağlaması konusundaki zorunlulukları belirlemektedir. Bu kapsamda oluşturulan Euromed Göç Programı, AB üyesi ülkeler ve güney komşuluk politikası ülkeleri arasında düzensiz göç faktörlerinin azaltılması, sınırların yönetimi, ortak sığınma politikaları ve göçlerin yasal zeminde yapılmasına yönelik bir çerçevenin oluşturulması konularında iş birliği ve diyalog önermektedir (Yazgan, 2018: 23-27). AB’nin göç yönetimi kapsamında uluslararası kapasitesinin artırılması ve bunu ne ölçüde gerçekleştirebileceği, üye devletler tarafından verilen yetkiler çerçevesinde belirlenmektedir. Bununla birlikte AB’nin çok katmanlı göç yönetimi kapsamında belirlediği göç politikalarında hükümetlerin karar alma süreçlerinin başarısız olması durumlarında Avrupa Komisyonunun uluslararası düzeyde karar alma yetkisi devreye girebilmektedir. Bu durum, her ne kadar üye devletlerin hükümetlerinin göçmen nüfus konusunda karar verme yetkisine sahip olsa da günümüzde göç kavramının uluslar üstü bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir (Aliu vd., 2017: 104).

Güçlü olanın kuralları belirlediği gerçeği çerçevesinde Lübnan, Ürdün ve nispeten ekonomik amaçlar taşıdığı düşünülse de Tunus ile yapılan anlaşmalarla sağlanan iş birliklerinin, insani niyetlerden çok, göçmenlerin bulundukları ülkelerdeki şartlarını iyileştirerek Avrupa’ya geçme isteklerini törpülemek amacı taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının AB ile vize kolaylığı, geri kabul anlaşmaları gibi konularda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarından konudaki tüm yetkiyi, demokratik bir model olarak gördükleri AB’ye bırakmakta ve göç yönetimi konusunda AB ile dengeli ilişkilere dayalı bir iş birliği yapılması gerektiğini savunmaktadırlar (Yazgan, 2018: 32).

Günümüzde göç olgusunun AB tarafından bir kriz olarak algılanmasına (Şemşit, 2018: 271) paralel olarak son otuz yılda politika faaliyetlerinin hızlanması ve politika ayarlamalarının büyüklüğünde istikrarlı bir azalma göz önüne alındığında Avrupa göç yönetimindeki salınım daha belirgin

hale gelmektedir. Bu eğilimler, göç ve göç politikası yapımının artan siyasallaşması ve karmaşılaşması bağlamında Avrupa göç yönetişiminin ‘hızlandırılmış ince ayarını’ özetlemektedir. Buna karşılık politika yapıcılar, özellikle siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerin ya da en azından algılanan krizlerin artan sayısı ve sıklığı ışığında, başarısızlık riski taşıyabilecek kapsamlı politika reformlarından veya sistematik değişikliklerden kaçınarak küçük ayarlamalar yapmakla yetinmişlerdir. Krizlerin ve gelecekle ilgili önemli belirsizliklerin ortasında, siyasi ve kamusal ‘kontrol’ görünümünü korumak için yalnızca gerekli olduğu ölçüde yanıt vermek; yeni bir göç yönetişimi çerçevesi oluşturmak için yoldan saptırabilme ihtimali barındıran büyük politika değişiklikleri veya önemli politika yenilikleri sunmak şüpheyle karşılanmaktadır. Bu şüphecilik, başlıca göç faktörlerinin ve AB üyesi olan ve olmayan devletlerin tepkilerinin öngörülemez doğasından kaynaklanmaktadır. Bunun tek istisnası Şubat 2022’deki Rus işgalinin ardından AB’nin Ukrayna’dan gelen bireylere geçici koruma sağlamak için verdiği hızlı tepkidir. Avrupa devletlerinin göç yönetişimi politikalarında genellikle önemli değişiklikler uygulamak yerine mevcut politikalarda ince ayar yapmayı tercih etmeleri göç yönetişiminde önemli reformların nadir hale gelmesine yol açmıştır (Czaika vd., 2024: 104, 105).

Dünyadaki çoğu kent, göç ve mültecilerle ilgili küresel zorlukları ele almak için yönetim kapasiteleriyle doğrudan ilgili olan bazı kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kısıtlamaları aşabilmek adına Zürih ve Berlin gibi bazı Avrupa kentleri, kentsel vatandaşlığa yönelik en son yenilikçi önlemlerden biri olarak, statüleri ne olursa olsun tüm sakinlerine kentsel kimlik verilmesi uygulamasını başlatmıştır (Zapata, 2024: 24).

3.3. Türkiye’de Uluslararası Göç Yönetişiminde Bölgesel İşbirliği

Türkiye, jeopolitik konumu ve toplumsal, dinsel ve tarihsel etkilere bağlı olarak, kurulduğu dönemden bugüne kadar hem göç alan hem göç veren ülke konumunda olmuştur. Türkiye’ye doğru demografik yer değişimin en yoğun olduğu günümüz tarihine gelene kadar Türkiye, Yunanistan’dan (1922-1938), Balkanlardan (1923-1945), Almanya’dan (1933-1945), Irak’tan (1988), Bulgaristan’dan (1989), yine Irak’tan (1991) ve Kosova’dan (1999) gelen sığınmacı ve göçmenleri ağırlamak ve hatta çoğuna yeni bir hayat vermek durumunda kalmıştır. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının ardından Türkiye’ye 3,5 milyondan fazla göçmenin gelmesi, Türkiye’yi bir geçiş noktası olarak gören yüz binlerce göçmenin davranışları, Avrupa ülkelerinin de dikkat kesildiği bir konu olmuştur. Öyle ki Türkiye, son yıllarda yaşadığı ve savunduğu göç politikalarıyla “göç veren” ve “transit geçiş yapılan” bir ülke konumlarına ek olarak “göç ülkesi” olarak da anılmaya

başlanmıştır (Kahraman ve Taniyıcı, 2018: 239). Türkiye'nin bu süreçte bir ilgi odağı haline gelmesinde AB müzakereleri, ekonomik ve sosyal açılardan gelişmekte olması, geçiş güzergâhında bulunması, iklim ve çevre şartlarının uygunluğu ve kontrollü göç konusunda nispeten daha esnek davranması gibi faktörler etkili olmuştur (Özden ve Hamurcu, 2019: 451). 2011-2014 yılları arasında, Suriyeli mültecilerin hayatta kalma kaygılarını en aza indirmek ve acil barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için kamu yetkilileri, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar arasındaki iş birliği yoluyla, ülkesinden kaçan tüm Suriyelilerin sınırı geçmesine izin veren bir 'açık kapı politikası' izlenmiştir. Araştırmalar, hakim bir yaklaşım olarak bu "stratejik geçiciliğin" tutarlı bir ulusal entegrasyon politikası tasarlama ve uygulamada zorluklara yol açtığını belirtmektedir. Avrupa'ya mülteci akını Aralık 2015 itibarıyla bir milyona yaklaştığında, AB ve Türkiye'de göç yönetişimi konusunda büyük bir değişim yaşanmıştır. AB, mülteci akınlarını "mülteci krizi" olarak adlandırarak kitlesel göçü yönetmek için mülteci kabul eden devletlerle iş birliğini yoğunlaştırmıştır. 18 Mart 2014 tarihinde Türkiye ve AB arasında, Ege Denizi'ndeki düzensiz deniz sınırı geçişlerini azaltmayı amaçlayan ve ülke içindeki mültecilerin bakımı için Türkiye'ye 3 milyar Avro mali destek verilmesini içeren bildiri imzalanmıştır (Erden ve Özçürümez, 2024: 306).

Türkiye, bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi kapsamında 1991 yılında başlatılan ve Macaristan ile eş başkanlığını sürdürmüş olduğu Budapeşte Sürecinde aktif olarak rol almaktadır. Bu kapsamda, Afganistan, Bangladeş, Çin, Irak, Pakistan ve Suriye'den oluşan İpek Yolu Bölgesi Çalışma Grubu başkanlığını da yürütmektedir (Kara ve Kara: 2015: 15-16).

Türkiye uluslararası göç yönetişimi kapsamında üzerine düşen sorumlulukları yerine getirebilmek adına ülke içerisindeki göçmen nüfusu kontrol edebilmek için önemli adımlar atmaktadır. Bölgesel ve yerel düzeyde Türkiye'de göç yönetişimi valiliklerin genel sorumluluğunda göç idaresi il müdürlükleri ve afet acil durum il müdürlükleri üzerinden yürütülmektedir. Göç idaresi il müdürlükleri, kitlesel göçlerde kişilerin kayıt altına alınması, istatistiklerin tutulması, oturma izinleri, sınır dışı edilmeleri gibi işlemleri; afet ve acil durum müdürlükleri ise il düzeyinde çadır kent ve konteynir kentlerin yönetimini üstlenmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015: 52). Türkiye'de yerel yönetimler ve merkezi teşkilatlanma kapsamında Suriyelilere yönelik geçici barınma merkezlerinin kapatılmasıyla birlikte, barınma desteğine ilişkin net bir politika olmadığından Suriyeli göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını konut piyasası üzerinden karşılamak zorunda kalmaları, hem kiralar hem de emlak piyasası üzerinde önemli bir olumsuz etki yaratmıştır. Bu etki akıllı kentleşme yolunda emek harcayan yerel yönetimlerin de işini zorlaştırmış ve daha ucuz,

daha basit konutlar yapma konusunda arayışlara girmelerine sebep olmuştur (Erden ve Özçürümez, 2024: 307).

Bölgesel ve yerel düzeyde belediyelerin doğrudan göç yönetişimi ile ilgili görevleri bulunmamakta ancak yerel yönetimler düzeyinde de göçle ilgili farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. 6458 sayılı “Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu” 96. maddesinde yerel yönetimlerin göç yönetişimine katılımı düzenlenmiştir. Bu kanunda göçmenlerin toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanılabileceği belirtilmektedir. Ayrıca kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim gibi konularda iş birliğinin yapılabileceği vurgulanmaktadır. Aynı kanunda göçmenlerin sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılması gerektiği belirtilmektedir.

Bu iş birlikleri ile yerel ve bölgesel anlamda yaşanan ekonomik, kültürel ve doğal afetler gibi nedenlerden kaynaklanan göçün birliktelik duygusu doğrultusunda çözülmesi beklenmektedir. Özellikle göç yönetiminde doğal afetlerin olumsuz etkisi son yıllarda artmakta ve bu afetler sonucunda çok sayıda kişi ve kurum olumsuz anlamda etkilenmektedir. Öztürk (2025: 798) tarafından yapılan çalışmada deprem sonrasında kurumların faaliyetlerini yürütmek üzere kalifiye personel bulma konusunda problem yaşadığı belirtilmiştir. Yapılan araştırmada deprem sonrası göç nedeniyle personel kaybı yaşayan kurumların yaklaşık %90'ının, kaybettikleri personellerin yerini dolduramadıkları için gelirlerinde de düşüş yaşadıkları vurgulanmıştır. Benzer çalışmada Tetik ve Akbulut (2023: 97) doğal afetler sonucunda iş gücü kaybı yaşanıldığı ve kurumların finansal bakımdan olumsuz etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de bölgesel ve yerel yönetimlerin göç yönetişimine katkılarının istenilen düzeyde olmadığı ve yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle onuncu Kalkınma Planı Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda yerel yönetimlerin göç konusundaki yükümlülüklerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı raporda göçmenlerin ikamet edeceği kabul merkezleri ile geri gönderme merkezlerinin tespitinde yerel halk ile iş birliğinde hareket edilmesi ve STK’lar tarafından da desteklenmesi öngörülmüştür.

Yerel yönetimler tarafından ise vatandaşların bilinçlendirilmesi konusunda toplantılar yapılması ve bu toplantı sayılarının artırılması gerektiği belirtilmektedir (Kara ve Kara: 2015: 15-16).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası göç kaynaklı sorunlar, çıkarılan bir yasayla, toplanılan bir forumla, yapılan çeşitli araştırmalarla ya da kurumların ve örgütlerin bir araya gelmesiyle bir kalemde çözülebilecek sorunlar değildir. Rittel ve Webber tarafından (1973) belirtilen kötü huylu sorun sayılabilecek olan uluslararası göç sorunları, kolayca tanımlanamayan, belirsizlik içerdiği için çözümü zor olan, tekrar tekrar çözülmek zorunda olan ve bilimsel veriler yerine siyasal yargılara dayanan sorunlardır. Böyle bir sorunun tek bir noktadan ve tek bir bakış açısıyla çözümünün zor olması, bu sorunun çözümü noktasında farklı kişiler, kurumlar ve düşüncelerle iş birliği ve diyalog yapma gereksinimini doğurmaktadır. Göç olaylarının meydana getirebileceği uluslararası olumsuz etkileri en aza indirebilmek veya bu etkileri olumluya çevirebilmek amacıyla birliktelik ve iş birliği kapsamında uluslararası göç yönetişiminin sağlanması gerekmektedir. Uluslararası göç yönetişimini sağlayabilmek için konuyla ilgili ülkelerin bir araya gelerek sorunlara yönelik ortak çözüm önerileri geliştirmesi ve bölgesel iş birliğinin oluşturulması bir zorunluluktur. Bölgesel iş birliğinde aynı coğrafyada yer alan ülkeler arasında göçle ilgili ortak sorunlara yönelik çözüm arayışlarında bulunabilmek ve uluslararası göç yönetişimine yönelik bir birliktelik oluşturmak istenmektedir. AB ile Türkiye arasındaki iş birliği çerçevesinin, “iş birliği” kelimesinin içeriğine bağlı olarak her iki taraf için de aynı derecede fayda ve zarar etkisi içermesi gerekmektedir. İşbirliğinde bir tarafın “mış gibi” politikasına karşılık diğer tarafın özverili ve risk alan politikalar izlemesi, iş birliği anlayışını önemli ölçüde zedeleyecektir.

AB tarafından yaklaşık çeyrek asırdır kullanılan göç yönetişimi kavramı Türkiye’de yaklaşık on yıldır kullanılmaktadır. Göç yönetişimi kavramı ile farklı aktörlerin göç yönetiminde yer alması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye’de kurulmuş olan ve göç yönetişiminde etkili olan kurumlar, Göç İdaresi Başkanlığı, Göç Politikaları Kurulu ve AFAD gibi kurumlardır. Ayrıca göç ile ilgili doğrudan etkili olan bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yanında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası faaliyet gösteren ancak bölgesel işbirliğini güçlendirmek amacı ile çalışmalarını yürüten paydaş kurumlar göç yönetişimi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de il ve ilçe göç idaresi müdürlüklerinin yanında bölgesel ve yerel düzeyde göç konularıyla yetkilendirilmiş yerel yönetimler ve STK’lar yok denecek kadar yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde Türkiye’de göçle ilgili bilinçlendirme çabaları yerel düzeyde istenilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Uluslararası göçün etkili bir şekilde yönetilmesi ve göç yönetişiminin iyi bir düzeyde uygulanabilmesi için yerel yönetimler ve STK gibi paydaşların katılımcı bir süreç içerisinde iş birliği yapmaları gerekmektedir. Merkezi yönetim, paydaşlar arasında koordinasyonu kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmalı ve tüm süreci şeffaf bir şekilde paylaşmalıdır.

Kaynakça

- Açar, D. A. ve Yalçinkaya, H. (2022). Politika Önerileri: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Çatışmalar, Düzensiz Göç ve Türkiye'nin Güvenliği. *Göç ve Güvenlik Alanında AB ve Türkiye Arasındaki Diyalogun Güçlendirilmesi*, 165-177.
- Alu, A., Oğurlu, Y., Özkan, Ö., Öztürk, İ. ve Alu, D. (2017). Avrupa Birliği Hukuku Kapsamında Göç Yönetimi, Yetkilendirme, Yetki İkamesi ve Ölçülülük İlkesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 95-107.
- Avrupa Birliği Zirvesi. (2016). *29 Kasım 2015 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi*. Ankara: AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Bulut, Y. ve Aslan, M. M. (2022). Göç yönetiminde Akıllı Kent Uygulamalarının Rolü: Açık Veri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 135-148.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2009). Migration in the Asia-Pacific Region. *Migration Information Source*, 10, 1-11.
- Cuttitta, P., Pécout, A. & Phillips, M. (2022). Civil Society and Migration Governance Across European Borderlands. *Journal of Intercultural Studies*, 44(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/07256868.2022.2160099>.
- Czaika, M., Bohnet, H., Zardo, F. & Bijak, J. (2024). European Migration Governance in the Context of Uncertainty. *International Migration*, 62(6), 93-110.
- Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 23-62.
- Elmas, F.Y. (2017). AB Dış Göç Politikasındaki Kayıp Parça: Göçmen Odaklı Yaklaşım, *ATAUM*, 564. 401-430.
- Europa (2025). *Avrupa Birliği (AB)'nin Göç Tanımı*. Avrupa Komisyonu. 09 Haziran 2025 tarihinde https://affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-cmn/cmn-asylum-and-migration-glossary/glossary/migrant_ Erişim Tarihi: 10.06.2025.
- European Commission (2024). *The EU and the Migration Crisis*. <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/migration-crisis/cn/> Retrieved: 18.04.2025.
- Eurocities (2025). Cities and Migrants Rights in The Era of Digitalisation. <https://eurocities.eu/latest/cities-and-migrants-rights-in-the-era-of-digitalisation/> Retrieved: 18.04.2025.
- Erden, Y. & Özçürümmez, S. (2024). Mass Migration Governance and Openness Toward Refugees: Comparing Germany and Turkey. *International Migration*, 62(1), 303-318.

- Göç İdaresi Başkanlığı (2025). Göç Kurulu. <https://www.goc.gov.tr/goc-kuru-lu> Erişim Tarihi: 28.05.2025.
- Haque, Shahidul. (2006). *International Cooperation to Manage Migration. Managing Regional Public Goods: Labor Migration and Public Health*. Bangkok: Asian Development Bank Institute, 1-11. <http://www.adbi.org/files/cpp.module5.int.coop.mm.pdf> Retrieved: 30.06.2014.
- Hugo, G. (2011). *People on the Move: Managing Migration in Today's Commonwealth*. Final Version of Third Report to the Ramphal Commission on Migration and Development, London.
- IOM. (2004). International Organization For Migration. International Cooperation. Essentials of Migration Management Volume One: Migration Management Foundations, IOM. http://www.rcmvs.org/documentos/IOM_EMM/v1/V1S07_CM.pdf Retrieved: 06.07.2014.
- IOM. (2013). Göç Terimleri Sözlüğü. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim Tarihi: 28.04.2025.
- IOM. (2022). Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü (İOM). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim Tarihi: 09.06.2025.
- Işıkcı, Y. (2017). Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 25-47.
- Kahraman, S. ve Tanıyıcı, Ş. (2018). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç Yönetişimi. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(1), 235-280.
- Kara, M. ve Kara, C. Ö. D. (2015). Türkiye'de Göç Yönetişimi: Kurumsal Yapı ve İşbirliği. *Journal of Entrepreneurship & Development / Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2).
- Kocaoğlu, M. ve Usta, S. (2020). Türkiye'de Enerji Politikaları ve Bölgesel İşbirliğinin Önemi. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 16(2), 189-202.
- Koçancı, M. ve Namal, M. K. (2017). Kitlesele Göç Hareketleri ve Türkiye. *Journal of Awareness*, 2 (Special 3), 229-248.
- Memişoğlu, F. (2019). Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Göç Bağlamında İnsan Ticareti. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 239-287.
- NTV. (2024). AB'den Türkiye'ye 1 milyar Euroluk Ek Fon. https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-turkiye-ye-1-milyar-euroluk-ek-fon,-rlQuZjOdE-OgkFEoe_HyUg, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Öner, N. A. Ş. (2019). Sonuç: Küresel Yönetişimin Evrimi ve Uluslararası Göç. <https://www.researchgate.net/publication/330540908>, (307-328). Erişim Tarihi: 05.06.2025.

- Özden, Y. ve Hamurcu, A. (2019). Uluslararası Göç Yönetişimi ve Türkiye. *AS-SAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 447-455.
- Özer, Y. Y. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Yasalaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi. *Journal of Faculty of Political Science*, 45, 73-88.
- Öztürk, Ö. (2025). 6 Şubat Depremlerinin Teknokent Girişimcileri Üzerindeki Etkisi: Malatya Teknokent Örneği. *Firat University Journal of Social Sciences*, 35(2), 787-800, <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1599327> Erişim Tarihi: 10.06.2025.
- Rittel, H. W. & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155-169.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 59-79.
- Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2014). Türkiye’de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Solomon, M. K. (2008). International and Regional Cooperation/ Regional Consultative Processes. Inter-State and Intra-Regional Cooperation on Migration Management in the IGAD Region, A Workshop Report 12th - 14th May 2008, Addis Ababa, Ethiopia, IOM, 55-57.
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 269-289.
- TEPAV. (2020). Zorunlu Göçmenler İçin Sosyal Eşitlik: Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerin ve STK’ların Rolü. <https://tr.boell.org/tr/2021/03/25/zorunlu-gocmenler-icin-sosyal-esitlik-pandemi-surecinde-yerel-yonetimlerin-ve-stkların-erişim> Erişim Tarihi: 01.06.2024.
- Tetik, N. ve Albulut, İ. İ. (2023). Şubat 2023’te Yaşanan Depremin Ekonomik ve Finansal Etkileri: İhracat Üzerinden Bir İnceleme. *Kabramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler*, Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Gaziantep, (93-103).
- Tuygun, F. S. (2023). AB’de Sınır Aşan Kriz Yönetiminde AB Ajanslarının Rolü. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 449-476.
- Uçak, O. (2017). Göç Hareketleri ve Medyada Göçmen Haberleri. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 242-254.
- UNHCR. (2022b). *Refugee Data Finder*. Available from: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=5G8fDq> Retrieved: 02 23, 2022,
- Üstübiç, A. (2017). Türkiye’de Göç Politikaların Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya. *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.

Yazgan, H. (2018). AB'nin Güney Komşuları ile İlişkileri: Göçün Güvenlikleştirilmesi ve Sivil Topluma Etkiler. *Mukaddime*, 9(3), 21-38.

Zapata, R. (2024). Resilient Urban Turnaround in Migration Governance Studies. *International Migration*, 62(4), 20–40. <https://doi.org/10.1111/imig.13277>

Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Değişmeyen Göç Politikası¹

Jale Taşoğlu²

Özet

Devletlerin kendilerine kitlesel olarak akın eden sığınmacılara kapasiteleri oranında kapı açma, geçici barınma olanağı sağlama, temel ihtiyaçlarını karşılama ve onları geri göndermeme yükümlülükleri bulunmaktadır. Çalışma 2011 yılında Suriye’de meydana gelen iç savaş sonrası Türkiye’ye sığınan ve sayıları 4 milyonu aşan Suriyeli sığınmacılara yönelik göç politikasının kendi içinde istikrarlı olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye, Suriyeli sığınmacıları “geçici koruma altına” alarak onlara geçici ve pragmatik bir hukuki statü kazandırmıştır. Türkiye on yıl önce de, bugünde Suriyelilere dönük olarak yaptığı çalışmaları ve düzenlemeleri geçicilik unsuru üzerine kurmuştur. Yıllar içinde sığınmacılara oturma, eğitim, çalışma hakkı gibi temel haklar tanınırken, bazı Suriyelilere istisnai olarak vatandaşlık da verilmiştir. Bu çalışmada, Suriyeli sığınmacıların hukuki statüleri ve bu statü çerçevesinde kendilerine tanınan haklar ve Türkiye’nin vazgeçemediği geçicilik temelli göç politikası incelenmiştir. Zaman zaman uygulanan göç politikalarında kafa karışıklığı görülse de, geçicilik politikasının kalıcı ve bu doğrultuda uygulanan kararların da istikrarlı olduğunun tespiti amaçlanmıştır.

1. GİRİŞ

21. yüzyıl, milenyum çağı ve bilgi çağı olarak adlandırılmakla birlikte, tarihe “göçler çağı” olarak geçmeye de aday bir yüzyıldır. Küreselleşme ile birlikte dünyanın her yerinde yaşanan bölgesel ve yerel ölçekli siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, silahlı çatışmalar, terör olayları, insan hakları ihlalleri binlerce insanın yerinden edilmesine sebep olmuştur. Büyük güçlerin,

1 Bu çalışma, 2023 yılında tamamlanan “Uluslararası Hukuk ve Avrupa Birliği Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hakkı: İzmir Örneği” adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır

2 Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, jale.tasoglu@deu.edu.tr, ORCID:0000-0001-5279-2247

zengin Ortadoğu ülkelerine ait doğal kaynaklara ilgileri nedeniyle yaptıkları müdahaleler, bölge ülkelerinin iç düzenlerini bozmuştur (Altunç vd., 2017: 203). Arzu edilen politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, iç karışıklıklar ve çatışmalar sonucunda yüzbinlerce yerel nüfus yerlerinden ayrılmak, başka ülkelere sığınmak ve uluslararası koruma talep etmek zorunda kalmıştır.

Söz konusu zorunlu ve kitlesel göçlerin büyük çoğunluğu sınır aşırı gerçekleşirken, aynı ülke içinde yerinden edilen büyük çaplı insan kitleleri de olmuştur. Hali hazırda devam eden Ukrayna-Rusya savaşı, Çin-Tayvan gerilimi, İsrail-Gazze problemi, Suriye, Yemen, Libya, Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, devletlerin bitmeyen kaynak istahları, yeni dünya düzeni³ ve belki de din savaşları bölgesel hatta küresel kriz ve çatışmaların süreceğini göstermektedir. Bu çatışma ve gerilimlere mevcut çevre koşullarından kuraklık, açlık ve su savaşları gibi riskler de dahil edildiğinde, aynı yüzyılın başında dünyanın ikinci ve büyük ölçüde bir göç dalgasına maruz kalması şaşırtıcı olmayacaktır.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan kitlesel göçten en çok etkilenen komşu ülke Türkiye olmuştur. Sınır kapıları ani ve zorunlu olarak şiddet ve çatışmalardan kaçıp gelen binlerce insanla dolmuştur. Türkiye bir anda hem hedef, hem de gelen kişilerin Avrupa ülkelerine Türkiye üzerinden gitmek istemeleri nedeniyle transit ülke haline gelmiştir. Başlangıçta karşılaşılan probleme ani ve insani olarak çözüm bulunmaya çalışılmış ve mevcut göç politikaları ile geçici tedbirler alınmıştır. Ancak 2013 yılında göçün sınırları ve sayısı tahmin edilemeyecek ve beklenmeyen rakamlara ulaşınca Suriyeliler için oluşturulacak politikalarda önemli değişimler kaçınılmaz olmuştur. Konjoktüre ve yıllara göre zaman zaman Suriyelilere yönelik siyasi söylemler ve uygulamalarda tutarsızlıklar, çeşitli gel gitler yaşanmıştır. Ancak bir bütün olarak bakıldığında, devletin amacının Suriyelilere geçici olarak bakmak ve kalıcılıkları konusunda ciddi bir isteme sahip olunmadığını görmek olacaktır. Elbette istisnalar kaçınılmazdır ancak genel duruş “geçicilik” konusunda istikrarlı tutumdur.

Bu çalışmada, Suriyeli sığınmacılara ilişkin mevcut görüşlerden farklı olarak, 2011'den beri Suriyeli sığınmacıları ağırlayan Türkiye'nin değişmeyen asıl hedef ve isteminin şartlar düzeldiğinde onları geri göndermek olduğu ve bu konuda da istikrarlı hareket ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Türkiye uyguladığı tüm kamu politikaları ve hukuki düzenlemeler ile istikrarlı bir şekilde geri gönderme doğrultusunda hareket etmektedir. Anılan nedenle Suriyeli sığınmacılara kalıcı bir çözüm yerine geçici koruma statüsü tanınmış

3 Bize göre yeni bir sömürgecilik, kaynak paylaşımı, farklı bloklaşmalar, çok kutupluluk, doğu ve batı arasında yeniden var olma savaşını ifade eden karmaşık bir düzen

ve aradan çok uzun yıllar geçmesine rağmen bu statüyü sonlandıran bir süreç getirilmemiş ve bireysel koruma yöntemlerine geçişi sağlayan bir düzenleme de yapılmamıştır. Aksine bu konuda örnek alınan Avrupa Birliği Geçici Koruma Genelgesinden farklı düzenlemeler kabul etmiştir.

2. GENEL OLARAK ZORUNLU VE KİTLESEL GÖÇ

Birleşmiş Milletler (BM)'e göre, bir nüfus hareketinin göç olarak nitelendirilebilmesi için gidilecek olan yerde bir yılı aşkın süre ile kalınması ve sürekli yerleşmek amacıyla gidilmesi gerekmektedir (Akgür, 1997: 41 aktaran Ertan ve Ertan, 2017: 11). Ancak bu tanım daha çok gönüllü ve iradi yapılan göçler için geçerlidir. Devletlerin en önemli görevlerinden biri egemenlik ilkesi gereği vatandaşlarını korumaktır. Büyük devletler ise vatandaşlarını dünyanın her yerinde koruyabilme kapasitesine sahiptirler. Çatışmalar ve şiddet olayları nedeniyle ortaya çıkan istem dışı göçlerde, bir devletin kendi vatandaşlarını koruyamaması veya hatta tehdidin kendisinden kaynaklanması bile söz konusudur. Böyle bir durumda çatışmadan kaçıp, yerleşim yerlerini terk eden kişiler başka ülkelere sığınmakta ve uluslararası koruma aramaktadır. Zorlayıcı sebepler yüzünden göç eden kişi veya topluluğun, varılan ülkede hangi statüde ve ne kadar kalacağı ise belirsizdir. Bu kişilerce yapılan göç belirli bir plana bağlı ve yerleşmek niyetiyle yapılan bir göç eylemi olmadığından zorunlu ve aynı zamanda düzensiz göç olarak kabul edilmektedir. Ülkemize sığınan Suriyeliler bu anlamda düzensiz olarak ülkemize girmiş yabancılardır. Zorunlu göçle kendi ülkelerinden ayrılan topluluklar dünyanın her yerine aynı şekilde yayılabilmektedir.

Göçü düzenleyen uluslararası belgeler göç edenleri göçmen, mülteci, sığınmacı, kaçak/düzensiz göçmen gibi kavramlar ile tanımlamakta ve göç edilen ülkeye de bu kişiler için hukuki statüler belirleme sorumluluğu yüklemektedir. Ancak göç edilen ülkenin göç edenlere ne tür bir statü vereceği konusu büyük oranda o ülkenin egemenlik alanına tabidir. Uluslararası göç literatüründe göç hareketlerinin seyrine göre ülkeler de farklı şekilde değerlendirilmektedir. Göç veren ülke kaynak ülke olarak kabul edilirken, göç edilen ülke hedef veya varış, başka bir ülkeye varmak için üzerinden geçilen ülke ise geçiş ya da transit ülke olarak tanımlanmaktadır. 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan iç savaş, yaşanmış en büyük nüfus ve mülteci hareketlerinden birini doğurmuş, savaşın yol açtığı yoğun göç dalgası başta Türkiye olmak üzere çok sayıda ülkeyi etkilemiştir. Suriye'den kaçan 6.6 milyon Suriyeli'nin (UNHCR, 2018) %80'i, yani yaklaşık 5.2 milyonu Türkiye'ye sığınmıştır (Erdoğan, 2019: 2). Bu anlamda Suriye uluslararası göç literatürüne göre kaynak ülke olurken, Türkiye hem transit hem de hedef ülke konumunda değerlendirilecektir.

Mülteci ve sığınmacı kavramları genellikle zorunlu ya da dış göç başlıkları altında yer almaktadır. Mültecilerin durumunu düzenleyen, 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi, mülteci kavramına dair net bir hukuki tanım oluşturmuştur. Mülteci “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya ülkesine dönmek istemeyen kişidir” (m.2). Sığınmacı ise mültecilik statüsü askıda olan, başvurusu incelenirken kısa süreler için kendisine barınma hakkı tanınan kişidir (Pazarcı, 2005: 185). Sığınmacı, sığınma hakkı verildiği andan itibaren mülteci statüsüne sahip olmaktadır. Kaçak ya da düzensiz göçmenler, başka bir ülkeye geçiş yaparken yasal izinleri almamış ve gerekli belgelere sahip olmayan ve hatta çoğu zaman göçmen kaçakçıları tarafından istismar edilen kişilerdir (Yılmaz, 2014: 1689). Göçmen ise kendi isteği ile ülke veya bölge değiştiren ve yerleşmek amacıyla hareket eden kişilere denildiğinden, diğer kavramları da içine alan genel ve çatı bir kavramdır.

Şiddet ve iç savaş nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler genelde komşu ülkelere sığınmaktadırlar. Türkiye, Lübnan ve Ürdün, Suriye'ye komşu ülkeler olmaları ve Avrupa ülkelerinin sınırlayıcı göç politikaları nedeniyle çok fazla sığınmacıya ev sahibi olmak durumunda kalmıştır. Bu mihvalde Suriye kaynaklı sığınmacı krizi en fazla sığınmacı barındıran ve hedef ülke olan Türkiye'nin en güncel sorunu olmaya devam etmektedir. Göç eden insanların içinde bulundukları olumsuz koşullar, akın ettikleri ülkeleri iktisadi, sosyal, insani ve kültürel yönden etkilemektedir. Dolayısı ile toplu insan hareketliliği yani kitlesel göçler (BM'ye göre 100 binin üzerinde) hedef ülkelerde kriz ve tehdit olarak görülebilmektedir. Söz konusu komşu üç ülke de, göç akınının başlamasından bu yana on yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, sığınmacıları entegre etmek yerine geri göndermek üzerine düzenlemeler yapmış ve sınırlı politikalar uygulamıştır. Örneğin Ürdün ve Lübnan, 2019'da Esad rejimi ile Suriyelilerin dönüşüne ilişkin bir anlaşma imzalamıştır (Özkızılcık, 2022). Türkiye 2013 yılından itibaren entegrasyon problemini çözmenin kolay olmayacağını ve çok uzun yıllar alsa da tarihte bu problemi tam olarak çözmüş bir ülke olmadığının farkında olarak bu yolu nihai bir çözüm yolu olarak görmekten haklı olarak kaçınmıştır. Kayıtlı 3.8 milyonu aşan bir sığınmacı nüfusunu Türkiye'nin toprak, ekonomi, ve çalışma imkanları taşıyamamakta, bunun sürdürülebilirliği rasyonel olmamaktadır.

3. TÜRKİYE'NİN SURİYELİLERE DÖNÜK POLİTİKALARI

Türkiye, Suriye krizinin başlangıcında sınırlarına dayanan insan hareketinin geçici ve sınırlı olduğunu varsayarak, onları ‘misafir’ olarak kabul etmiş, siyasi söylemlerde bu ifadeyi kullanmış ve mevcut göç politikaları ile krizi yönetmeye çalışmıştır. Türk halkı da zor durumda olan Suriyeli komşularına insani duygular ile yaklaşmış, bu kişilerin geçici olarak ülkeye kabul edilmelerini anlayışla karşılamıştır. Suriyeli misafirlerin sayıları arttıkça ve kalış süreleri uzadıkça, var olan göç politikaları yetersiz kalmış, konuya çözüm bulma gereği doğmuştur. Suriyelilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra artık sağlık, dil öğrenimi, eğitim, işgücü piyasalarına erişim gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve bu yönde politikalar geliştirilmesi elzem hale gelmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Bu anlamda yeni düzenlemeler ve yasal reformlar yapılmış, Suriyelilerin ülkeye girişi, kalışları ve hukuki durumlarının belirlenmesine yönelik kurumlar oluşturulmuş, haklarının sınırları belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Uygulamalar özellikle okul çağı çocukları ve gençler için doğal, yetişkin ve çalışma yaşında olanlar için istemsiz ve kendiliğinden bir entegrasyon süreci başlatmışsa da, Türkiye’nin Suriyelilere kalıcı gözle bakmayışının temelini oluşturan geçici koruma rejimi halen yürürlükte olup, özel ve dikkatlice seçilmiş bir rejim olarak devam etmektedir.

Uluslararası arenada, Suriyeliler ile ilgili tartışmaların en başında kuşkusuz öncelikli sırayı hukuki statü problemi almıştır. Zorunlu göçle gelen kişilerin korunması, geri gönderilmemesi ve hukuki statülerini düzenleyen uluslararası koruma rejimi, hem insan hakları sözleşmelerinde hem de mültecilerle ilgili temel belgelerde yer almaktadır.

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü, II. Dünya Savaşı’ndan sonra imzalanmış mültecilerin uluslararası düzeyde yasal haklara sahip olmasını sağlayan ve sorumluluklarını belirleyen en temel ve koruyucu hukuki belgelerdir. Ancak hem sözleşme hem de protokol günümüzün, yoğun ve güncel kitlesel mülteci hareketlerine uygun çözümleri sağlayamamaktadır. Yerinden edilmiş sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılayacak geçici mülteci kampları bile yetersiz kalmaktadır. Mevcut durumda silahlı çatışmalar ya da yaygın insan hakları ihlalleri nedeniyle ülkesini toplu halde terk etmek zorunda kalan insanlar; 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü kapsamında bireysel koruma hakkı tanıyan mülteci statüsünden yararlanamamaktadır. Bu durumda, toplu hareket edenler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 14. maddesine göre iltica hakkından yararlanıp sığınmacı olabilmektedirler.

Bu durum uluslararası hukukta bir koruma ve statü problemi ortaya çıkarmaktadır. Sağlanacak hukuki statünün sığınmacılara tanınacak hak ve imkanlar konusunda belirleyici olması, konunun önemini de göstermektedir. Statü problemlerini çözmek, temel belgelerdeki açıkları kapatmak ve öngörülemeyen durumlarda ortaya çıkan kitlesel akınlara çözüm bulmak adına Birleşmiş Milletler ve Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2004 Geçici Koruma Kılavuzunu (UNHCR Guidelines, 2004) ve Avrupa Birliği (AB) de ortak sığınma sistemini oluşturan, 2001 AB Geçici Yönergesi/ Direktifini (Council Directive 2001/55/EC) hazırlamıştır. Her iki belge de mülteci krizlerine çözüm bulmaya çalışan ve geçici koruma rejimi oluşturan tamamlayıcı aynı zamanda yol gösterici rehber belgeler olarak uluslararası hukukta yerini almıştır. Göçlerin yönetilmesi sadece uluslararası temel ve rehber belgelerle değil aynı zamanda uluslararası örgüt ve kuruluşların da çabaları, işbirliği ve uygulamaları ile mümkün olmaktadır.

Bu mihvalde, geçici koruma sistemini geliştiren BMMYK, 1951 yılından beri mültecileri korumak ve mülteci sorunlarını dünya çapında çözmek için uluslararası eylemleri yönetip, koordine ederek mültecilere ve göç alan ülkelere yardımcı olmaya çalışmaktadır (Aslantürk, 2018: 21). Söz konusu birim, herkesin sığınma isteme ve başka ülkelerde güvenli bir sığınak bulma hakkını kullanabilmesini sağlamayı görev edinmiştir. BMMYK, geçici koruma rejimi ile sığınma ihtiyacı içinde olan kitlenin 'geri gönderilmeme' ilkesinden faydalanmasını da garanti altına almıştır (BMMYK İcra Komitesi 19 ve 22 nolu kararları). Bu anlamda geçici sığınanlar için "gönüllü olarak ülkelerine dönme", "yerel olarak entegrasyon" veya "üçüncü bir ülkeye yerleştirme" seçenekleri ile kalıcı çözümler de sunmaktadır (Şimşek, 2018: 367-392). Türkiye, Suriyelilere yönelik uygulamalarında BMMYK ve diğer uluslararası örgütler ile işbirliği halinde çalışmalar yapmıştır.

Türkiye'ye sığınan Suriyeliler, hukuk, dış politika, güvenlik, sağlık, eğitim, istihdam, ekonomi, kültür gibi hayatın tüm boyutlarına dokunan ve kendini hissettiren olgular, ihtiyaçlar ve problemler ortaya çıkarmıştır. Örneğin bazı illerde demografik yapı değişmiş, Türkiye'nin mevcut göç mevzuatı tamamen değiştirilmiş, Suriyeliler günlük hayatın en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Türkiye taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve iç hukuktaki düzenlemeleri nedeniyle Suriyeli sığınmacılara mülteci statüsünü verememiştir. Aynı zamanda Suriye'den gelen kitlesel akın karşısında bireysel koruma statülerini de işletememiştir. Anılan nedenle uluslararası koruma arayan Suriyeliler için, açık kapı politikası, geri göndermeme, süresiz kalış süresi ve kamplarda insani yardım sağlanması çerçevesinde geçici bir koruma sistemi oluşturulmuştur (UNCHR, 2017). Türkiye, Suriye'den gelen sığınmacılara, uluslararası hukukta açık bir tanımı bulunmayan, sadece

kitlesel akınlarda acil ihtiyaçlar nedeniyle başvuru alan, aynı zamanda esnek, faydacı ve pragmatik kabul edilen “geçici koruma statüsünü” vermiştir.

3.1. Geçici Koruma

Geçici koruma, bağlayıcılık arz eden uluslararası bir sözleşme ile belirlenmiş bir tanıma sahip değildir. Anılan nedenle geçici koruma rejimi ülkelere göre değişen anlam ve uygulamalar şeklinde görülebilmektedir. Özellikle Yugoslavya iç savaşından sonra ortaya çıkan geçici koruma rejiminin en önemli ayırt edici özelliği, hem BMMYK kılavuzu, hem de AB Geçici Yönergesinde “kitlesel sığınma” olarak belirtilmiştir. Geçici korumayı uluslararası korumadan ayıran diğer unsurlar ise; hareketin ani olması ve geniş çaplı bu hareket karşısında “sığınma devletinin kapasitesi” yani durumu nasıl kontrol altında tutacağı ve yöneteceği olarak değerlendirilmiştir. Geçici koruma, kitlesel bir akın ve sığınma durumunu, temel insan haklarından taviz vermeyecek şekilde geçici önlemlerle atlatmayı amaçlayan tedbir niteliğinde bir koruma türüdür (Çelikel/Öztekin, 2020: 170). Geçici korumanın temel amacı ise mülteci ve sığınmacıları güvenli bir alana yerleştirdikten sonra temel ihtiyaçlarını karşılamak ve insan haklarını güvence altına almaktır (Çiçekli, 2009: 17). Geçici korunanlar ise, kaynak ülkede yaşanan karışıklıklar nedeniyle, zorunluluktan ötürü hedef ülkeye sığınmış, ülkelerini terk etme nedenleri ortadan kalkıncaya kadar yani geçici bir süre için hedef ülke tarafından kabul edilmiş kişilerdir. Bir başka ifade ile uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınmamış yabancı ‘geçici korunan’ dır (GKY, m. 3/1g).

Geçici korumanın ne şekilde uygulanacağı devletlerin egemenlik hakkı içerisinde değerlendirildiği ve takdir yetkisine bağlı olduğundan, bu konu farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Bazen devletler, geçici koruma için yasal bir statü bile oluşturmamakta ve korunacak kişilerin kendi ülkelerine geri dönemeyeceklerini fiilen varsayabilmektedir (Eren, 2018:76).

Geçici koruma, uluslararası koruma türü olmadığından ve ani göçler için acil çözüm olarak getirildiğinden BMMYK bu uygulamayı süreli bir uygulama olarak görmektedir (UNHCR, Roundtable, 2012: 2). Bir başka ifade ile geçici olması ve süreli olması, kitlesel sığınma ile gelen ve uluslararası korumadan yararlanan kişilere, kaynak ülkedeki sorunların ortadan kalkması ve güvenli ortamın oluşması halinde toplu şekilde geri dönecekleri gözüyle bakılması sonucunu doğurmaktadır. Hatta geçici korunanların kalıcı sığınmacılara dönüşmesinin engellenmesi dolayısı ile geri dönüşlerin garanti altına alınması hedeflenmektedir (Fitchpatrick, 1994: 19-24). Geçicilik vurgusu nedeniyle hem Avrupa Yönergesi, hem de BMMYK 2014 Geçici

Koruma Rehberi, entegrasyon yönteminde pek hevesli gözükmemektedir (UNHCR Guidelines, s. 3. 9/ii). Bunun yerine kaynak ülkede sorunu çözme, güvenli bölgeler oluşturma yöntemleri de denenmektedir.

Türkiye geçici koruma statüsünün ne kadar süreceği hakkında yasal bir süre belirlememiştir. Ancak bu durum geçici korunanların geri dönemeyeceklerini önceden kabul şeklinde değil, kalıcı olmalarının önünü kapatmak içindir. Dolayısı ile Suriyelilerin geçici koruma statüsü kapsamında ne kadar süreyle korunacakları ve kalacakları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenlik ve takdir yetkisinde olup, sonu bilinmemektedir. Zaman zaman 'uyum politikaları', zaman zaman 'üçüncü ülkeye yerleştirmeler' ki çok sınırlıdır, ama çoğu zaman 'geri gönderme' istem ve uygulamaları Suriyeli yabancılara yönelik devlet politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar geçici korunanlar için getirilmiş bu üç kalıcı çözüm duruma göre ve bazen eş zamanlı denense de,⁴ asıl amaç geri gönderme üzerine kurulu bir politikadır. Bu geri gönderme rejimi uluslararası hukuka göre elbette gönüllü ve Suriye'de güvenli şartlar olduğu takdirde olacaktır. Bu nedenle de İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Göç Politikaları Geliştirme Merkezi birlikte gönüllü geri dönüşleri destekleyici projeler geliştirmektedir (N-AVRR Projesi).

Türkiye dağınık şekilde düzenlenmiş mülteci hukukuna ilişkin mevzuatı bir çatı altında toplamak ve Suriyelilerin kitlesel göçlerine bağlı olarak oluşan mevzuat boşluğunu doldurmak için yeni hukuki düzenlemeler yapmıştır. AB'ye katılım ve uyum süreci de düşünülerek, 2001 'Geçici Koruma Direktifi' yani AB Konsey Yönergesi rehber alınmıştır. Bu doğrultuda, Nisan 2013'te yürürlüğe giren 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" (YUKK), bu Yönerge çerçevesinde hazırlanmıştır. Söz konusu Kanun, dağınık göç mevzuatını tek bir çatı altında toplamayı ve Türkiye göç yönetim sistemini Avrupa standartlarına uygun hale getirmeyi hedefleyen temel nitelikteki ilk kanundur (Elitok, 2013: 163).

YUKK, yabancıların Türkiye'ye girişleri ve çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak uluslararası korumaya ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Bu konuyla ilgili olarak göçe ilişkin hizmetleri yürütmek için İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (daha sonra Genel Başkanlık olarak değiştirilmiştir) (GİGM/GİGB) kurulup, yetkilendirilmiştir. YUKK, yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişi, Türkiye'de kalışı, izinsiz çalışması ve Türkiye'den çıkışını ise yasadışı/düzensiz göç olarak tanımlamıştır (YUKK, m.3/1,2). Düzensiz göç ulus devlet yapısına aykırı olduğu için istenmeyen bir durumdur ve birçok ülkenin

4 Bkz, 2019, 11. Kalkınma Planı; 2018, Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı

kanununda da yasa dışı göç olarak geçmektedir (Yılmaz, 2014: 1689). Anılan nedenle tüm devletler düzensiz göçle mücadele etmekte ve işbirliği yapmaktadır. Düzensiz göçte göç edenler, yasal koşulları sağlamadan ülkenin uluslararası sınırlarını geçmekte veya ülkeden ayrılmaktadırlar (Akıncı vd., 2015: 63). Bu eylemde bulunan kişiler düzensiz göçmen sayılacağından, Türkiye’ye sığınan Suriyeli yabancılar da aslında düzensiz göçmenlerdir.

3.2. Karşılaştırmalı Olarak Geçici Koruma Uygulamaları

YUKK’ da yabancılara verilecek uluslararası koruma türleri iki ayrı başlık altında yer almıştır. Bireysel başvurularda uluslararası koruma statüleri; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüsü olurken, geçici koruma kitlesel göçler için öngörülen koruma statüsü olarak düzenlenmiştir. Geçici Koruma, *“ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancıların kitlesel akım durumlarında sağlanacak bir koruma”* olarak ifade edilmiştir (YUKK, m.91). 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) ise geçici koruma statüsünün amaç ve kapsamı ile kanunun uygulama esaslarını düzenlemiştir. Yönetmeliğe göre uzun süre Türkiye’de kalan Suriyelilere bireysel olarak uluslararası koruma talebinde bulunmamaları şartı ile geçici koruma statüsü tanınmıştır (Şahankaya, 2018: 17-18). Göç İdaresi Genel Başkanlığı kontrolünde, kamplarda yaşayan Suriyelilerin barınma ve sağlık konusundaki ihtiyaçlarının karşılanması için Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) ile tüm Türkiye’de Suriyelilerin sosyal yardımlara ulaşması ve ihtiyaçlarının karşılanması için Kızılay görevlendirilmiştir.

Türkiye, Suriyeli sığınmacılara “geçici koruma statüsü” verirken bireysel başvuru yolunu kapatarak (GKY, m.16), BM ve AB uygulamalarından farklı bir yol seçmiştir. Uluslararası koruma statüleri bireysellik arz etmektedir. Geçici koruma statüsüyle uluslararası koruma sağlanmasında geçici ve acil durumların varlığı aranmakla birlikte genellikle bu korumayı sağlayacak ülke, kendisinin belirlediği süreçle sınırlı olarak bu statünün imkan ve hizmetlerini de kişilere sunmaktadır. Geçici koruma statüsü halen yürürlükte olup, ne zaman farklı bir statüye evrileceği konusunda bir süre öngörülmemiştir.

Uluslararası hukukta ve uluslararası metinlerde üzerinde konsensüs sağlanmış, uygulamada ise devletlerin taktir yetkisinin de etkili olduğu üç kalıcı çözüm yöntemi benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Bu kalıcı çözümler; gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. KALICI ÇÖZÜMLER

BMMYK'nın evlerine dönmesi mümkün olmayan veya ev sahibi ülkede kalmak istemeyen mülteciler için öngördüğü ve diğer ülkelerce de benimsenen kalıcı çözümler; gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Gönüllü Geri Dönüş

Mültecilerin kendi ülkelerine geri dönme hakkı gönüllü geri dönüş ilkesinin temelini oluşturur (Peker ve Sancar, 2001: 32). BMMYK Tüzüğünde, (BMMYK, 1950) uluslararası koruma türlerinin ve geçici korunanların bu statülerinin devam etmesi amaçlanmamıştır. Bir başka ifade ile geçici koruma adıyla müsemma olarak geçici olup, asla uluslararası koruma yöntemlerinin bir alternatifi olarak görülmemelidir (Fitzpatrick, 2000: 280). BMMYK, korumadan yoksun ve uluslararası koruma arayan kişilere öncelikle bu korumanın sağlanması görevini üstlenmiştir. Sonrasında koruma sağlayan devlete yardım sağlayarak, kalıcı çözüm türlerinden birine geçilmesini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bu çözümler uzun vadeli kalıcı çözümlerdir.

“... gönüllü geri gönderme, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme geleneksel kalıcı çözümlerdir ve bunların hepsi geçerliliğini ve önemli etkilerini korumaktadır. Bunlar arasından gönüllü geri dönüş, çoğunlukla hâlâ en çok tercih edilen çözüm olarak kabul edilir. Kalıcı çözüm türleri içinden, her mültecinin durumunun özel şartları dikkate alınarak kendisi için en uygunu seçildiğinde kalıcı çözümler başarılabilir.” (BMMYK, Uluslararası Koruma Hakkında Yürütme Komitesi/EXCOM, 2005: 104).

Kalıcı çözümler için bağlayıcı uluslararası metinler bulunmadığından devletler şartlar ve kişiler konusunda en elverişli ve uygun olan çözümü esas alacaklardır. Benzer şekilde Cenevre Sözleşmesi de, doğrudan gönüllü geri dönüş ilkesinden bahsetmemektedir. Anılan nedenle hem BMMYK hem de Avrupa Yönergesi, düzensiz ve kitlesel akınla ülkeye girmiş geçici korunanların gönüllü geri dönüşlerinin engellenmemesi ve teşviki konusunda tavsiye kararlar almıştır. Hatta bu çalışmaların uluslararası kuruluşlarla işbirliği halinde yürütülmesi önerilmiştir. Ancak geri dönüşlerin gerçekleşebilmesi için geçici korumanın sonlandırılması, varsa süresinin dolması gerekmektedir. Gönüllü geri dönüş uluslararası korunan kişilerin kendi istekleriyle geldikleri ülkeye geri dönmeleridir. Kalıcı çözümler için BMMYK'nın yetki alanında sadece 1951 Sözleşmesi, 1967 Protokolündeki mülteciler değil, geri dönenler, yerinden edilenler, vatansızlar da vardır. Zira

BMMYK, ilgili tüm devletlerin vatandaşlık yasalarının hazırlanmasını da tavsiye etmektedir (UNHCR 2015: 83-84).

Gönüllü geri dönüşlerin olması devletlerin en çok tercih ettiği kalıcı çözümlerden birisidir. BMMYK da gönüllü geri dönüş kalıcı çözümünü sadece kaynak/menşe ülke için uygun görmüştür. Ancak bu çözümün devreye girebilmesi için ülkeden ayrılma sebeplerinin ortadan kalkması ve kişinin kendi isteğinin olması gerekir. Aksi taktirde hayati tehlikenin devam ettiği, insan onuruna uygun şartların olmadığı, işkence, ayrımcılık vb. gibi riskli durumların devam ettiği ülke veya ülkelere hiçbir sığınmacı, mülteci veya uluslararası korunan kişi geri gönderilmeyecektir. Uluslararası mülteci hukukunda teamül haline gelen ‘geri gönderme yasağı’ devreye girecektir. Gönüllü geri dönüşler teşvik edilirken, geri gönderme yasağı ihlallerinin olmaması veya zorla geri göndermenin söz konusu olmadığı teyit edilmelidir (Goodwin-Gill ve McAdam, 2007: 495). Ülkesine gönüllü olarak dönen kişinin, uluslararası koruma statüsü her ne ise bu dönüşle birlikte sona erecektir. 1951 Cenevre Sözleşmesinin hükümleri de artık onlara uygulanmayacaktır. Bu durum, Sözleşmenin 1/C maddesinde “*Kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse*” sözleşme uygulamasının sona ereceği yani mültecilik statüsünün sona ermesi şeklinde vücut bulmuştur (Çiçekli, 2016: 357).

Anılan nedenle gönüllü geri dönüşler için, menşe ülkede tüm şartlar değişmiş olmalı, yeniden ulusal korunma sağlanmalı, ayrımcılık, korku, şiddet ortadan kalkmalı, temel hak ve özgürlüklerin önü açılmalı ve bu değişiklikler Cenevre Sözleşmesi’ne göre gerçekten köklü ve daimi olmalıdır.⁵ Menşe ülkenin, ülkeden kitlesel olarak göç edenleri ülkeye davet etmesi tek başına yeterli kabul edilemez. Gerekli tüm teminatları vermesi de önemlidir. BMMYK ve geri dönüş yardımcı olan tüm kuruluşlar da, geri dönüş aşamalarının hüsrarla sonuçlanmaması,⁶ dönen kişilerin cezalandırılmaması ve güvenlikleri için, her aşamada gözlemci, arabulucu ve katılımcı olmalıdır. Genelde gönüllü geri dönüşlerin güvenli şekilde gerçekleşmesi için menşe ülke ve hedef ülke arasında ikili anlaşmalar yapılmaktadır (Hathaway, 2021: 952). Kalıcı çözümler arasında öncelik sırası yoktur. Şartlara göre uygun olanın esas alınması söz konusudur. Bu çözümler ayrı ayrı, birlikte uygulanabilir, birine veya diğerine öncelik verilebilir (Hathaway, 2021: 953).

5 Bkz. 1951 Cenevre Sözleşmesi madde 1.

6 1980’li yıllarda Afganlı, 1996 yılında Ruandalı mültecilerin ülkelerine geri dönüşlerinde yaşanan olumsuzluklar örnek olarak verilebilir. Bkz. <https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/>

AB Yönergesi'ne göre koruma süresi,⁷ dolmadan geri dönen kişilerin, hedef ülkeye yeniden gelmeyi istemeleri halinde bu talep olumlu karşılanmalıdır (AB Yönergesi, m.21). 1969 Afrika Birliği Sözleşmesi (ABÖ) 4. maddesinde gönüllü geri dönüşü düzenlerken, bunun gönüllülük ilkesi çerçevesinde yapılacağını ve hiçbir mültecinin isteği dışında geri dönmeye zorlanamayacağını vurgulamıştır.⁸

Gönüllü geri dönüşün, şartlı mülteciler ve vatansız kişiler için kalıcı bir çözüm olması uygun gibi görünmemektedir. Zira şartlı mülteciler ülkelerinde din, ırk, siyasi düşünce... gibi nedenlerle zulme uğramaktan korktukları için Türkiye'ye Avrupa dışından kaçıp gelmiş koruma istemiş kişilerdir. Savaş ya da siyasi krizlerden kaçıp Türkiye'ye sığınmadıkları için gönüllü geri dönüş yolu onlar için anlamlı değildir. Zaten YUKK da şartlı mülteciler için üçüncü ülkeye yerleşmeyi kalıcı çözüm olarak görmüş ve kanunda düzenlemiştir (YUKK, m.62).

4.2. Yeniden Yerleştirme

Yeniden yerleştirme mültecilerin sığınma başvurusu yaptıkları ülkeden onları kabul eden başka bir ülkeye transfer edilmesidir (BMMYK Kılavuz, m.14, 2016) Mülteci ve sığınmacıları koruyan kalıcı bir çözüm olarak uluslararası hukukta yerini almış ve özellikle soğuk savaş döneminde başvurulmuştur. Yeniden yerleştirmenin düşünülebilmesi için, kişinin ülkesine geri dönmesinin mümkün olmaması, başka bir ifade ile terk sebebi oluşturan şartların ortadan kalkmamış olması veya korunmasından yararlanılan ülke devletin kişiye gerekli korumayı sağlayamıyor olması gerekmektedir (Kaya, 2022: 517). Buna ek olarak uluslararası korunan yabancılar ve koruma sağlayan ülke arasında, karşılıklı hoşnutsuzluklar var ise ve gönüllü geri dönüşün şartları veya yerel entegrasyon çözümü mümkün değilse söz konusu kişiler başka bir ülke veya ülkelerde iskan edilebilir.

Üçüncü ülkeye yerleştirme, yüksek mülteci nüfusuna sahip ülkelerin üzerindeki baskıyı hafifletmek için BMMYK önderliğinde uluslararası toplumca gösterilen dayanışma ve sorumluluk paylaşımıdır. Dolayısı ile mültecilere tanınmış bir hak değildir, başvuruya da dayalı değildir. Sınırlı sayıda mültecinin yararlandığı bir çözümdür denilebilir (UNHCR, 2022).

7 Hem BMMYK hem de AB Yönergesi, geçici korumanın süreli olduğunun altını çizmiştir. BMMYK, uzun süreli mültecilik için beş yıl veya daha uzun süreci öngörmüştür. Hatta bu kadar uzun süreci kalıcı çözüme erişmede engel görmektedir, çünkü kalıcı çözüme ulaşamaması uluslararası korunanların durumunda belirsizlik oluşturmaktadır. Bkz. BMMYK, Yürütme Kurulu Kararı, S.109, 2009. AB Yönergesi ise 3 yıllık bir üst sınır öngörmektedir (m.4).

8 Göç ve Mültecilik, Mülteci.net, Erişim Tarihi: 03.02.2022.

Zaten ülkeler güvenlik kaygıları nedeniyle bu seçeneği daha nadir tercih etmektedir.

Üçüncü bir ülkeye yerleştirme geçici veya daimi olabilir. Ancak bu yöntemin de sağlıklı olabilmesi için devrede uluslararası kuruluşlar, BMMYK, Uluslararası Göç Örgütü, sivil toplum kuruluşları ve ilgili tüm ülkeler (menşe, hedef ve üçüncü ülke) olmalıdır. Bunlar arasında işbirliği, yardımlaşma ve koordinasyon birliği önemlidir.

BM Mülteci Örgütü'ne göre, 2023 yılında 1.47 milyon mültecinin üçüncü ülkeye yerleşme ihtiyacı olacaktır. UNHCR'nin uluslararası korumadan sorumlu Yüksek Komiser Yardımcısı Gillian Triggs, konunun önemini şöyle ifade etmiştir. “Üçüncü ülkeye yerleştirme, sığınma ülkelerinde yüksek düzeyde hassas durumlarla karşı karşıya kalan mülteciler için yalnızca hayat kurtarıcı bir koruma aracı olmakla kalmayıp, aynı zamanda diğer devletlerin harekete geçmesi ve bu sorumluluğu paylaşmaya yardımcı olması için somut bir yol olmaktadır” (UNHCR, 2022A).

BMMYK ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü üçüncü ülkeye yerleştirilmeye uygun en hassas durumdaki kişilerin tespitinde işbirliği içinde çalışmaktadır. UNHCR Türkiye, dünya genelinde en büyük üçüncü ülkeye yerleştirme programlarından birini yürütmektedir. Çünkü en fazla Suriyeli sığınmacı nüfus Türkiye'de bulunmaktadır. 18 Mart 2016 yılında AB ile yapılan Mutabakat (Geri Kabul Anlaşması) gereği, 20 Mart 2016'dan sonra Türkiye'den Yunan Adalarına düzensiz olarak geçen Suriyeli göçmenler Türkiye'ye geri kabul edilecek, buna karşılık AB ülkeleri her geri alınan Suriyeliye karşın Türkiye'den bir Suriyeli kabul edecektir (birebir anlaşma formülü). Mutabakatın uygulanması ile Türkiye'den Yunanistan'a düzensiz geçişler %97 oranında azalmıştır. Ancak bu formül ile AB ile yapılan yeniden yerleştirme programı arzu edilen sayıya ulaşamamıştır.⁹ Ayrıca 18 Mart Mutabakatı ile AB tarafından Türkiye'ye verilen sözler de yerine getirilmemiştir (Saliji, 2018: 10, Ekşi, 2016: 149).

9 Anlaşmada belirtilen sayı maksimum 72 bin kişidir. 2016-2021 arasında gerçekleşen sayı ise en fazla 36 bin 500 kişi ile sınırlı kalmıştır.

Tablo 1. Birebir Formülü Kapsamında Ülkemizden Çıkış Yapan Suriyelilere İlişkin İstatistikî Bilgiler

**BİREBİR FORMÜLÜ KAPSAMINDA ÜLKEMİZDEN ÇIKIŞ YAPAN
SURIYELİLERE İLİŞKİN İSTATİSTİKİ BİLGİLER**

ÜLKE	TOPLAM
TOPLAM	36.472
ALMANYA	14.751
AVUSTURYA	213
BELÇİKA	1.795
BULGARİSTAN	85
DANİMARKA	31
ESTONYA	59
FİNLANDİYA	2.707
FRANSA	5.650
HIRVATİSTAN	250
HOLLANDA	5.519
İSPANYA	911
İSVEÇ	3.142
İTALYA	396
LETONYA	46
LİTVANYA	102
LÜKSEMBURG	206
MALTA	17
PORTEKİZ	450
ROMANYA	108
SLOVENYA	34

*22.12.2022 tarihi itibarıyla

Kaynak: (T.C. İşleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Başkanlığı, 2022).

UNHCR 2022 tahmini raporuna göre, üçüncü ülkelere en fazla yerleştirme ihtiyacı olan mülteciler grubunu altı yıldır üst üste Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır. Onları Güney Sudan, Afganistan, Demokratik Kongo takip etmektedir. 2014-2021 yılları arasında Kanada, Suriyelilerin, hem BMMYK aracılığı ile hem de doğrudan en çok yerleştirildiği ilk üç ülke arasına girmiştir. Bir göçmen ülkesi olan ABD ikinci sırada yer almaktadır. AB ile Türkiye arasında yapılan 18 Mart Mutakabati sonucu (birebir formülü kapsamında) en çok Suriyeli yerleştirilen AB ülkeleri, Almanya, Fransa ve Hollanda'dır (İşleri Bakanlığı GİGM, 2021).

Türkiye'nin AB dışındaki ülkelere yapmış olduğu yeniden yerleştirme oranları da şöyledir.

Tablo 2. 2014-2022 Yılları Arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi

2014 - 2022 YILLARI ARASINDA SURİYELİLERİN ÜÇÜNCÜ ÜLKELERE YENİDEN YERLEŞTİRİLMESİ		
S.N.	ÜLKE	ÇIKIŞ YAPAN KİŞİLER
	TOPLAM	20.181
1	KANADA(BMMYK)	7.710
2	KANADA(DOĞRUDAN)	2.650
3	ABD	4.534
4	İNGİLTERE	2.650
5	NORVEÇ	1.926
6	İSVİÇRE	185
7	İSVEÇ	168
8	AVUSTRALYA	115
9	AVUSTURYA	58
10	BELÇİKA	46
11	LÜKSEMBURG	46
12	ROMANYA	43
13	LİHTENŞTAYN	18
14	YENİ ZELANDA	15
15	İZLANDA	13
16	HOLLANDA	3
17	FRANSA	1

*22.12.2022 tarihi itibarıyla

Kaynak: (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

4.3. Yerel Entegrasyon (Uzun Süreli İkamet veya Vatandaşlık Verme)

Ülkesindeki zulümden kaçarak göç eden kişilere başka devletlerce sağlanan uluslararası korumanın ilk aşamada elzem olması onu geçici bir yöntem olmaktan çıkarmamaktadır. Kalıcı çözümler arzu edilen ve hedeflenendir. BMMYK'nın öngördüğü uluslararası korumanın kalıcı çözümlerinden biri de yerel entegrasyondur. Bu yöntem uzun süreli ikamet veya vatandaşlık verme yolu olarak görülmektedir (Cenevre Sözleşmesi m. 34). Bu şekilde yabancıya tanınan geniş haklar onu içinde bulunduğu ülke ile bütünleştirecek ve yeni bir statü kazandıracaktır.

Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat, ev sahibi ülkelere, kendi imkanları çerçevesinde uluslararası kuruluşlarla da işbirliği yaparak yerel entegrasyonu

kolaylaştıracak düzenlemeler yapmalarını önermektedir.¹⁰ Yerel entegrasyon, ev sahibi ülkelerin mültecilere kendi vatandaşlarına veya kalıcı ikamet etme hakkına sahip olanlara tanıdıkları örneğin; uzun süreli veya daimi ikamet etme, serbest dolaşım, eğitim öğretim, çalışma, aile birliğinin sağlanması, seyahat etme gibi hak ve yetkileri aşamalı olarak vermesi adeta onları vatandaşlığa giden yola hazırlamasıdır. Bu süreç çok boyutlu bir süreç olup, ev sahibi ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları ile doğrudan ilintilidir (UNHCR, 2010: 194). Dolayısı ile farklı düzeyde işbirlikleri gerektirmektedir. Hakların verilmesi sığınmacıların, sığındıkları ülkeyle bağlarının kuvvetlenmesi ve derinleşmesine neden olur. Bu şekilde kendilerinin o ülkede yasal olarak bulundukları düşüncesi ile güvencede hissedeceklerdir.

Yerel entegrasyon için temel alınan, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 34/2. maddesi taraf devletlere genel bir idari yükümlülük getirmekle birlikte aslında amaçlanan vatandaşlığa geçişi kolaylaştırmaktır. *"Taraf Devletler, mültecileri özümlemeyi (asimile)¹¹ ve vatandaşlığa almayı her türlü imkân ölçüsünde kolaylaştıracaklardır. Vatandaşlığa alma işlemlerini çabuklaştırmaya ve bu işlemlerin masraf ve resimlerini her türlü imkân ölçüsünde azaltmaya özel çaba göstereceklerdir"*. Vatandaşlığa alınan kişilerin artık mülteci, sığınmacı statüleri sona ereceğinden uzun soluklu süreç olan entegrasyondan farklı olarak hızlı bir şekilde yerel vatandaşlarla her anlamda eşit ve aynı haklara sahip olmaları söz konusu olacaktır.

AB'ne göre devletler yoğun ve kitlesel göçler karşısında toplumsal barış ve huzur için entegrasyon politikaları geliştirmelidir. AB Konsey Yönergesi de, benzer şekilde entegrasyon yönteminden bahsetmiş ve üye ülkelere, entegrasyonu kolaylaştırmak için programlar oluşturmak ve mültecilerin bu programlardan yararlandırılmasını sağlamak yükümlülüğünü yüklemiştir. BMMYK'da, mültecilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından azami ölçüde yararlanmaları için kaynak sağlayarak ülkelere destek olmaktadır.

Yerel entegrasyonun kalıcı çözüm olarak en fazla uygulandığı ülkeler, geleneksel göç ülkeleri olan ABD, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'dır. Bu ülkeler, AB Yönergesinde olduğu gibi mülteciler için plan ve göçmen programları yaparak, kendi toplumları ile bütünleştirme yöntemini kullanırlar. Özellikle ABD İkinci Dünya Savaşından sonra, yerinden edilmiş birçok kişi için yeni bir vatan olmuştur (Buz, 2004: 72). Halen ABD ve

10 Global Compact on Refugees, 2018.

11 Asimilasyon içinde baskı da barındırdığından, asimile kelimesi veya özümseme kelimesi entegrasyon olarak yorumlanmaktadır.

Kanada, daha az formalite ile dünyada en çok göçmen kabul eden ülkeler arasındadır.¹²

Yerel entegrasyonda en önemli konu, uzun süreli ikamet izni ve ikamet hakkının tanınmasıdır. Anılan nedenle geçici ikamet iznine sahip şartlı mülteciler için yerel entegrasyon yöntemi kalıcı çözüm değildir. İkamet izni olmadan vatandaşlık verilmesi söz konusu olamayacağı gibi, ikamet izni mültecinin elde edeceği barınma ve çalışma gibi hakların da öncülüğünü yapmaktadır. AB Konsey Yönergesi'nin 24. maddesinde, kamu güvenliği çerçevesinde mülteci ve sığınmacılar için öngörölmüş ikamet izin süresi en az üç yıldır ve bu süre yenilenebilir. AB üye ülkelerinde gerekli belgeleri göstererek, hukuka uygun şekilde ve beş yıl kesintisiz ikamet edenlere ise uzun süreli ikamet izni tanınmaktadır. Yönergede 2011 yılında yapılan değişiklikle bu statünün kapsamı genişletilerek mülteciler yanında, ikincil korumadan yararlananlar ve yasaya uygun şekilde beş yıl ülkede kalmış olan üçüncü dünya ülkesi vatandaşları da dahil edilmişlerdir. Böylece uzun dönem ikamet sahibi olma statüsüne geçebileceklerdir. Hatta bu statü ile bir çok konuda; eğitim, işgücü, sigorta, serbest dolaşım...gibi AB vatandaşları ile eşit haklara sahip olacaklardır.¹³

AB ülkeleri, 1989'da patlak veren Yugoslavya iç savaşı sürecinde zorla yerinden edilmiş ve kitleler halinde AB'ye sığınmaya çalışan kişilere acil çözüm bulabilmek için geçici koruma hakkı vermiştir. Zaman içinde ise Hollanda ve İsveç (1993), Dayton Antlaşması sonucunda (1995)¹⁴ Danimarka ve Avusturya, söz konusu mültecilere daimi ikametgah izni vererek eğitim ve iş piyasasına tam erişim hakkı tanımıştır. Daimi ikametgah hakkı 5 yıl sonunda mültecilere vatandaşlık yolunu açmıştır.

Dünyanın birçok yerinde devam eden çatışmalar ve iç karışıklıklar nedeniyle 'uzun süreli mültecilik' durumları ortaya çıkmıştır. BMMYK, 2008 yılından beri bu problemle uğraşmakta ve kalıcı çözüm olarak mültecilere gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme veya vatandaşlık hakkının tanınması konusunda çözümler bulunması için kaynak ülke ve hedef ülkeler arasında çalışmaktadır. Örnek olarak, Tanzanya ve Brundi arasındaki mülteci problemi verilebilir. 1972 yılından beri Brundili mültecilere ev sahipliği yapan Tanzanya, 2011 yılında seçimlik hak olarak 220 bin mülteciye ülkelerine geri dönmesi veya vatandaşlığı kabul etmeleri teklifinde bulunmuştur. BM ise 2011-2015 yılları

12 Ancak 11 Eylül 2002, ikiz kuleler saldırıları, özellikle Müslüman mülteci ve sığınmacıları olumsuz etkilemiştir.

13 Uzun dönem ikamet izni verilenlere ilişkin AB direktifi uluslararası korumadan yararlananlar ile mültecileri kapsayacak şekilde genişletildi.

14 1991-1995 tarihleri arasında Hırvatistan Savaşı ve Bosna Savaşını sona erdiren Dayton Antlaşması sonrasında.

arasında bu politika için Tanzanya ve Brundi'ye 103 milyon dolarlık kaynak yardımında bulunmuş, mültecilerin %79'u ise bu kadar uzun süre sonunda vatandaşlığı seçmiştir (Kuch, 2016: 1-5) .

YUKK'da Suriye'den gelen sığınmacılara tanınan geçici koruma konusunda herhangi bir süreden bahsedilmemiştir. Oysa BMMYK geçici korumayı süreli bir statü olarak görmektedir. Suriyeli sığınmacılar, Avrupa'dan gelmedikleri için, Türk devleti tarafından mülteci veya şartlı mülteci olarak kabul edilmemekte ve üçüncü ülkeye de yerleştirilme imkanına sahip olmamaktadırlar. Türkiye zaten kalıcı çözüm içinde en fazla gönüllü geri dönüş yöntemini benimsemiş ve bunu hedefliyor ise de on yılı aşkın bir süredir Suriye'de şartlar düzelmemiş maalesef barış ve istikrar sağlanamamıştır. Türkiye'de doğan çocuklar 13 yaşına gelmiş, çocuk gelenler ise yetişkin olmuştur. Uzun süreli mültecilik durumuna benzerlik nedeniyle, yerel entegrasyon kalıcı yöntem olarak önem arz etmeye başlamıştır. Hatta geçici koruma süresinin daha uzaması halinde en uygun ve kaçınılmaz yöntem olarak gözükmektedir. Yerel entegrasyon, hukuki, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kişilerin yaşadıkları ülkeye entegre olmasını sağlayan çok yönlü bir süreçtir (Acer, Kaya ve Gümüş, 2010: 17-18).

YUKK, madde 96 ile uyum konusu düzenlenmiş ve uyum konusunun karşılıklı yani çift taraflı bir kabullenme olduğu vurgulanmıştır. Bu düzenleme ile yabancılar, başvuru sahipleri ve uluslararası koruma sahiplerinin bulunabilecekleri her ülkede kendilerine yeter ölçüde bilgi, beceri kazanmalarının önünün açılması amaçlanmıştır. Elbette bu sağlanırken ülkenin ekonomik imkanlarının belirleyici olduğu da göz ardı edilemez. Ayrıca bu karşılıklı uyum sağlanırken tüm merkezi ve yerel kurum ve kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve üniversitelerin katkı sunmaları ve planlama yapmaları önerilmiştir. YUKK, madde 3'e göre bu konuda görevli ve yetkili kurum Göç İdaresi Genel Müdürlüğü/Başkanlığıdır (GİGM/GİGB). GİGB diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde çalışarak sağlık, eğitim, sosyal yardım, işgücü piyasasına erişim, kurumlara erişim konularında kısaca hak ve hizmetler konusunda bilgilendirme ve tanıtımlar yapma yetkisine sahiptir. Bu amaçla GİGB bünyesinde uyum faaliyetleri konusunu plan ve programlamak için Uyum ve İletişim Başkanlığı kurulmuştur. Genel Müdürlük Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı, 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde 'Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı' hazırlamıştır.

Bu planın amacı ayrımcılık yapmadan, yerli ve yabancıyı düşünerek, ülkenin tüm kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde uyum konusunda çalışmak ve etkili sonuçlar doğurmaktır. Yabancıların uyum programları

çerçevesinde ve isteğe bağlı olarak ülkenin dili, hukuki ve siyasi yapısı ve kültürünün öğretildiği kurslara katılımlarının teşviki sağlanacaktır (Aygün ve Kaya, 2016: 121). Uyum sorununun halledilmesinde en önemli unsur eğitimidir. Özellikle ev sahibi ülkenin dilini öğrenmek ve eğitilmiş insan sayısının artırılmasının uyum için büyük katkısı olacaktır. Bu nedenle, Türkiye’de var olan eğitilmiş Suriyelilere, örneğin akademisyenlere çalışma imkanları tanınmalı, bürokratik engellerin kaldırılarak, ekonomik ve sosyal yaşama daha çabuk dahil olmaları sağlanmalıdır (Ertan ve Ertan, 2017: 23). Eylem Planına göre, MEB ve YÖK eğitim konusunda, Sağlık Bakanlığı, toplum sağlık ve aile sağlık merkezleri ise sağlık konusunda GİGB ile işbirliği halinde olacaklardır. İşgücü konusunda Turkuaz Kart uygulaması, çalışma izinlerine dair yönetmelikler, 2016 yılında kabul edilen Uluslararası İşgücü Kanun’u işgücü piyasası ve uyuma ilişkin düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yardımlar konusunda da, sığınmacılara ihtiyaçlarına yönelik destekler verilmektedir.

5. TÜRKİYE’DE GEÇİCİ KORUMANIN FARKLI UYGULANMASI VE SURİYELİLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

5.1. Geçici Koruma Statüsü

İç hukukta yeni olan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, uluslararası koruma konusunda eski sisteme (1994 tarihli Yönetmelik) sadık kalmıştır. Kanunun ilgili maddesi (m.3/1) uluslararası koruma çeşitleri olarak mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statülerini saymış, 91. maddesinde ise toplu halde Türkiye’ye gelenlerin uluslararası koruma ihtiyaçlarının grup olarak ele alınması gerektiğini belirtmiş (Çiçekli, 2014: 314) ve bu durumu uluslararası koruma çeşidi içinde düzenlenmemiştir. YUKK öncesinde ülkeye toplu gelen kişilere sağlanacak koruma 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nde düzenlenmiştir. Söz konusu Yönetmelik, toplu gelen kişileri sınırlarda durdurmayı ve tampon bölgeler oluşturmayı hedeflemiştir (m.8). 26. maddede ise şartlar sağlandığında, yani silahlı çatışma ve iç karışıklıkların bitmesi halinde toplu gelenlerin iadesinin sağlanması düzenlenmiştir. 1994 tarihli Yönetmelik, GKY’nin 61. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. YUKK ile oluşturulan Türkiye’nin yeni göç rejiminde kitlesel akınla gelen Suriyeli sığınmacılar için ‘geçici koruma statüsü’ uygun görülmüştür (YUKK, m.91).

Ancak, YUKK ‘geçici korumayı’ uluslararası koruma tanımının içinde saymamış, GKY ile bu statüyü düzenlemiştir. Dolayısı ile bu konudaki temel kaynak yine bir yönetmeliktir denilebilir. Bu yönetmeliğin işlerlik kazanması,

Bakanlar Kurulu'nun, 2016 yılından sonra ise Cumhurbaşkanı'nın vereceği 'geçici koruma kararı' ile olacaktır (GKY, m. 9/1).

YUKK, madde 91 geçici koruma için şu ifadeleri kullanmıştır,

“ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.”

Geçici korumayı diğer hukuki statülerden ayıran en önemli özellik, koruma talebinin ve değerlendirilmesinin kitlesel olması nedeniyle, sığınmacılara bireysel/münferit statülerin sağladığı haklardan farklı hakların sağlanmasıdır. Ülkede bulunan Suriyeli sığınmacıların bazı haklardan yararlanmalarının sınırları da hukuken bu çerçevede belirlenmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi ile mültecilere tanınan haklar, kitlesel sığınan ve geçici korumadan yararlanan kişilere tanınmamaktadır (Akram ve Rempel, 2004: 12, 13).

YUKK ve ilgili yönetmelikler, geçici korumanın temelinde yatan düşünceye uygun olarak, Suriye'de işlerin yoluna girmesi, barış ve huzurun sağlanması sonucunda Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönecekleri varsayımı ile hareket etmiş ve hatta bu sonucu destekleyen politikalar uygulanmıştır. Bu çalışmanın amacı, uygulanan bu politikada istisnai sapmalar olsa da geri dönülmesini hedefleyen bir istikrarın var olduğunu ortaya koymaktır. YUKK, geçici koruma rejiminde, BMMYK ve Avrupa Yönergesi ile aynı uygulamayı benimsememiş ve entegrasyonu hedeflememiştir. Örneğin;

2011 yılı itibariyle Türkiye'ye gelen kişiler öncelikli olarak misafir kabul edilmiştir.¹⁵ Türkiye'nin ve Türk halkının Suriyelilere misafir gözüyle bakması ve kabulü, onlara geçici gözle bakıldığını ve gelecekte birlikte yaşama duygusunu taşımadığını gösterir (TRT Haber, 2022).¹⁶ Geri gönderme yasağı nedeniyle isteğe bağlı dönüşler, şartların iyileşmesi ile de olağan geri dönmeler beklenilmektedir. AB Yönergesi'nde de benzer durum düzenlenmiştir. *“Üye Devletler geçici korumadan yararlanan kişilerin kendi istekleri doğrultusunda geri dönmelerini ya da geçici korumaları sona erdiği için geri dönmelerini sağlayacak gerekli önlemleri alacaklardır”*(m.21)

15 Açık kapı politikası gereği böyle olmuştur.

16 Erdoğan: 200 bine yakın Suriyeli kardeşimizi misafir ediyoruz (t24.com.tr), 01.12.2012, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Ülkemizde misafir ettiğimiz 1 milyon Suriyeli kardeşimizin gönüllü geri dönüşünü sağlayacak yeni bir projenin hazırlıkları içindeyiz” (TRT Haber, 2022)

Türkiye'nin Suriyeliler veya kitlesel sığınmacılar için sergilediği göç rejimi¹⁷ onların ülkede yerleşmelerine isteksiz yaklaşım sergileyen bir politikadır.¹⁸ Uygulanan açık kapı politikası ise geçici korumanın temel niteliklerinden biridir. Ülkenin çıkarları ve sürekliliği için bazı ülke vatandaşlarına Türkiye'de gayrimenkul satın alınması yasaklanmıştır. Örneğin geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye'de taşınmaz mal alımı yasaktır. Bu yasak müttekabiliyet ilkesi gereği geçmişe dayalı olarak devam etmektedir.^{19, 20}

YUKK'da bu hususlar göz önüne alınarak Suriyelilere istisnai olarak geçici koruma statüsü verilmiştir. Avrupa müktesebatına uyum paketi ve kitlesel akınlara çözüm için getirilmiş YUKK'nun uygulanmasını gösteren Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY)'nde, geçici korunanların Nisan 2011 tarihinden sonra Türkiye'ye gelen Suriye vatandaşları, vatansızlar ve mülteciler olduğu düzenlenmiştir. Bu kişilere tanınan geçici koruma statüsü, Türkiye'de ne kadar uzun süre kalırlarsa kalsınlar diğer uluslararası koruma statüsüne başvuru yolunu (GKY, m.7/1, 7/3) kapatmıştır.

Oysa AB Yönergesi'nin 17. maddesi geçici koruma statüsüne sahip olanların her zaman sığınma başvurusu yapabilmesine olanak tanımıştır. GKY ise ancak geçici koruma statüsünün sona ermesinden sonra, bireysel olarak uluslararası koruma başvurusunun yapılabileceğini düzenlemiştir (m.12/2b). Hatta Avrupa'da kitlesel sığınmada bulunan ve geçici koruma sağlanan kişiler mülteci sayılıp, Cenevre Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmektedir (Hathaway, 2014: 362- 461). Hathaway geçici sığınanlara bireysel başvuru hakkı tanınmıncaya kadar, 1951 Cenevre Sözleşmesinde mültecilere tanınan asgari hakların tanınması gerektiğini vurgulamıştır. BMMYK da "*geçici korumanın amacı, var olan koruma araçlarının oluşturduğu mekanizmaların iyileştirilmesi ve uluslararası koruma rejiminin boşluklarının doldurulmasıdır*" ifadeleri ile geçici korumanın, ülkelerin uluslararası koruma rejimini

17 Bir kamu düzeni politikası veya rejimidir.

18 Bu amaca uygun olarak, Türkiye Suriye'nin kuzeyine iki sınır dışı hareket düzenleyerek güvenlik koridoru oluşturup gelen sığınmacıların o güvenli bölgeye gönderilmesi içinde ciddi çalışmalar yapmaktadır. Bkz. BBC News, "Erdogan, 1 Milyon Suriyelinin Gönüllü Geri Dönüşü İçin Hazırlık Yaptıklarını Söyledi", 3 Mayıs 2022

19 90 yıl öncesi Suriye'de var olan arazi rejimi ile hak sahiplerine arazileri ve taşınmazları üzerinde mülkiyet hakkı tanınmamıştır. Hatta 1958 yılında çıkarılan "Toprak Reformu" ile de Türk vatandaşlarının Suriye'de mülkiyet edinme hakları tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bunun üzerine 28.05.1927 gün ve 1062 Sayılı Mukabele-i Bilmisil Kanunu hükümleri ile müttekabiliyet ilkesi uyarınca Türkiye'de bulunan gerçek ve tüzel kişi Suriyelilerin mal varlıklarına el konmuştur. Taşınmaz edinmeleri yasaklanmıştır. Milli Emlak Genel Müdürlüğü tasarruf yetkisine sahip olmuştur. Sonradan Suriyelilerin Türk vatandaşlığını kazanımı da durumu değiştirmektedir (Çitil Avukatlık Ortaklığı, 2022).

20 Birçok konut aldıkları öne sürülen Suriyelilere kanunen taşınmaz mülk satışı yasak... Peki alanlar hangi yollarla satın alıyor? Independent Türkçe (indyturk.com), Erişim Tarihi: 22.05.2022

düzenleyen 1951 Sözleşmesi, 1967 Protokolü ve insan hakları sözleşmeleri yükümlülüklerine uygun davranmasına engel olmaması gerektiğini vurgulamıştır (UNHCR, Roundtable, 2013, prf. 34). Uluslararası insan hakları sözleşmelerindeki asgari şartlar geçici korunanlar dahil herkese uygulanmalıdır (Yılmaz, 2016: 165).

Geçici korumanın istisna ve geçici bir statü olması sığınmacılara tanınan korumayı da süreli hale getirmektedir. Ancak söz konusu süre Türk hukukunda belirli değildir. Örneğin Avrupa Yönergesi geçici korunanlara 1 yıl, her halükarda 3 yıl içinde diğer statülere geçiş hakkı vermektedir (m.4). Oysa YUKK'da ve GKY'de geçici koruma ile ilgili herhangi bir süre düzenlemesi yapılmamıştır. GKY madde 15 gereği kamu sağlığı, milli güvenlik ve kamu düzeninin ihlali halinde geçici korumanın sağladığı tedbirler sınırlanabilecek, geçici süre ile veya tamamen durdurulabilecektir.

YUKK'da entegrasyon kelimesi yerine bilinçli olarak uyum/harmonizasyon kelimeleri kullanılmıştır. Bu ifade ile aslında sığınmacılar için literatürde kabul edilen ve geçici koruma da kalıcı çözüm sayılan “yerel entegrasyon” yolunun önü bir şekilde kesilmiştir. AB Konseyine göre entegrasyon yasal hakların ortak bir çerçevesini oluşturmak, çalışma, eğitim ve barınmaya ilişkin minimum standartlara dayanarak topluma aktif katılımı sağlamaktır. GİGM entegrasyon, asimilasyon gibi kavramlar yerine gönüllülük esasına dayalı karşılıklı birbirini anlama manasına gelen harmonizasyon ifadesini tercih etmiştir. GİGM'ye göre harmonizasyon, yabancıların kendi kimliklerini koruyarak ev sahibi topluma uyum göstermelerini desteklemektir (GİGM, 2015: 25). Aslında bu gelenek Osmanlı'ya kadar giden çok kültürlülük anlayışının bir parçasıdır. Çok kültürlü yaşam²¹ farklı isteklerin bir arada eşit şartlar altında yaşanmasını gerektirir. Çok kültürlülükte, azınlıklar için asla dönüştürme olmadan farklılıklara saygı çerçevesi gözetilerek, içinde bulundukları toplum ile bütünleşme sağlamaları söz konusudur (Adıgüzel, 2016: 163). YUKK ile amaçlanan ise tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi farklılıklara saygı duymak, Suriyeli sığınmacıların asli kimliğini korumak ve onların ayrımcılık hissetmeden Türkiye ve Türk toplumuna uyumunu sağlamaktır.

GKY' de, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınan yabancı ve sığınmacılar için sağlanacak haklar için de “hizmet” kelimesi kullanılmıştır (m.26-32).²² Sağlık, eğitim, işgücü piyasasına erişim, sosyal

21 Hollanda gibi ülkeler

22 Türkiye'de uluslararası koruma talebinde bulunan yabancılar için kayıt yaptırmak haklarına erişmek ve borçlarını bilmek adına önemlidir. Bu şekilde Türkiye'de yasal olarak kalabilir ve sunulan hizmetlere erişebilirler.

yardımlar... sağlanacak hizmetler olarak düzenlenmiştir. Elbette ki uluslararası belgelerin tanıdığı olduğu haklar vardır. Bu haklar tüm ülkeler için getirilmiş insan hakları temelli standartlardır. Ancak geçici koruma sağlanan kişilerin, sığınılan ülkede doğrudan talep edebileceği haklar devletlerin imkânları ve sağlayacağı hizmetler ile sınırlıdır. Anılan nedenle her ülkenin sağlayacağı imkan ve hizmetler konusunda takdir hakkı saklıdır. Sığınmacılara Türkiye'ye girişlerinden itibaren 6 ay sonra çalışma izni verilmiş ancak bu izinlerin ikamet süresinden sayılmayacağı da belirtilip hem ikamet hakkı, hem de vatandaşlığa başvuru yolu kapatılmıştır. Ayrıca geçici koruma kimlik belgesinin ikamet izni anlamına gelmediği ve vatandaşlık hakkı vermeyeceği de özellikle belirtilmiştir (GKY.m.25). Suriyeli sığınmacılara bayramlarda ülkelerini ziyaret için tanınmış olan Türkiye'den giriş çıkışlar, devlet gözetim ve iznin de verilmektedir. Amacı ise sığınmacıların kendi ülkeleri, akrabaları, mal varlıkları ile olan ilişkilerini koparmamak, gönüllü geri dönüşlerini kolaylaştırmaktır (Özipek, 2019). Bayram ziyaret izni, 1999'da Şanlıurfa ve Haseke Valilikleri arasında imzalanan bir protokolle karşılıklı iki ülkedeki akrabaların birbirini ziyaret etmesi geleneğinden kaynaklanmıştır.²³ 2020 yılından itibaren ise bayram izinleri nedeniyle geçişler yasaklanmış, gönüllü geri dönüşlerin öncelikli olması hedeflenmiştir. Bu konuda gerekli adımlar da atılmış, Haziran 2022 tarihinde 15.149 Suriyeli, gönüllü olarak Suriye'ye geri dönmüştür (UNHCR, Haziran 2022).

AB Yönergesi'nde ise üye devletlerin geçici koruma kapsamındaki kişilere koruma süresince ve o süreyi aşmayacak şekilde oturma izni, çalışma izni vermesi, eğitim, barınma, sosyal haklar ve geçim konusunda gerekli yardımların sağlaması düzenlenmiştir. Ancak geçici korunanlara AB ülkeleri içinde hareket/seyahat özgürlüğü verilmemiştir.²⁴ BMMYK ise geçici korumanın her halükarda acil, istisnai ve esnek olup, kalıcı bir koruma olmadığını vurgulamıştır. Ancak BMMYK geçici koruma statüsünün sona ermesinden sonra, getirilecek kalıcı çözümler için, ülkelere gönüllü geri dönüş, yeni bir ülkeye (üçüncü) yerleşme, farklı bir uluslararası koruma statüsüne geçiş, çalışma veya ikamet izni ile kalan yabancı statüsüne kabul, geçici koruma veren ülke vatandaşlığının verilmesi seçeneklerini sunmuştur (Eren, 2016: 132). GKY'de sayılan bu çözümler içinde vatandaşlığa kabul düzenlemesi yapılmamıştır (GKY.m.11). Ayrıca AB Yönergesi'nde geçici koruma altındakilerin istedikleri zaman sığınma için başvurabilecekleri

23 Ancak olağan dönemler için geçerli olan bayram ziyaret izninin, geçici koruma altında olan Suriyelilere de tanınması adeta uluslararası koruma ile bağdaşmayacak bir durumdur.

24 Hatta AB, tüm bu düzenlemelerine karşı sığınmacılar konusunda isteksiz davranmakta, transit ülkelerle geri kabul anlaşmaları yaparak sorunu çözmeye çalışmaktadır. Danimarka sığınmacıların sorunlarını çözmek için gerekli olan süre içinde Ruanda'da kalmaları konusunda anlaşma yapmıştır (NTV Haber, 2022)

düzenlenirken (m.17), GKY, 16. maddesinde buna izin vermeyerek, geçici koruma altındakilerin bireysel olarak uluslararası koruma başvurusunda bulunamayacağına hükmetmiştir.

Ayrıca geçici koruma sağlanan yabancılara düzenli bir iş sağlanamadığı gibi çalışma izni için il ve istihdam kotası da getirilmiştir.²⁵ Bu kotalar ile aynı zamanda geçici koruma sağlanan kişilerin gettolaşma tehlikesi önlenmeye çalışılmıştır.²⁶ Halihazırda Türkiye’de kayıtlı olan Suriyelilerin en fazla bulunduğu 10 il; İzmir, İstanbul, Bursa, Konya, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Mersin, Hatay, Mardin ve Kilis dir. Ancak Türkiye’nin her ilinde Suriyeli bulunduğu da bir gerçektir (Mülteciler Derneği, 2022). Ayrıca, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Çanakkale, Düzce, Edirne, Hatay, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Muğla, Sakarya, Tekirdağ ve Yalova yoğun yabancı sayısına sahip olduğu için, tüm yabancılar için yerleşime kapatılmıştır (Mülteciler Derneği, 2022).

Bir başka ifade ile Türkiye geçici olarak baktığı ve harmonizasyon politikasını uygun gördüğü sığınmacıların ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarına tam anlamıyla katılımını sağlayan bir göç politikası izlememiş ve oluşturmamıştır. Geçici koruma altındaki Suriyelilere vatandaşlığa doğrudan geçiş hakkı tanımamıştır. Ayrıca, GKY’de geçici koruma kimlik belgesi süresinin ikamet izni toplamında dikkate alınmayacağını belirtilmesi de, istisnai vatandaşlık ve evlilik yolu ile vatandaşlık dışında (TVK.m.16) vatandaşlığın alınması yolunu kapatmıştır.²⁷ Bu arada Türkiye’de doğan Suriyeli çocuklar Türk vatandaşı olacaklardır (TVK.m.8). Vatandaşlık hakkının tanınmaması, uzun süreli entegrasyonun hedeflenmediğini göstermektedir. Yalnızca öğretmen, doktor, mühendis vb. gibi meslek sahibi Suriyelilere, yatırımcılara, Turkuaz kart sahiplerine (TVK.m.12) Türk vatandaşlığına hemen geçiş hakkı Cumhurbaşkanı kararı ile istisnaen verilmiştir (Yıldırım ve Yürür, 2019: 38).²⁸ Mart 2022 tarihi itibari ile vatandaşlık verilen Suriyeli sayısı 200 bin 950 kişidir.²⁹ Bu durum baştan

25 Bkz. “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Yönetmelik, madde 7 ve 8”

26 Göç Bilgilendirme Toplantısında konuşan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, sadece illerin değil yabancı sayısının toplam kişi sayısına oranının yüzde 25’i geçtiği toplam 781 mahallede ikametın tüm yabancılara kapatıldığını açıkladı. 1200 mahallenin yabancılara ikametinin kapatılacağını, bu şekilde yabancılardan belirli bölgelerde yoğunlaşmasının önüne geçileceğini ifade etti. Bkz. milligazete.com.tr, “Soylu’dan Flaş Mülteci Açıklaması:Artık Oralarda İkamet Edemeycekler,” Milli Gazete, 11.03.2022

27 TVK, m.11 “...kesintisiz 5 yıl ikamet etmek” şartı ile vatandaşlık kazanımı, Suriyeli geçici korunanlar için geçerli olmayacaktır.

28 TVK.m. 12, istisnai vatandaşlığı düzenlemiştir.

29 <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi>, Erişim Tarihi: 31.09.2022.

beri sığınmacıların geri dönmesine ilişkin olarak uygulanan politikalarda ki istikrar ve kararlılığı göstermektedir. Aynı zamanda tüm dünyada olduğu gibi vatandaşlık hakkının verilmesi ülkenin çıkarlarına uygun ise söz konusu olmaktadır.

Savaştan ve olumsuz koşullardan etkilenerek Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin misafirlik süresi uzadıkça Türkiye ekonomisini, toplumunu, hukukunu, dış politikasını ve en önemlisi de halkını etkilediği bir gerçektir. Karar vericilerde her ne kadar kardeşlerimiz (Erdoğan, 2013) olarak ifade etseler de Suriyeliler ve yerel halk arasında kayda değer farklılıkların olduğunun bilincinde politikalar oluşturmuşlardır. En önemli farklılık kuşkusuz dil, kültür, eğitim ve yaşam tarzı farklılıklarıdır. Bu gerçeklik sınır illerde büyük bir engel oluşturmaya da, Türkiye'nin geri kalan kısımlarında toplumsal kabul ve uyum sürecinin önündeki en önemli engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Oytun ve Gündoğan, 2015: 16-21).

Özetle, YUKK hem uluslararası koruma statüleri ile uyum sağlayabilmek, hem de Suriye'den 2011 yılında gelen ve misafir olarak kabul edilen kişilerin misafirlik süresinin uzaması nedeniyle, yeni hukuki çözümler üretirken kanaatimizce son derece özenli ve kendi içinde istikrarlı düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda Geçici Koruma Yönetmeliği ile de uyumlu olarak çalışmaktadır. Türkiye ülkede her yıl doğan, okula giden, Türkçeyi ikinci ana dili gibi konuşan Suriyeli çocuklar için vatandaşlık yolunu açsa da, aileler için nasıl bir kalıcı çözüm öngörmekte, bu konu halen askıdadır.

5.2. Gönüllü Geri Dönüş

YUKK, madde 87'de gönüllü geri dönüş, bir çözüm yolu olarak düzenlenirken, Cenevre Sözleşmesi ve New York Protokolü'ne bağlı kalınarak, ülkelerine geri dönmek isteyen kişilere nakdi destek sağlanacağı, kolaylaştırmak adına teşvik edilecekleri belirtilmiştir. *“Başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden, gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere, aynı ve nakdi destek sağlanabilir.”* Suriyelilerden kendi istekleri ile geri dönmek isteyenlerin bulunduğu ildeki Göç İdaresi Genel Müdürlüğü/Başkanlığına başvurmaları gerekmektedir. Ayrıca YUKK'nun Uygulama Yönetmeliği'nde³⁰ tüm yabancılar için gönüllü olarak ülkelerine geri dönmeyi istemeleri halinde aynı, nakdi yardım yanında ülkelerine kolay uyum sağlamaları için mesleki eğitim desteği de verileceği düzenlenmiştir (YUKK Uygulama Yönetmeliği, m.121).

30 17 Mart 2016 tarih ve 29656 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Bu yapılırken GİGB, kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar, ilgili ülke makamları, sivil toplum örgütleri, BMMYK, ile işbirliği içinde çalışacak hatta uluslararası fonlardan yararlanacaktır. Türkiye bu doğrultuda Suriye'de ki ihtilaf ve krizde halkın yararına bir çözüm bulmak için elinden geleni yapmaktadır. Gönüllü geri dönüşlerin sağlanabilmesi, kitlesel akınlara kalıcı çözümler bulunabilmesi için hükümetler arası işbirliğinin sağlanması, insani yardım ve teşvik edici adımların atılması gerekmektedir (UNHCR, 2003). Aynı zamanda kaynak ülkenin geri dönen kişilerin yaşamlarına ilişkin teminat vermesi de gözetilmelidir. Türkiye, Suriye'de krizin sona ermesi, demokrasinin işleyebilmesi için Astana ve Cenevre süreçleri ile Anayasa Komitesi kurulmasında öncülük etmiştir. Ancak söz konusu süreç Esad rejimi tarafından sekteye uğratılmıştır. Milyonlarca Suriyeliye geçici koruma sağlayan Türkiye, sığınmacıların gönüllü ve güvenli geri dönüşleri için uygun şartların hazırlanması ve ihtilafa BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında³¹ ortaya konulan yol haritası uyarınca çözüm bulunması yönündeki çabalara aktif katkısını sürdürmektedir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Tanju Bilgiç bu doğrultuda "Türkiye, uluslararası toplumun tüm paydaşlarıyla işbirliği içinde bu ihtilafa Suriye halkının beklentileri doğrultusunda kalıcı bir çözüm bulunmasına yönelik çabalara güçlü katkı sağlamaya devam edecektir. Suriye halkıyla dayanışmamız sürecektir" şeklinde açıklama yapmıştır (TRT Haber, 2022). Gönüllü geri dönüş halinde kişilerin uluslararası koruma statüsü sona erecektir. Şayet Cumhurbaşkanı geçici korumanın toplu veya bireysel sona ermesine karar verirse, geçici koruma statüsü sona erecektir. Bu durumda Türkiye'nin tercih ettiği öncelikli kalıcı çözüm gönüllü geri dönüş olacaktır. Eylül 2022 tarihi itibari ile ülkesine dönen Suriyeli sayısı 521 bin 39 kişidir. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, yaptıkları araştırmalarda sığınmacıların %70'nin ülkelerine dönmek istediğini dile getirdiklerini belirtmiştir. Soylu, henüz Suriye'de şartların geri dönüş için uygun olmadığından insani sorumluluk ve komşuluk sorumluluğu gereği bu sürecin Türkiye tarafından yönetilmek zorunda olduğunu ifade etmiştir (NTV Haber, 2022).

Türkiye ayrıca Suriye topraklarında, 2019 yılı itibari ile Fırat'ın doğusunda 32 km.lik şeritte 1 milyon sığınmacıyı geri döndürmek ve yerleştirmek için yerleşkeler (köy ve ilçeler) inşa etmektedir (BBC News Türkçe, 2022). Bu yerleşkeler için Kızılay, AFAD, Türkiye'deki birçok dernek katkıda bulunmaktadır (BBC News Türkçe, 2022). Ayrıca uluslararası toplumdan da mali ve siyasi destek istemektedir (BBC News Türkçe, 2022). Bunun

31 2254 Sayılı karar BM Güvenlik Konseyi'nin 2015 yılında kabul ettiği, Suriye'de acil ateşkes sağlanması ve ülkede siyasi çözüme ulaşılmasına ilişkin çağrı kararıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı - Vikipedi (wikipedia.org), Erişim Tarihi: 20.08.2022

için Suriye'deki siyasi durumun düzelmesi ve genel güvenliğin de sağlanması gerekmektedir.

Suriye'ye gönüllü olarak geri dönmek isteyen sığınmacıların kayıtlı oldukları ildeki İl Göç İdaresi Müdürlükleri'ne (İGİM) müracaat etmeleri gerekmektedir. İGİM, geri dönmek istediğini beyan edenlerle bireysel mülakat yapacak ve Suriye'ye gönüllü olarak geri dönmek isteyenleri kayıt altına almak üzere gönüllü geri dönüş istek formunu imzalatacaktır.³² Şayet tüm aile bireyleri dönmek istiyorsa, yetişkin olan aile fertlerinin de İGİM'e müracaat etmesi gerekmektedir. Gönüllü geri dönüş formunda ilgili kamu görevlisinin, tercüman ve BMMYK görevlisinin de imzası olacaktır. BMMYK görevlisi yoksa Türk Kızılay yetkilisi veya valilik yetkilisi imza atacaklardır. Gönüllü geri dönüş istek formu imzalandığında, 15 gün içinde Türkiye'den çıkış yapılacak sınır kapısında geçici koruma kimlik belgesi Türk yetkililerine teslim edilecek ve artık sığınmacının Türkiye'deki geçici koruma statüsü sona erecektir (UNHCR, 2022).

Suriyelilerin geri dönüşleri, ekonomik sıkıntıların artmasıyla, sık sık kamuoyu gündemine de gelmektedir. Türkiye'de artan sığınmacı ve yabancı uyruklu sayısı, düzensiz olarak sınırlardan geçişler bunun işsizlik ve ekonomiyi etkilemesi, nüfus artışı ve enflasyon, Türkiye halkında bir huzursuzluk ve endişe doğurmuştur.³³ Bu anlamda Suriyelilerin geri dönüşüne ait tartışmalar siyasi alanda da görünür hale gelmiş, iktidar ve muhalefet tarafında sert tartışmalar oluşmuştur. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, "Suriyelilerin geri dönüşleri için istihbaratlar aracılığı ile Suriye rejimiyle görüşüldüğünü ve bu konuda birlikte çalışmaya hazır olunduğunu" ifade etmiştir (Yıldız, 2022). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık ise Suriyelilerin akibeti konusunda "2023'ten itibaren Türkiye'de Suriyeli kalmayacak" açıklamalarında bulunmuştur. İstatistikler, aylık ortalama 4000-5000 Suriyelinin ülkesine gönüllü olarak geri döndüğünü göstermektedir (Sağıroğlu vd., 2021).

Türkiye 2011'den itibaren on yılı aşkın süredir Suriyeli sığınmacılar konusunda geçicilik politikası uygulamakta, yaptığı yasal düzenlemelerle kalıcı çözüm yöntemlerinden sürekli ikamet izni, bireysel koruma yöntemlerine (mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü) geçiş izni veya vatandaşlık yolunu kapatmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Geçici Koruma Yönetmeliği, Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma

32 Bu form Türkçe ve Arapça hazırlanmış olacaktır.

33 GİGB verilerine göre 2023 yılında düzensiz Afgan göçmenlerin sayısı Suriyeli düzensiz göçmenlerin sayısını aşmıştır. Bu sayının, 2021 yılında yönetimi ele geçiren Taliban rejimiyle de alakası olduğu ve daha da artacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

İzinlerine Dair Yönetmelik ve hatta Uluslararası İşgücü Kanunu birbirleri ile istikrarlı bir uyum içinde Suriyelilere kalıcılık için bir şans vermemektedir. Türkiye bu konuda bilinçli olarak, rehber aldığı Avrupa Yönergesi'nden de daha farklı uygulamalar benimsemiştir. Örneğin söz konusu düzenlemeler, geçici korumanın ne zaman sona ereceğine dair bir süre öngörmemiş, çalışma izninin ikamet izninden sayılmayacağını ve ikamet izni vermeyeceğinin altını da çizmişlerdir. Ayrıca Türkiye baştan itibaren Suriye'de bir tampon bölge oluşturulmasını savunmuştur ve Suriye sınırından 30 km içeride bir güvenli bölge oluşturup yerleşim yerleri inşa etmektedir. YUKK'nın geçici korumaya ilişkin düzenlemelerindeki çekinceler doğru okunduğunda Türkiye'nin ne dün, ne bugün ne de gelecekte Suriyeliler için kalıcı bir göç ve kamu politikası uygulamak niyetinde olmadığı hukuken anlaşılmaktadır. Türkiye kitlesel göçle gelen ve geçici koruma tanınan sığınmacılar için aslında uyum politikaları uygularken de geçici uyum politikaları uygulamıştır. Bazen bu uyum kendiliğinden bazen mecburiyetten ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Suriyelilere sığınma hakkı verme gibi bir zorunluluğu dahi yokken, bu hakkı tanımış, her zaman insani yaklaşımı öncelemiş ve kapasitesini aşacak cömertlikte bir göç politikası izlemiştir. Türkiye'den 4 milyona yakın bir nüfusu mülteci olarak kabul etmesini, vatandaşlık vermesini veya sürekli ikamet izni ile barındırmasını beklemek çok büyük bir haksızlık olacaktır. Kaldı ki Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince nedeniyle uluslararası hukuka göre de Suriyelileri mülteci olarak kabul edemez. Türkiye diğer kalıcı çözümlerin de önünü kapattığından, sadece gönüllü geri dönüşleri kalıcı çözüm olarak görmekte, ancak Türkiye doğumlu veya dil problemini halletmiş genç Suriyeliler için eş zamanlı uyum çalışmaları da yapmaktadır.

6. SONUÇ

Dünyada yaşanan gelişmeler göstermektedir ki, tüm ülkeler yeni göç akınlarıyla karşılaşabilir. 2008 ABD Mortgage krizi ile başlayan, Covid 19 Pandemisi ile devam eden daralan ekonomiler, yükselen enflasyonist ortam, ekonomide durağanlık (resesyon) tehlikesi, gıda ve enerji krizi, stagflasyon (işsizlik oranı ve fiyat artışları), göçlerin hedef ülkelere maliyeti ve aynı zamanda güvenlik endişesi, göç akınları ile mücadelenin yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bunun ilk adımı da kuşkusuz ki düzensiz göçmen sorununun ortadan kaldırılması ile olmalıdır. Düzensiz göçmen olarak Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli sığınmacıların düzensizlik durumları uluslararası standartlar ve iç hukuk gereği ya uyum ile ya da aradan geçen uzun seneler sonrasında kalıcı çözümlerden birine örneğin gönüllü geri dönüşlere geçmek ile çözülebilir. Türkiye'nin Suriyeliler için oluşturduğu

geçici koruma rejimi ve 2014 yılında verdiği geçici koruma statüsünden itibaren uygulamış olduğu göç politikası geçicilik üzerine kuruludur. Yapılan iyileştirmeler ve söylemler de bu gerçeği değiştirmemektedir. Türkiye 2016 yılından itibaren tanımış olduğu, eğitim hakkı, çalışma izni/hakkı ile verdiği dil eğitimi, meslek kursları ile Suriyeliler için bir uyum süreci başlatsa da geçicilik politikasından vazgeçmemiştir. Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik ve değişmeyen geçicilik politikaları doğrultusunda, gönüllü olarak geri dönüşleri teşvik etmesi öncelikli çözümler içinde olmalıdır.

Türkiye'nin uzun yıllar taşıdığı yükü paylaşması ve geçici koruma statüsü için öngörülen kalıcı çözümleri hem ülkesindeki halk için, hem de kendi geleceği ve güvenliği için hayata geçirmesi gerekmektedir. Öncelikle Suriye ile normalleşme politikası uygulanmalıdır. Güvenli tampon bölgeler kurulması, tanınması ve Suriyeli sığınmacıların yerleştirilmesi için diplomasi yolları kullanılarak, uluslararası mutabakatı mutlaka sağlayacak ikna ve ısrar yolları kullanılmalıdır. Güvenli tampon bölgeler için Suriye'nin toprak bütünlüğü esas alınarak, Esad rejiminin³⁴ koruyamayacağı Suriyeli sığınmacılar için Suriye topraklarında bir Türk askeri gücü veya BM gücü gözlemci olarak bulundurulmalıdır. Gönüllü geri dönüşler uluslararası hukuk şartlarına uygun olarak yapılmalı, ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu zor şartlarda göz ardı edilmemelidir. Türkiye'deki büyük nüfusun dönüşünün bir anda sağlanması mümkün olmadığı gibi, hepsinin dönüşü de gerçekleşmeyecektir. Bu iş kademeli, kontrollü ve planlı olmalıdır. Bunun için bir planlama kesinlikle yapılmalıdır. Geride kalacak olan genç nüfus ve Türkiye'de doğanlar için uyum politikalarına da devam edilmelidir. Uyum konusu da bugünden yarıya yapılabilir ve kolay uygulanabilecek bir yöntem değildir. 2014 genişlemesinden sonra AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkeleri bile on yıl geçmesine rağmen tam uyumu sağlayamamıştır. Yine Almanya'da Türk işçilerinin durumu da benzer şekildedir. Uyum karşılıklı iki tarafın durumu kabul ve içselleştirmesi ile başlar. Türk halkı, Suriyeli sığınmacıları halen misafir gibi gördüğü, Suriyeli sığınmacılar da geçicilik ve kalıcılık arasında arafta olduğu için bu süreç daha zor ve uzun olacaktır.

Pandemi sonrası, tüm dünyanın ekonomik olarak gerilediği, yüksek enflasyon, işsizlik gibi konularda zor dönemlerden geçtiği günümüz koşullarında vatandaşların çıkarlarını koruma adına devletler dilerse, geçici koruma altındaki kişilerin çalışma haklarını kısıtlayabilirler. Ancak bu durum on yılı aşkın süredir Türkiye'de olan Suriyeliler ve yerel toplum arasında denge kurmaya çalışan devleti zor durumda bırakabilir. Sürenin bu kadar uzaması nedeniyle Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına

34 Bu çalışma hazırlandığında Esad halen Suriye Devlet Başkanı idi.

erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Türkiye geçici koruma statüsü verdiği Suriyeli sığınmacılar için resmi kaynaklara göre 45 milyar öz kaynak harcaması yapmıştır. Bunun yanı sıra BM ve AB tarafından insani yardım amaçlı Suriyeli sığınmacılar için ayrılan fonlar da vardır. Dolayısı ile Suriyeli sığınmacılar, Türkiye devletinin üzerine finansal bir yük oluşturmaktadırlar. Üstelik Türkiye, tüm dünya devletleri gibi ekonomik krizden oldukça etkilenmiş ve dış borcu yüksek olan bir ülkedir. Yapılan anket çalışmalarında Suriyelilerin sosyal yardımlara mutlak bel bağladıkları ve onun geleceğinden emin ve rahat olarak çalışma mücadelesi verdikleri ve hayata tutundukları ifade edilmiştir. Geri kabul anlaşması nedeniyle AB fonlaması ile sağlanan sağlık, yiyecek, eğitim yardımlarının da sürdürülebilirliği, tüm dünyanın içinden geçtiği ve ne zaman sonlanacağı bilinmeyen ekonomik krizde zor gözükmektedir. Türkiye açısından da bu gerçek göz önüne alınarak taşıma suyla değirmen döndürülemeyeceğin anlaşılması gerekmektedir. Zira geçici koruma altında olanlar için kalıcı fonlamaların beklenmesi de hayal kırıklığı yaratacaktır.

Türkiye, 2012 yılından beri Suriye'nin kuzeyinde 3 milyona yakın Suriyeli için güvenli tampon bölgeleri oluşturulmasından bahsetmiş, uluslararası direnmeye rağmen sınır ötesinde (İdlib'de) yerleşim yerleri inşa etmiştir.³⁵ Muhalefet gönüllü geri dönüşler için Esad hükümeti ile görüşülmesinin çözüm olacağını sürekli vurgulamaktadır (BBC News Türkçe, 2011). Bir başka ifade ile mevcut iktidarın zaten geçicilik üzerine politikalar üretmesi söz konusuysa, muhalefetin de geri dönüşlerden bahsetmesi hükümetin başında kim olursa olsun kalıcılığa yönelik politika değişikliğine gidilmeyeceğinin göstergesidir. Aslında Suriyelilerin geri dönüşleri de doğrudan Esad rejimi politikaları ve rejiminin geleceği ile ilişkili olduğundan Suriye rejimi ile normalleşme elzem gözükmektedir. Kaldı ki Suriye'de iç savaş durmuş, meşru lider Esad ülke topraklarının büyük bölümünü Rusya ve İran yardımıyla kontrol altına almıştır. Ayrıca Suriye, Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile normalleşme yoluna girmiş, 19 Mayıs 2023'te Suudi Arabistan'da yapılacak Arap Birliği liderler toplantısına resmen davet edilmiştir.

Suriye ile normalleşme yoluna giden ülkelere ve Suriye'ye Batılı ülkeler ve ABD şiddetle karşı çıkıp, ekonomik ambargolar uygulamaktadırlar. Dolayısı ile Suriye'de güvenlik meselesinden çok, yaptırımlar nedeniyle ekonomik bir problem vardır. BM (2022) Suriye Raporu'nda, güvenlik problemi yanında, Suriye'de sosyo-ekonomik problemler; gıda, su, barınma gibi insani ihtiyaçların varlığı dolayısı ile insani yardımın önemi vurgulanmıştır.

35 icisleri.gov.tr/afad-ve-katar-kizilay-suriyede-1000-konutluk-yerlesim-koyu-insa-edecek, 28.07.2022. Ayrıca Azes, Cerablus, El-Bab... gibi bölgelerde de inşaat yapımları planlanmış durumdadır.

BM (2023) Suriye Raporu'nda güvenlik ve koruma arayışı ile Türkiye'ye kaçan çok sayıda Suriyeli mültecinin deprem nedeniyle benzer travmalar yaşadığı ve devletlerin yeniden yerleştirme süreçleri ile deprem felaketinden etkilenen Suriyelilerin Türkiye'den ayrılış süreçlerinin hızlandırılmasına katkı çağrısında bulunulmuştur. Bunun üzerine 89 kişilik bir Suriyeli grup İspanya'nın başkenti Madrid'e yerleştirilmiştir. Suriyeli sığınmacıların geri gönderilmesinde elbette güvenli bir ortamın olması önemlidir. Bunun sağlanması, Suriye rejimi ile ilişkilerin düzeltilmesi ve normalleştirilmesi yoluyla, bir başka ifade ile anlaşılabilir garanti altına alınabilir. Bu ya mevcut Esad rejimi ile, rejimin değişmesi ihtimali halinde ise yeni kurulacak kalıcı olabilecek yönetimle yapılmalıdır. Uluslararası hukuka göre gönüllü ve onurlu geri dönüşler ancak bu şekilde hassasiyet içinde sağlanabilir. Suriye'nin içinde bulunduğu belirsizlik Türkiye'nin politikalarını da doğrudan etkilemektedir. Türkiye, uluslararası sözleşmeler gereği zorlayarak, işkence, kötü muamele veya ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalma durumunda kalacak yerlere Suriyeli sığınmacıları geri gönderemez, çünkü geri göndermeme yükümlülüğü altındadır. Zaten, Türkiye bu çerçevede tüm göç sürecinde ve halihazırda da uluslararası sözleşmeler ve uluslararası hukuk teamüllerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmamıştır.

Anılan nedenle, gönüllü geri dönüş çerçevesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönmelerini kolaylaştıracak dış politika enstrümanları kullanılmalı, Suriye'nin toprak bütünlüğü desteklenmeli, geri dönenlerin Suriye'de yaşamlarına uygun bir siyasi-ekonomik yapının oluşması için şimdilik Esad ile ya da Esad'ın düşmesi halinde bir konsensüs ile oluşacak yeni yönetimle, işbirliği kanalları açılmalıdır. Özet olarak, Türkiye'nin mevcut Suriye devlet başkanı Beşar Esad ile normalleşme ilişkileri kurarak, gönüllü geri dönüşleri hızlandırması, özendirme ve güvenli ortam şartlarını sağlaması için sorumluluk da alması gerekir. Ancak 8 Aralık 2024'de, on üç yıl devam eden iç savaşın sonunda Beşar Esad Rejimi ve Şam hükümeti düşmüştür. Bu durum aynı zamanda Suriye'de 61 yıldır devam eden Baas Rejiminin de çökmesi anlamına gelmektedir. ³⁶ Aralık 2024 de fiili lider değişmiş Ahmed Eş-Şara, Ocak 2025'de Suriye devlet başkanı olmuştur. O tarihten itibaren ülkesine gönüllü olarak dönen Suriyeli sayısı Göç İdaresi Başkanlığı Ocak 2025 verilerine göre 52 bin 622 kişidir. 2016 yılından itibaren toplam 1 milyon kişi gönüllü geri dönüş yapmıştır. ³⁷Yeni rejimin

36 a.com.tr/tr/dunya/suriyede-61-yilin-ardindan-coken-baas-rejiminin-son-varisi-bessar-csed/3418315 Erişim Tarihi: 02.05.2025

37 <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-2016-yilindan-itibaren-ulkesine-gonullu-geri-donus-yapan-suriyeli-sayisinin-1-milyona-ulastigini-acikla-merkezicerik> Erişim Tarihi: 30.05.2025.

uluslararası tanınması, iç anlaşmazlıkların bitmesi, Suriye'nin yeniden imarı ve ayağa kalkması için Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Bu durumda Avrupa'nın uzun yıllardan beri uyguladığı kaynak ülkelerde göçe sebep olan sorunun çözülmesi için kaynağa odaklanma yöntemi kullanılmalıdır. Bunun için T.C. Devleti, Suriye'nin yeni yönetimi Ahmed Eş-Şara ile görüşmeleri zaten başlatmıştır. Avrupa ülkeleri uzun yıllardır kaynak ülkelere ekonomik yardımlar yapmakta, siyasi istikrarı oluşturabilmek ve oturtabilmek için yönetimlerle görüşmekte, istihdam olanaklarını kaynak ülkelere oluşturmaya, göçe neden olan sebepleri ortadan kaldırmaya ve göç verilmesini caydırma ve durdurmaya çalışmaktadırlar. Daha önce de vurgulandığı gibi kitlesel ve sınır aşan göçler artık ulus devlet kapasitelerini aşmış küresel bir sorun haline gelmiştir. Sorunun çözümü için, kaynak ülkelere odaklanma ve küresel işbirliği daha da anlamlı olacaktır. Suriye'nin yeniden kalkınması ve barışın sağlanması gönüllü geri dönüşleri de hızlandıracaktır.

Özetle, Türkiye her ne kadar Suriyelilere dönük politikalarında zikzaklar çizse de, onları kalıcı olarak görmemekte ve bir gün geri döneceklerine ilişkin inanç ve kararlılığını sürdürmektedir. Bu arzusunun gerçekleşmesi için Suriye'nin toprak bütünlüğü, istikrar içinde olması, terör ihraç etmemesi önem arz etmektedir. Olması gereken ve arzulanan ise belirsizliklerle dolu Ortadoğu ve etrafı savaşlarla kaynayan Türkiye için zorda olsa kararlı bir göç politikası oluşturabilmektir. İlaveten, Suriyelilerden başka Afganistan, İran, Irak gibi farklı ülkelere gelen düzensiz ve niteliksiz göçmen sayısının artmasını engellemek ve Türkiye'yi yabancılar için tampon ülke olma statüsünden kurtarmanın yolu düzensiz göçle mücadele ve bu konuda yapılacak uluslararası işbirliğinden geçmektedir.

Kaynakça

- BBC News Türkçe. (3 Mayıs 2022). Erdoğan, 1 Milyon Suriyelinin Gönüllü Geri Dönüşü İçin Hazırlık Yaptıklarını Söyledi. *BBC News Türkçe*, 3 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61307585>, Erişim Tarihi: 15.08.2022
- Resmi Gazete. (11 Nisan 2013). 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. RG Sayı: 28615, 11 Nisan 2013.
- Acer, Y., Kaya, İ. ve Gümüş, M. (2010). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi*. Ankara: USAK Yayınları.
- Adıgüzel, Yusuf. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Akgür, Z. (1997) *Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*. 1.bs. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akram, S. M. and Rempel, T. (2004), Temporary Protection as an Instrument or Implementing the Right of Return of Return for Palestinian Refugees. *Boston University International Law Journal*, 22(1).
- Altunç, Ö. F., Uçan, O. ve Akyıldız, A. (2017). Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz (1985-2015). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8): 197-212.
- Aslantürk, O. (2018). *Uluslararası ve Ulusal Hukuki Düzenlemeler Çerçevesinde Türkiye'nin İltica Politikası: Suriyeliler Örneği*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı, Trabzon.
- Aygün, M. ve Kaya, C. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1): 87-142.
- Buz, S. (2004). *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul- Mültecilik*. Ankara: SGDD Yayınları.
- Council Directive 2001/55/EC.
- Çelikel, A. ve Öztekin, G. (2020). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Çiçekli, B. (2009). Mülteci, Sığınmacı ve Göçmenler: Sınıflandırma ve Yasal Statünün Belirlenmesine İlişkin Sorunlar. *Vatandaşlık Göç ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, TBB Yayınları, Yayın No:17.
- Çiçekli, B. (2016). *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ekşi, N. (2016). *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Erdoğan, R. T. (2013). Suriyeli Kardeşlerimiz Türkiye'ye Keyiflerinden Değil, Ölüm Endişesiyle Geldiler. 25 Mayıs 2013, <https://twitter.com/rterdogan/status/338248141042237441>, Erişim Tarihi: 05.02.2022.

- Eren, E. Y. (2016). Kitlemel Akınlarda Kitlemel Koruma: Türkiye'deki Suriyeliler. Yazgan, P. ve Tilbe, F. (Ed.). *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler*. London: Transnational Press.
- Ertan, K. A. ve Ertan, B. (2017). Türkiye'nin Göç Politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 1(2): 10-24.
- Fitzpatrick, J. (2000). Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime. *American Journal of International Law*, 94(2): 279-306.
- Goodwin-Gill, G. S. (2007). *The Refugee in International Law*. New York: Oxford University Press.
- Goodwin-Gill, Mcadam, J.(2007). The Refugee in International Law. Oxford-New York, University Press.
- Hathaway, J. C. (2021). *The Rights of Refugees Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaya, A. (2022). AB-Türkiye Mülteci Mutabakatı, Tampon Ülke?. *TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi*, No:2.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. Ankara: ORSAM-TESEV Rapor, No. 95, 16-25.
- Özipek, B. B. (2019). Bayram Dolayısı ile Gidiyorlar, Bayram Kutlamaya Değil. *Göçmeniz.org*, 28 Mayıs 2019, <https://gocmeniz.org/f/bayram-dolayisiyla-gidiyorlar-bayram-kutlamaya-degil> Erişim Tarihi: 23.07.2020.
- Özkızılcık, Ö. (2022). Esed ile Barışma Sonucunda Mültecilerin Suriye'ye Dönüşü: Lübnan ve Ürdün Örneği. *Anadolu Ajansı*, 27 Ekim 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/esed-ile-barisma-sonucunda-multecilerin-suriyeye-donusu-lubnan-ve-urdun-ornegi/2722054> Erişim Tarihi: 12.12.2022.
- Pazarcı, H. (2005). *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*. (8. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Peker, B. ve Sancar, M. (2001). *Mülteciler ve İltica Hakkı: Yaşamın Kısındakilere Hoşgeldin Diyebilmek*. İstanbul: İnsan Hakları Derneği Yayınları.
- Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci F. (2021). *Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Raporu*. <https://aybu.edu.tr/GetFile?id=1c168fe4-c95c-447f-b3eb-8ab7d312794c.pdf> Erişim Tarihi: 29.10.2022.
- Saliji, T. (2018). *Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahinkaya, A. (2018). *Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Gönüllü Geri Dönüşleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Taştekin, Fehim. (2022). Türkiye Suriye'de Yeni Operasyonla Ne Hedefliyor, Türk Ordusunu Güvenli Bölgede Ne Bekliyor. BBC News Türkçe, ht-

[tps://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61575173](https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61575173) Erişim Tarihi: 05.07.2022.

- UNHCR Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law (2013). *International Journal of Refugee Law*, V.25, Issue.1.
- Yıldırım, C. A. ve Yürür, Y.Y.Ö. (2019). Uluslararası Göçmenlerin Türkiye'ye Uyumu Yasal Düzenlemeler Ne Derece Uyumu/Entegrasyonu Hedefliyor?. *International Journal of Political Science & Urban Sciences*, V.7, I.1.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç, Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9(2): 1685-1704.

Kentleşme, Çevre ve Göç Politikaları

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Turan